

ВЕРСКИ ОБЈЕКТИ БЕОГРАДА

пројекти и остварења
у документима
историјског архива београда

ГАЛЕРИЈА ИСТОРИЈСКОГ АРХИВА БЕОГРАДА
новембар – децембар 2013.

ВЕРСКИ ОБЈЕКТИ У БЕОГРАДУ

Пројекти и остварења у документима Историјског архива Београда

Каталог изложбе

Главни и одговорни уредник
Мр Драган Гачић

Аутор изложбе и каталога
Ђурђија Боровњак

Сарадник
Мирјана Обрадовић

Сарадник на обради
црквених матичних књига
Исидора Стојановић

Превод на енглески језик
Јована Стојиновић

Издавање каталога помоћу Канцеларија за сарадњу с црквама и верским заједницама Владе Републике Србије

ВЕРСКИ ОБЈЕКТИ У БЕОГРАДУ

ПРОЈЕКТИ И ОСТВАРЕЊА У ДОКУМЕНТИМА ИСТОРИЈСКОГ АРХИВА БЕОГРАДА

Каталог изложбе

Аутор изложбе и каталога
Ђурђија Боровњак

САДРЖАЈ

- 7 ВЕРСКИ ОБЈЕКТИ У БЕОГРАДУ
Пројекти и остварења у документима
Историјског архива Београда
Марџа Вукојић Лазар
Ђурђија Боровњак

КАТАЛОГ ОБЈЕКТА

СРПСКА ПРАВОСЛАВНА ЦРКВА

- 21 Саборна црква Св. архангела Михаила
23 Црква Св. апостола Петра и Павла
25 Вазнесењска црква
28 Црква Св. Ђорђа
31 Црква Св. Марка
32 Патријаршија
34 Црква Св. Саве
36 Храм Св. Саве
37 Црква Св. Лазара
38 Црква Св. архангела Гаврила
40 Црква Ружица
41 Капела Св. Петке
42 Богословија Св. Саве
43 Манастир Вавдења Пресвете Богородице
44 Црква Св. оца Николаја (Земун, Старо језгро)
44 Црква Рођења Пресвете Богородице (Земун, Старо језгро)
45 Контумацка капела Св. архангела Михаила и Гаврила (Земун, Старо језгро)
45 Црква Св. Тројице (Земун)
46 Дом Српске православне црквене општине

РУСКА ПРАВОСЛАВНА ЦРКВА

- 49 Црква Св. Тројице

РИМОКАТОЛИЧКА ЦРКВА

- 53 Београдска надбискупија
54 Црква Христа Краља
56 Црква Узнесења Блажене Дјевице Марије
58 Црква Св. Ђирила и Метода

- 59 Црква Св. Антуна Падованског
61 Црква Св. Петра апостола
62 Катедрала Београдске надбискупије
64 Црква Узнесења Блажене Дјевице Марије у небо (Земун, Старо језгро)
64 Фрањевачки манастир са Црквом Св. Ивана Крститеља (Земун, Старо језгро)
65 Контумацка капела Св. Рока (Земун, Старо језгро)
65 Црква Св. Венделина (Земун, Горњи град)

ЕВАНГЕЛИЧКА ЦРКВА

- 67 Евангеличка црква (Земун)
68 Немачка евангеличка црквена општина

ГРКОКАТОЛИЧКА ЦРКВА

- 71 Гркокатоличка црква

ИСЛАМСКА ВЕРСКА ЗАЈЕДНИЦА

- 73 Бајракли џамија
74 Дефтердарова џамија
75 Батал џамија
75 Кизлар-агина џамија
76 Џамија султана Махмуда
77 Хасан-пашина џамија

ЈЕВРЕЈСКА ВЕРСКА ЗАЈЕДНИЦА

- 79 Синагога Бет Израел
80 Синагога Сукат Шалом
82 Дом црквено-школске јеврејске општине
83 Савез Јеврејских вероисповедних општина
84 Ашкенаска синагога
85 Сефардска синагога

БУДИСТИЧКО-ЛАМАИСТИЧКА ВЕРСКА ЗАЈЕДНИЦА

- 87 Калмички будистички храм

ПОПИС ЕКСПОНАТА

95 SUMMARY

ВЕРСКИ ОБЈЕКТИ У БЕОГРАДУ

Пројекти и остварења у документима
Историјског архива Београда

Обимна и драгоценна архивска грађа, техничка и фото-документација о архитектури верских објеката у Београду, која се чува у фондовима и збиркама Историјског архива Београда, незаобилазна је у сагледавању значаја сакралне архитектуре у обликовању визуелне слике савременог Београда. Представљена архивска грађа, као документ првога реда, јесте основно полазиште на путу развијања свести о значају заштите градитељства као културно-историјског наслеђа Београда.

Приказани архитектонски објекти, верски и управно-резиденцијални у служби сакралног живота верника, обухватају временски период од друге половине 16. века (око 1580), када Београд одликује оријентално уређена структура улица и сокака, и када његовом визуром доминира живописност високих минарета¹, преко аустријског подизања црквених грађевина с прве половине 18. века, у време када се развија монашки живот и отварају бројни манастири и када ведута Београда под аустријском управом поприма облике барокног града са златним звоничима завршеним луковичастим куполама,² до коначног ослобађања од турске владавине када се усваја западњачки принцип правилне регулације и планског подизања објеката у оквиру регулисане матрице. То доводи и до златног доба сакралне архитектуре Београда која се неспутано развијала до пред сам почетак Другог св. рата. Управо у овом периоду, од друге половине 16. века па до у само праскзорје рата у Краљевини Југославији 1941, развој архитектуре верских објеката у Београду готово четири пуна века тече *in continua* и сваку епоху обележава готово у пуном стваралачком замаху када настају бројна велелепна ауторска остварења, како домаћих тако и иностраних градитеља.

Представљени верски објекти у Београду дати су по конфесијама у оквиру јединствене урбане целине Београда и Земуна. Зарад континуитета у обради дате теме, пројектна документа Историјског архива Београда допуњавана су фототечком грађом из сродних институција: Музеја града Београда, Завода за заштиту споменика културе града Београда и приватних колекција Милоша Јуришића, породице Вицић и породице архитекте Богдана Несторовића.

Наиме, просторна (физичка) средина са својим елементима, природним и грађеним, сматра се основним носиоцем слике града. Од њеног карактера зависи, пре свега, лепота града и све оно што је споља видљиво, али и социјални и економски услови живота у њему. Као најочљивији део свеукупне урбане структуре у садејству је са урбаним садржајима, активностима и процесима, такође и под значајним утицајем општег друштвеног стања и система вредности. Такве значајне градске целине, простори и садржаји, као део целокупног културног, историјског, социјалног и другог градског наслеђа и значења, углавном се дефинишу кроз појам урбанитета – као простори јавног добра и културног наслеђа уз императив њиховог очувања и као заоставштина за будуће генерације. Реч је о немерљивим културним ресурсима – о збиру симболичких, културних, социјалних и других артефаката, чији су темељи у мерљивим културним ресурсима као што су историјска документација, локације, објекти, пејзаж и сл.

Пројектној и фото-документацији из фондова и збирки Историјског архива Београда (ИАБ) о архитектури верских објеката у Београду приступа се као незаобилазном

¹ Видети: Д. Ђурић-Замоло, *Београд као оријентална варош под Турцима 1521–1867, Архитектонско-урбанистичка студија*, Београд 1977.

² Видети: З. М. Јовановић, *Београдска надбискупија, њени најважнији и цркве кроз епохе*. Књ. II, *Од 1521. године до оснивања нове доба*, Београд 2011.

материјалу на путу сагледавања и очувања свеукупне слике града, јер се управо на основу архивске грађе јасно формулишу појединачни репрезентативни примери који представљају носиоце културно-историјских укрштања кроз време и простор. Пројекти и архитектонска остварења у документима ИАБ-а намењени свим конфесијама заступљеним у граду – православној, католичкој, исламској, јеврејској, евангелистима, унијатима и будистима – „покривају“ територију Београда на десној обали реке Саве, и Земун, старо утврђено насеље на десној обали Дунава према Београду, и сведочанство су да је Београд историјски увек представљао важно верско седиште.³ То су простори у којима упркос свему и даље доминирају урбанистички (урбана морфологија) и архитектонски (архитектонска типологија) односи успостављени кроз историјски развој Београда, а чији је утицај на живот у граду од изузетне снаге. У широком спектру облика заступљених у градитељском наслеђу, ова подручја се издвајају по препознатљивом духу места (*genius loci*) Београда, али и по појединачним објектима, примерима ауторске архитектуре као важним реперима у урбаном и друштвеном развоју града.

У сагледавању урбаног развоја Београда данас, као предуслов се намеће поимање важности његовог геостратешког и геополитичког положаја између Истока и Запада, на ушћу реке Саве у Дунав, као основног полазишта у дефинисању утицаја на његов урбани и архитектонски развој током историје. Политички и културни утицаји Истока и Запада, који су се наизменично смењивали након поновног успостављања српске државе, представљају основне елементе његовог савременог идентитета, а који су се исказивали у сталној борби између традиционализма и модернизма, конзервативног и прогресивног.

Београд се од средњовековне вароши коју је одликовао несметани развој скоро два пуна века, трансформисао у оријенталну варош. Проучавање историје архитектуре и урбанизма из времена турске владавине доста је отежано, јер осим што нису сачувани архитектонски објекти, урбана структура града, као ни мрежа улица из тог периода, недостаје и документација у континуитету. За разлику од европског урбанизма који полази од правилног ортогоналног система улица, овде је све прилагођено топографији терена. Комплекс јавних грађевина, чаршија и махале чине основну карактеристику тзв. балканско-оријенталне урбане културе. За групу јавних грађевина увек је бирано место на неком узвишењу, где џамија са својим минаретом доминира околином. Половина оријенталне структуре Београда је нестала током владавине Аустријанаца у првој половини XVIII века, а друга половина – применом нове регулације у другој половини XIX века.⁴ Документа ИАБ-а на паноима 27 и 28 (страна 73–75) приказују верске објекте исламске вероисповести: *Бајракли џамију* (1660–1688) једини сачувани објекат исламске сакралне архитектуре у Београду; *Дефтердарову џамију* (између 1582. и 1660, објекат не постоји); *Бајтал џамију* (око 1585, објекат не постоји); *Кизлар-ајину џамију* (крај 16. и почетак 17. века, обнова после 1730, објекат не постоји); *Џамију султанана Махмуда* (око 1739, доградња 1746, објекат не постоји) и *Хасан-џашину џамију* (око 1740, објекат не постоји). Џамије на тлу Београда закључно са XVII веком грађене су у класичном цариградском стилу, док је у XVIII и XIX веку у њиховом обликовању заступљен стил турског барока, настао под утицајем Запада.⁵

³ Б. Вујовић, *Београд у прошлости и садашњости*, Београд 1994; Исти, *Српске цркве и манастири Београда*, Београд 1995; М. Јовановић, *Српско црквено традиционалство и сликарство новије доба*, Београд 2007.

⁴ Д. Ђурић-Замоло, *Београд као оријентална варош под Турцима 1521–1867...*, Београд, 1977, 5–9; Д. Ђурић-Замоло, *Сачувани лик Београда на фототографијама А. Јовановића, И. Громана и М. Јовановића*, Годишњак града Београда, XIV, Београд 1967, 141–167.

⁵ Д. Ђурић-Замоло, *Београд као оријентална варош под Турцима 1521–1867...*, 19.

Од средине XVIII века (после Београдског мира) Земун, као гранични град Аустрије према Турској, добија све већу важност, како за Аустријанце тако и за Србе.⁶ У том периоду подигнут је велики број хришћанских богомоља, од којих већина није сачувана у првобитном изгледу, будући да су обнављане, подизане на темељима старих, прошириване. Из тог периода приказане су *Црква Св. оца Николаја* (1745, обновљена 1870); *Црква Рођења Пресвете Богородице* (1777–1780); *Конјумацка кайела Св. арханђела Михаила и Гаврила* (1786) и *Црква Св. Тројице* (1839–1842) подигнута на месту старије цркве (пано 14, страна 42–43). У поменутом периоду већина становништва била је православне вероисповести и то су углавном били Срби, нешто мање Грци и Цинцари, а остало становништво чинили су римокатолици, углавном Немци, затим Јевреји и евангелисти и сви су настојали да оформе и изграде верске објекте где би се окупљали и испољавали религиозна осећања, чиме ће се обликовати и њихов свакодневни живот, а на посредан начин и живот средине и простора који су настањивали. Крајем XVIII века Земун је као урбанистичка агломерација у целини био оформљен (данашње Старо језгро Земуна) тако да се развој током XIX и XX века огледа у уређењу вароши, изградњи још неизграђених делова града или реконструкцији постојећих објеката. У том периоду се, ради учвршћивања и ширења верских утицаја, граде нови и обнављају стари верски објекти, али и управно-резиденцијални објекти за потребе црквених општина. Један од највеличественостијих примера своје епохе огледа се у велелепном *Дому Српске православне црквене оштинине* (1909), чији је пројекат похрањен у ИАБ-у (пано 15, страна 44–45), а који је у порти *Цркве Рођења Пресвете Богородице* подигнут на месту старе једноспратне зграде из XVIII века, која је служила и као школа за потребе српске и грчке деце и у којој је касније основана *Славеносербска библиотека земунска* (1825).

Из истог периода сачувани су у Старом језгру Земуна и верски објекти намењени становништву римокатоличке вероисповести (пано 24, страна 62–63): *Црква Усијења Блажене Дјевице Марије у небо* (1785–1795) која је подигнута на месту једне порушене цамије, а коју су Капуцини прилагодили својим литургијским потребама и настанили се поред ње. Касније је поново била преуређена у цамију док 1784. није потпуно срушена. Црква је коначно изграђена у периоду 1785–1795. године, али је и касније, више пута, обнављана и дограђивана. Сврха и начин живота редовника⁷ имала је кроз историју, па самим тим и на тлу данашњег Београда и Земуна, јак утицај на просторну организацију њиховог места становања, а посредно и на ширу просторну организацију. На истом пану се налази и *Фрањевачки манастир са Црквом Св. Ивана Крститеља* (1830), основан након што су Фрањевци пред најездом Турака пребегли из Београда на територију Земуна. Овај верски објекат је од посебне важности као једино сведочанство о постојању манастира у Београду и Земуну током прве половине XVIII века и такође је важан за историју београдских католичких проповедничких редова. *Конјумацка кайела Св. Рока* (1836) као и православна *Кайела Св. арханђела Михаила и Гаврила*, подигнута на простору Контумаца (1786) у данашњем Градском парку Земуна, од посебног су раритета јер представљају, до данас, сачуване објекте некадашњег Контумаца, који се састојао од читавог комплекса зграда, а представљао је санитарни кордон према Оријенту.⁸ Уз

⁶ Ж. Шкаламера, *Старо језгро Земуна*, I, Београд 1966, 30; Исти, *Старо језгро Земуна*, II, Београд 1967.

⁷ Колективно име за клеричко особље. О томе видети у: *Лексикон иконографије, литургије и симболике заједног хришћанства*, Загреб 1979, 504–507.

⁸ У XVIII веку био је граничарско место (1718–1751), затим варош с магистратом (1751–1881) и краљевска слободна варош (1881–1918). Као трговачки град Земун је био опасан одбрамбеним линијама, опкопима, шанчевима, ограђен једноредним палисадама с бројним капијама, где је наоружана стража даноноћно про- веравала улаз и излаз из града. Захваљујући оштрим мерама аустријских власти у Контумацу и изван њега спречен је у извесној мери продор епидемија у јужним, граничним деловима Аустрије, а самим тим и у Земун.

наведене католичке сакралне објекте који и данас постоје, на истом пану је представљена и *жуина Црква Св. Венделина* (1888, објекат не постоји), коју су на Францталу подигли немачки досељеници пристигли у Земун, као део миграције подунавских Немаца, а након Пожаревачког мира (1718). Објекат је од изузетне важности за историју сакралне архитектуре града, јер је готово јединствен у обимном опусу архитекте Хермана Болеа, једном од највећих градитеља касног 19. и раног 20. века у Хрватској, који је доласком у Загреб на позив бискупа Јосипа Јураја Штросмајера (1815–1905) и именован за главног архитекту загребачке надбискупије, имао кључну улогу у његовом урбанистичком обликовању. Херман Боле је такође познат и по рестаурацијама историјских споменика.

Доласком једне групе ашкенаских породица у Земун 1739. године формирана је Јеврејска вероисповедна општина. Данашња *Ашкенаска синагога* (1850, објекат није у функцији), подигнута је на месту старије синагоге из 1755. године и била је у служби јеврејске црквене општине и школе. На пану 31 (страница 82–83) поред јеврејског верског објекта подигнутог за потребе Ашкеназа, представљена је и *Сефардска синагога* (1871, објекат не постоји) која је била подигнута за верске потребе сефардских Јевреја. Изграђена је као реминисценција на Ханзенову синагогу у Бечу, а срушена након Другог светског рата.

Градња хришћанских богомоља у Београду добија свој пуни замах у време Кнежевине Србије, која је имала делимичну политичку аутономију и специфичан политички и стратешки положај између Аустријске монархије и Отоманског царства. Милош Обреновић је 1834. године почео са припремама за изградњу новог српског дела града – *Новој Београда 19. века* – на падинама западног Врачара. На Кенинговом плану из 1854. године јасно се може видети контраст између рационалне европске ортогоналне мреже улица, на падинама Западног и Источног Врачара и оријенталног дела вароши са спонтано формираним улицама у Старом граду.⁹

На пануима 1, 2 и 3 (страница 19–25) презентоване су *Саборна црква* (1837–1845), најзначајнија београдска црква подигнута на иницијативу митрополита Петра Јовановића и кнеза Милоша Обреновића, на месту старе цркве из 1738. године – овај катедрални храм својим звоником оцртава карактеристичну силуету Београда и незапамћиви је симбол града; *Црква Св. ајосџола Пеџра и Павла* (1832–1834) подигнута као дворска црква кнеза Милоша у непосредној близини конака; и *Вазнесењска црква* (1863, звоник накнадно подигнут 1939) изграђена на иницијативу митрополита Михаила и кнеза Михаила Обреновића, као гарнизонска црква за потребе војске Велике касарне, која се налазила у непосредној близини.¹⁰ Све три цркве изграђене су у духу владајуће епохе националног романтизма, са фасадним елементима централно-европског барока и класицизма и представљале су симбол политичког и културног раскида са Источном традицијом усвајањем постулата европске културе. Са династијом Обреновића Србија је успоставила чвршће везе са Европом, посебно са Аустријом. Након проглашења Краљевине 1882. године почеле су стране инвестиције. Бројни сачувани планови и фотографије приказују брзу трансформацију Београда и његово прерастање у савремен западни град.¹¹

⁹ Н. Несторовић, *Грађевине и архитектуре у Београду прошлог столећа*, Београд 1937 (поново објављено 1972); Б. Несторовић, *Развој архитектуре Београда од кнеза Милоша до Првој светској рат* (1815–1914), Годишњак музеја града Београда, I, Београд 1954, 159–174; М. Коларић, *Грађевине и грађевинари Србије од 1790–1839. године*, Зборник Музеја првог српског устанка, I, Београд 1959, 28. М. Коларић, *Класицизам код Срба*, Грађевинарство 2, Београд 1966, 26, 30, 31, 181–187, 227, 342.

¹⁰ Б. Вујовић, *Уметности обновљене Србије 1791–1848*, Београд, 1986, 110, 112–126; Исти, *Саборна црква у Београду*, Београд 1996; З. Јовановић, *Фасада Саборне цркве – предлог рестаурације*, Наслеђе, III, Београд 2001, 141–154; К. Митровић, *Тойчигер – Двор кнеза Милоша Обреновића*, Београд 2008, 92–114.

¹¹ Б. Максимовић, *Урбанистички развој Београда 1830–1941*, Зборник радова: Ослобођење градова у Србији

Крај XIX и почетак XX века је обележен интензивном изградњом града.¹² Прилив становништва и урбанистичко ширење престонице изискивали су, између осталог, и изградњу нових храмова. Сакрално градитељство се правовремено оријентисало ка стилским трансформацијама у смислу узора приспелих из Европе, тачније ка арт нуво-у тј. сецесији у комбинацији с монументалним стилем академизма или у комбинацији са узорима националног српског средњовековног стила, чиме настаје нови аутентични приступ, као спој савремене и традиционалне националне архитектуре.¹³ Верски објекти ће бити грађени у различитим стилизовима од романтизма, ханзенатике до академизма.¹⁴

Златно доба изградње хришћанских верских објеката у Београду везано је за период између два светска рата (1918–1941) када је изграђено око двадесет храмова, који су, на сасвим специфичан начин, изменили и унапредили визуелну слику Београда.¹⁵ Изграђивани су самостални верски објекти уоквирени портама, као и бројне капеле у склопу постојећих или новоподигнутих објеката широм увећане територије престонице. Државне власти и сама престоница биле су спремне да изађу у сусрет верским потребама и тежњама очувања културног идентитета, разнородног и вишеконфесионално опредељеног становништва и њиховог свештенства. У Београду тога доба водило се рачуна да се, поред неговања верског и културног идентитета сопственог народа, као доминантног, брине и о верским потребама и тежњама осталих житеља града.

Ово је период процвата сакралног градитељства за потребе Српске православне цркве, чији су снажни подстицаји били уједињење матичних српских области у обновљену Патријаршију (1920), утемељење Министарства вера и повећана пројектантска активност Архитектонског одељења Министарства грађевина Краљевине Југославије.¹⁶ Период између два светска рата обележава све снажнији удео домаћих градитеља на реализацији верских здања у Београду уз безрезервну подршку архитеката руских емиграната који су, после Октобарске револуције, нашли своје уточиште у Београду.¹⁷ То су превасходно били архитекти запослени у државним бироима (Момир Коруновић, Драгутин Маслаћ, Василиј Андросов...),¹⁸ на Техничком факултету у Београду (Петар Анагности, Александар Дероко, Богдан Несторовић, Георгије Самојлов...), али и они запослени у приватним бироима тога доба (Петар и Бранко Крстић, Виктор Лукомски, Андреј Папков, Валериј Сташевски, Иван Рик...) а чија су пројектна решења презентована. Реч је о градитељима снажног ауторског идентитета чија су дела, специфичне типологије, не само обликовала град у доба када су настајала или су пројектована, већ се Београд и данас архитектонски препознаје преко тих објеката и идејних решења намењених верским објектима свих конфесија, што се кроз изложену архивску грађу сагледава и

од Турака 1862–1868, Београд 1970.

¹² М. Ротер-Благојевић, *Стамбена архитектура у Београду у 19. и почетком 20. века*, Београд 2006; Исти, М. Николић, *Значај очувања идентитета и аутентичности у процесу урбане обнове града – улога стамбене архитектуре Београда с краја 19. и почетка 20. века у грађењу карактера историјских амбијената*, Наслеђе, IX, Београд 2008, 117–128.

¹³ Ж. Шкаламера, *Обнова „српског стила“ у архитектури*, Зборник Матице српске, Нови Сад, 1969, 225–232.

¹⁴ А. Кадијевић, *Естетика архитектуры академизма (XIX – XX век)*, Београд 2005.

¹⁵ Исти, *Три новије цркве Београда – три подстицаја развоју српског сакралног грађевинарства*, Наслеђе XI, Београд 2010, 113–133; Исти, *Један век изражења националног стила у архитектури (средина XIX – средина XX)*, Београд, 1997, 158–175.

¹⁶ *Српска православна црква 1920–1970*, Београд 1971; М. Јовановић, *Српско црквено грађевинарство и сликарство новије доба*, Београд – Крагујевац, 1987.

¹⁷ А. Арсењев, *Руска емиграција у Југославији* (избор из библиографије), *Руска емиграција у српској култури XX века*, Том II, књига IV, Београд 1994, 213–223; Исти, *Биографски именик руских емиграната, Руска емиграција у српској култури XX века*, Том II, књига IV, Београд 1994, 225–326.

¹⁸ С. Тошева, *Организација и рад Архитектонског одељења Министарства грађевина у периоду између два светска рата*, Наслеђе, број II, Београд 1999, 171–180.

потврђује. Као опипљиви трагови трајања, они представљају заоставштину Београда и незамењиви су ослонац његовог идентитета. Почевши од Врачара и Палилуле, објекти сакралне архитектуре православне вероисповести овога доба, простиру се преко Чукарице, Сењака, Булбудера, па опет до Старог града, Дорћола и даље. Цео низ сакралних здања православне вероисповести презентован је на следећим паноима: пано 4 (страна 26–27) – *Црква Св. Ђорђа* (1928–1932), дело ауторског тима Василиј Андросов и Драгутин Маслаћ; пано 5 (страна 28–29) – *Црква Св. Марка* на Ташмајдану (1931–1940), дело архитектата, браће Петра и Бранка Крстића; пано 7 (страна 32) – *Црква Св. Саве* (1935), дело Виктора Лукомског; пано 8, (страна 33–34) – *Храм Св. Саве* на Врачару (1926, 1985–1993), дело ауторског тима Богдан Несторовић и Александар Дероко, док је радове наставио Бранко Пешић са сарадницима; пано 9 (страна 35) – *Црква Св. Лазара* (1936), ауторско дело Момира Корунуовића, најугледнијег ствараоца у домену архитектуре тзв. српског националног стила и водећег архитекте у домену црквеног градитељства, чији опус броји више од 39 сакралних објеката, за које су пројекти углавном рађени *pro bono*; пано 10 (страна 36–37) – *Црква Св. арханђела Гаврила* (1937–1939), дело Георгија Самојлова, који је у то време био асистент на Архитектонском факултету на Катедри за византијску и стару српску архитектуру; пано 11 (страна 38) – *Црква Ружица*, која се налази на северозападном подграђу Београдске тврђаве, настала пренаменом барутног магацина у другој половини XIX века, а која је потом имала намену гарнизонске цркве. Преправке овог војничког храма извршио је архитект Николај Краснов, академик архитектуре и водећи градитељ међу пристиглим неимарима руским емигрантима. *Кайела Св. Петке* (страна 39), која се налази у њеној непосредној близини, подигнута је изнад „чудотворног“ извора. Данашња *Кайела* је реализована 1937. године на месту старе из 1867. године и изведена је по пројекту Момира Корунуовића;¹⁹ пано 13 (страна 41) – *Манастир Ваведења Пресвете Богородице*, представља верски комплекс кога чине *Црква посвећена Ваведењу Пресвете Богородице* (1935–1936), дело ауторског тима Иван Рик и Андреј Папков и *Конак* за који су пројекат израдили Озрен Срдановић и Милан Секулић. На пану 16 (страна 47) приказана је *Црква Св. Тројице* (1924) коју је за потребе Руске православне цркве пројектовао Валериј Сташевски, а која је позната као *Руска црква* у Београду. Подигнута је добровољним прилозима руске емиграције и београдског грађанства на простору Ташмајдана у непосредној близини Цркве Св. Марка.

Осим многобројних сакралних објеката на територији Београда, важан сегмент градитељске активности представља и подизање других објеката од виталне важности за рад Српске православне цркве, као што је на првом месту била изградња палате Патријаршије, али и објеката просветне намене, епископских седишта, епархијских домова, трпезарија, звонара, а који ће бити постављани како око постојећих, тако и око нових храмова.²⁰ На пану 6 (страна 30–31) своје место добио је и велелепни управно-резиденцијални објекат Српске православне цркве, *Палаћа Патријаршије Српске православне цркве* (1934–1935) дело Виктора Лукомског.²¹ Палата, чије је прочеље окренуто према Саборној цркви и обликовано у виду портика са ниским стубовима, а велика купола постављена над *Кайелом посвећеном Св. Симеону Мироточивом*, пројектована је тако да представи снагу и јединство Српске православне цркве. На пану 12 (страна 40) посебно је обрађен

¹⁹ Ж. Шкаламера, *Обнова српској сцили у архиепископији*, ЗЛУМС, 5, Нови Сад 1969, 228, 230–231; 3. Маневић, *Српска архиепископија 1900–1970*, Београд 1972, 20; Исти, *Момир Корунуовић*, Изградња, 6, Београд 1981, 49–54; А. Кадијевић, *Момир Корунуовић*, Момент, 16, Београд 1990, 104–109; 3. Маневић, *Романтична архиепископија*, Београд 1990, 10–12.

²⁰ А. Стојаковић, *Обнова сјоменика архиепископије у Србији између два рата*, Рашка баштина 2, Краљево, 1980, 261.

²¹ Аноним, *Довршена зграда Патријаршије*, Политка 3.1.1935, 4. На истом месту пише да је „нова палата у Богојављенској улици потпуно завршена (1934–1935) по пројектима архитекте Виктора Лукомског“.

Инженерни Богословској факултету (1939–1940), подигнут за студенте Богословског факултета као монументални престонички објекат, изведен у духу синтезе савременог и традиционалног градитељства. Савремено интерпретирање традиционалне српске духовности наглашено је начином зидања, контрастом различитих материјала и наизменичним слагањем опеке у крстасто обликованим пољима. Ово здање снажне аутентичности дело је ауторског тима Александар Дероко и Петар Анагности.

Београдска надбискупија се налази у згради која је првобитно саграђена 1884. године и у којој је своједобно било аустријско посланство.²² После Првог светског рата Света столица је уз сагласност југословенске владе купила овај објекат од Аустријанаца. Са *Капелом Св. Ладислава* (1888) за коју се претпоставља да је ауторско дело Јована Илкића, знаменитог српског градитеља, и заједно са *башњом* и *зградом Парохијског уреда* (1926) *зграда Београдске надбискупије* чини јединствену просторно-функционалну целину. Надбискупија је приказана на пану 17 (страна 51), такође је посебно обрађена и *Црква Крстита Краља* (1926–1928), као најстарија црква Београдске надбискупје и дугогодишња католичка катедрална црква, која је првобитно служила као капела посвећена Св. Ладиславу (пано 18, страна 52–53). Капела је у трећој деценији XX века преуређена и проширена по нацртима инж. Тунера и архитекте Штефла. Шездесетих година XX века извршени су и радови преуређења ентеријера, у складу са новим богослужбеним прописима.²³ За данашњу катедралну цркву београдских католика, *Храм Узнесења Блажене Дјевице Марије* (пано 19, страна 54–55) коју је као спомен-храм француским борцима палим на Солунском фронту за редовнике француске асумпционисте, пројектовао истакнути архитекта београдског модернизма Бранислав Маринковић, чија је начела применио и на овом објекту, такође је у ИАБ-у сачувана целокупна пројектна документација. Крајем треће деценије двадесетог века за верске потребе реда лазариста саграђена је *Црква Св. Тирија и Метода* на Чукарици (1928), по пројекту Блажа Катушића, архитекте из Осијека (пано 20, страна 56). На пану 22 (страна 59) представљен је пројекат за жупну *Цркву Св. Петра Апостола* (1933), додељену реду језуита (исусоваца), за чије потребе је прво адаптиран простор у дворишту куће у Македонској улици у капелу, а неколико година касније приступило се изградњи нове цркве по пројектима загребачког архитекта Јураја Дензлера. Уз северну страну цркве подигнуте су и просторије жупног уреда и резиденција језуита.

У четвртој деценији XX века у Београду се подиже постсецесионистички *Храм Свете Анђуна Падованског* (1929–1932), дело словеначког и истакнутог средњоевропског градитеља, архитекте Јосипа Плечника.²⁴ Високи цилиндрични звоник храма изведен је 1962. године, са нешто мањим изменама у односу на оригинални пројекат, а чијом је изградњом руководио Плечников ђак, Јанез Валентинчич. Овај верски објекат високе ауторске вредности и јединствен у сакралном опусу Ј. Плечника презентован је на пану 21 (страна 57–58).

Пројекти и пратећа техничка документа за наведене објекте који се чувају у фондовима ИАБ-а, као важан сегмент архивског наслеђа културне и споменичке баштине Београда и шире, сведочанство су о континуитету неговања и разумевања различитих култура и вероисповести.

²² Г. Гордић, *Архитектонско наслеђе зграда Београда*, I, *Капела архитектонских објеката на подручју Београда 1690–1914*, Београд 1966, 30; Исти, *Архитектонско наслеђе зграда Београда*, II, *коришћење, намена и презентација*, Београд 1966.

²³ З. М. Јовановић, *У средишту Надбискупје београдске*, Београд 2012.

²⁴ Т. Дамљановић, *Два храма за две конфесије: трајање за модерно-византијским*, Наслеђе VI, Београд 2005, 77–84; П. Кречић, *Црква Св. Анђуна Падованског у Београду – оцена заштитне споменика и смернице обнове*, Наслеђе, VI, Београд 2005, 195–210.

На иницијативу Удружења архитеката и инжењера 1921. године расписан је међународни конкурс за израду новог Генералног урбанистичког плана, чиме се показала жеља за успостављањем дијалога са колегама из европских престоница, да би се добиле неке модерне идеје и функционална решења, али углавном како би се изашло из затворених локалних оквира. Године 1923. усвојен је нацрт Генералног урбанистичког плана, а на основу свих награђених пристиглих и предложених идеја. Руководилац израде плана, Јуриј (Ђорђе) Павлович Коваљевски²⁵ био је један од многобројних руских инжењера који су након Октобарске револуције дошли у Краљевину Југославију где су се настанили под покровитељством краља Александра I и запослили у државним и општинским грађевинским бироима. Предвиђени План подразумевао је спајање Београда са Земун, његов прелазак на леву обалу Саве,²⁶ као и изградњу два моста. Преко *Мостиа краља Александра* (1934)²⁷ прешао је и први трамвај за Земун (1935) чија је изградња као и подизање *Београдској сајмишћиа* на левој обали Саве (1937), дало снажан допринос развоју Београда и Земуна, као јединствене урбане целине.²⁸ Осим тога, *Београдски сајам*, као привредни објекат са заступљеним изложбено-продајним видом трговине, био је од посебне важности за град и као посредник између Европе и Балкана, а изложбе које су одржаване на пролећним и јесењим сајмовима нису само била сведочанства трговинског и технолошког развоја Европе и Југославије у области грађевинарства и саобраћаја,²⁹ већ су, као што је то био случај са великом изложбом *Нова Немачка архитектура*, оставиле снажан траг на градитељство Београда у праскозорју Другог светског рата.³⁰

У једнаком духу полетне размене градитељских идеја, крај треће и почетак четврте деценије XX века обележио је још један велики међународни конкурс – конкурс за изградњу *Београдске катедрале*, а који је, за ову прилику, расписала Београдска надбискупиа. Конкурс је имао исход од 129 пријављених радова из девет средњоевропских земаља.³¹ Као најбоље решење проглашен је рад по шифром „Goldenkreuz“ архитекте Јосипа Венцлера из Дортмунда. *Монуменћална катедрала надбискупској ординаријати* је требало да буде реализована на Дорћолу и несумњиво би, да је до тога дошло, допринела уобличавању ове просторне целине. Овај нереализовани првонаграђени пројекат је презентован на пану 23 (страница 60–61).

Претпоставља се да су Јевреји масовно долазили у Београд од XVI века и од тада па све до Другог светског рата успели су да сачувају своју културну аутентичност. Јеврејска махала формирана је на Дорћолу, испод данашње улице Цара Душана, око Јеврејске улице, као главне улице махале, која је до данас задржала своје име, дакле дуже од две стотине година.³² На пану 29 (страница 77) приказан је сакрални објекат јеврејске вероисповести

²⁵ Видети у: М.В.Л., Коваљевски, (Јуриј) Ђорђе, Лексикон српских неимара, Београд 2002, 92–93.

²⁶ Аноним, *Данци нуде да насју и уреде Нови Београд између данашњеи Београд и Земун*, Политика, Београд, 4. 3. 1937, 11; Б. Максимовић, *Идеје и стварноси урбанизма Београда ...*, 55–56.

²⁷ А. Кадијевић, *Историја и архитектура Земунској мостиа краља Александра I Карђорђевића*, ПИНУС Записи, 4, Београд 1996, 7–19.

²⁸ М. Вукотић Лазар, *Старо београдско сајмишће, оснивање и изградња*, Годишњак града Београда, LI, Београд 2004, 154.

²⁹ Д.Д.В., *Будући City Београда јружаће се од Чукарице до ушћа Саве у Дунав и чиниће са стварим делом града хармоничну целину*, Време, Београд, 23.02.1941, 11. На истом месту је изјава Јеврема Томића о Новом Београду.

³⁰ М. Крстић, *Немачка гради оироман број монументалних зграда, стациона, јуијева и мостова, Прва немачка изложба архитектура у Минхену*, Време, Београд 04.06.1938, 7; Д. Поповић, *Нова Немачка архитектура*, Уметнички преглед, 2, Београд 1939, 312–315.

³¹ М. Бајлон, *Јавни архитектонски најјечаји у Београду између два рати*, ЧИП бр. 266, Загреб 1971, 9–13, 34; Исти, *Документација уз један приказ*, Архитектура урбанизам бр. 73, Београд 1973, 37–40.

³² В. Голубовић, *Стари Београд. Тојографски речник*, Београд 2006, 116.

који данас не постоји, *Синагога Бет Израел* (1908). Налазила се у улици Цара Уроша и била је подигнута за потребе београдских Сефарда, по пројекту српског архитекте Милана Капетановића, великог пријатеља београдских Јевреја. Радове на објекту изводио је архитекта Виктор Азриел. Камен темељац са свечаном двојезичном повељом на хебрејском и српском језику положио је краљ Петар I Карађорђевић.³³ На истом пану се налази и *Синагога Сукай Шалом* (1924–1926) дело архитекте Фрање Урбана, данас једини активни јеврејски сакрални објект у Београду (страна 78–79). Подигнута је на земљишту које је Друштво београдских Јевреја Ашкеназа купило од Београдске општине. Камен темељац са свечаном двојезичном повељом на хебрејском и српском језику положили су краљ Александар I и краљица Марија Карађорђевић 1924. године.³⁴ Два профана објекта од изузетне су важности за вернике јеврејске вероисповести (пано 30, страна 80–81): *Дом црквено-школске јеврејске ошшине* (1928) подигнут на Дорћолу, на земљишту које је као легат завештао Мата Леви, изведен по пројекту архитекте Самуела Сумбула, бечког ђака, за потребе тадашње Сефардске општине која се налазила у непосредној близини Синагоге Бет Израел, срушене у Другом светском рату, и *Зграда Савеза јеврејских вероисповедних ошшина* (1922) подигнута, такође, по пројекту архитекте Самуела Сумбула. План за обнову објекта из 1938. године урадио је Исак Азриел.

На пану 25 (страна 66–67) презентовано је здање нове зграде *Немачке евангеличке црквене ошшине* (1940–1943), која је саграђена по пројекту немачког архитекте Ота Бартнинга, водећег неимара евангелистичких здања у Европи. Разраду нацрта израдио је руски архитекта Валериј Сташевски. Објект је подигнут на Дорћолу и сведочи о постојању и деловању хришћанских конфесионалних заједница у међуратном Београду. Својом формом овај објект даје посебан визуелни акценат београдском кварту на Дорћолу.³⁵ На истом пану је и *Евангеличка црква у Земуну* (1928–1929), дело ауторског тима Хуга Ерлиха и Виктора Ковачића. Подигнута као објект на углу, својом архитектонском концепцијом утицала је на обликовање урбаног миљеа овог дела Земуне. Важно је сведочанство о постајању евангелистичке заједнице у Земуну.

Отвореност српског друштва да пригрли све конфесије огледала се и у активном учешћу надлежних дирекција у реализацији *пројекта за Гркокатоличку цркву* 1941. године (пано 26, страна 69), која је, као део репрезентативног вишенаменског архитектонског ансамбла за *Гркокатолички жујни уред у Београду*, требало да буде саграђена на углу Далматинске и Ђушине улице, по замисли архитекте Ивана Савковића. Њена реализација заустављена је уочи Другог светског рата.

На последњем пану, пану 32 (страна 85–86) приказан је *Калмички будистички храм* (1929, реконструкција 1935) подигнут за потребе Калмика који су, као део бројне руске групације, после Октобарске револуције стигли у Србију 1920. године.³⁶ Калмици

³³ Пре подизања синагоге Бет Израел јеврејска заједница је имала свој храм – Стару синагогу у Солунској улици, која је страдала у ратном бомбардовању. Храм је био стар око две стотине година (*Водич кроз Београд*, Београд 1930, 66)

³⁴ А. Крстић, *Високо сћарање Краља Александра за урбанистичко подизање Београда*, БОН, 10–11, Београд, октобар – новембар 1934, 761–764. Цео број је посвећен сећању на краља Александра након извршеног атентата 1934. године.

³⁵ Аноним, *Изложба немачке уметности и уметничких заната садашњице*, Политика, Београд, 17.12.1935, 16; М. Крстић, *Немачка гради ојроман број монументалних зграда, сћадиона, јушјева и мосћова, Прва немачка изложба архитектуре у Минхену*, Време, Београд 04.06.1938, 7; Д. Поповић, *Нова Немачка архитектура*, Уметнички преглед, 2, Београд 1939, 312–315.

³⁶ М. Вукотић Лазар, Н. Даниловић-Христић, Ђ. Боровњак, *Први будистички храм у Европи (1929–1944), Историјски услови који су довели до формирања колоније Калмика у Београду, изградње и рушења њихове верској објекта*, Историјски записи бр. 1-2/2012, Подгорица 2013, 127–144 (рад је под насловом

су народ монголског порекла, будистичко-ламаистичке вероисповести. Већина се настанила у Београду где је формирана највећа *Калмичка колонија* у Европи и изграђен први *Будистички-калмички храм*, чије је свечано освећење, од стране врховног бакше Калмика који је посебно за ову прилику дошао из Париза, и београдског бакше извршено 1929. године. Храм је био подигнут на земљишту које је поклонио индустријалац Милош Јаћимовић, а надлежне домаће црквене власти признале су веру и језик Калмика, и дозволиле отварање школе за учење матерњег језика, вршење верских обреда и подизање храма. Питање атрибуције пројекта будистичког храма остаје нерасветљено, уз претпоставку да је пројекат израдио руски инжењер Андреј Клепинин. За касније урађену реконструкцију храма познато је да је пројекат урадио архитекта Јован Новаковић.

Презентована техничка и фототечка документа (реализовани и нереализовани пројекти, фотографије, разгледнице и фото-разгледнице) као изворни документ у обради дате теме, поред историје развоја сакралне архитектуре Београда, сведоче и о комплексности тематике и проблематици коју она носи са собом. Поједина пројектна решења се, по први пут, представљају стучној и широј јавности (*Капелла Београдске надбискупје*, међународни конкурс; *Грчкајоличка црква*; *Црква Св. Петра апостола*; *Жујни уред за Цркву Св. Тирила и Методија*); отвара се питање ауторске атрибуције (*Манастир Ваведенја Пресвете Богородице* – П. Поповић : И. Рик и А. Папков; Калмички будистички храм – А. Клепинин), као и двојног ауторства и феномена привидног потписивања пројеката као једне од најкомплекснијих тема у историографији (*Црква Св. Лазара* – аутор М. Коруповић, пројекте потписао М. Борисављевић; *Црква Св. архангела Гаврила* – пројектно решење М. Коруповић, потписао М. Борисављевић; *Капела Св. Петке* – аутор М. Коруповић, пројекат потписао Л. Макшејев; *Црква Св. Анђела Падованског* – аутор Ј. Плечник, техничку документацију и извођачке пројекте потписао Д. Гранић; *Синајска Школа Салом* – Ф. Урбан : М. Шланг), а представљени су и пројекти и остварења иностраних аутора, као и међународни конкурси.

Као посебни експонати на поставци су изложене и оригиналне рукописне књиге из Збирке црквених матичних књига (1721–1913) које ИАБ, такође, чува међу својим фондовима³⁷ и које сведоче о живом мултиконфесионалном животу Београда. За Српску православну цркву представљени су Протоколи крштених, венчаних и умрлих (*Протоколи / Написаніє крещаемыхъ, венчаемыхъ и оумирающихъ*) за Саборни храм Св. архистратига Гаврила (за период 1816–1859); затим Протоколи Дворске цркве кнеза Милоша на Топчидеру, Храм Св. апостола Петра и Павла (1853–1880); за гарнизонску цркву војске Велике касарне, Храм Вознесења Господњег (1863–1873); као и за стару Цркву Св. апостола и евангелисте Марка (за 1836, тј. 1858–1864; 1902–1906) и Храм Св. Александра Невског (1877–1896). Посебну вредност имају приказане црквене књиге из 18. века, које су вођене за најстарије православне цркве у Београду, тј. Земуну, за Цркву Св. оца Николаја и Храм Рођења Пресвете Богородице (1779–1853),³⁸ као и за Цркву Св. Тројице (1818–1823). Презентоване су и Матрикуле и Матице крштених, рођених и венчаних Римокатоличке цркве

Kalmyk's colony and construction of the first Buddhist temple in Belgrade and Europe (1929–1944) излаган на међународној конференцији *Архитектура и идеологија*, одржаној у Београду 2012. године у организацији Архитектонског факултета Универзитета у Београду, УЛУПУДС-а, Одбора Награде “Ранко Радовић”, Филозофског факултета Универзитета у Београду, ИАУС, Факултета техничких наука у Новом Саду и Задужбине Илије Милосављевића Коларца.

³⁷ Детаљније у: *Педесет година Историјског архива Београда*, Београд 1995, 127–130.

³⁸ У Протоколу Крштених Цркве Рођења Пресвете Богородице у Земуну за 1779–1785. налазе се и уписи крштених за Цркву Св. оца Николаја, док се храм Рођења Пресвете Богородице у периоду 1779–1780. води као храм посвећен празнику Успења Пресвете Богородице.

(*Matriculae baptizatum, copulatorum, defunctorum*), пре свега за дугогодишњу катералну цркву Београдске надбискупије, Цркву Христа Краља (најстарију београдску жупу и катедрални храм београдских католика до 1988, када је преименован у конкатедралу), и за цркве са територије Земунa, међу којима се као посебни раритети издвајају најстарија књига вођена за крштене венчане и умрле за Цркву Узнесења Блажене Дјевице Марије у небо, за 1721–1752 (*Cathalog Baptizatum, Nuptiarum, Funerum*); затим, Матрикула Контумацке капеле Св. Рока (*Liber seu Matricula in qua accurate descripta reperiuntur Nomina & C Baptizatorum Copulatorum et Sepultorum in hac sacra Casarea et Regio=Apostolica Majestatis Contumacini Semiliniensi ab Anno Dñi 1765*); Матица крштених за жупну Цркву Св. Венделина на Францталу (1878–1897); као и Попис деце из мешовитих бракова, брижљиво вођен са свим напоменама које се односе на верски идентитет оба родитеља. О томе како је Матица водила рачуна о својим верницима широм целе територије сведочи Протокол посете Јосипа Јураја Штросмајера (1815–1905), ђаковачко-босанског и сремског бискупа Земуну, Жупи Узнесења Блажене Дјевице Марије у небо, маја 1865 (*Extractus Protocolli Confirmatorum occasione Visita Canonica et Confirmationis per Excellentissimum Illustrissimum ac Reverendissimum Dominum Josephum Georgium Strosmaier Eppiscopum Bosnensen seu Diakovariensem et Syrmiensem Semlini die 13a Maji 1865 peracta*).

За Јеврејску верску заједницу Архив чува Протоколе обе верске заједнице београдских Јевреја. Презентовани су Протокол умрлих за Јеврејску црквено-школску општину сефардског обреда (1865–1909), као и Изводи из Протокола венчаних (*Altes Trauungs Protokoll / Trauungsschein*) Српско-јеврејске црквене општине аскенашког обреда (1879–1886).

Као својеврстан раритет, изложена је и рукописна Књига фетви на османском турском језику која својом садржином представља посебну врсту документа којим су високообразовани представници заједнице у домену познавања верског закона, посебно шејх-ул-ислам, представник улеме и врховни верски поглавар у држави, и муфтије широм царства, давали писмена тумачења као одговоре на питања верника да ли су поједини поступци и намере били у складу са вером, тј. исламом или не. Сматра се да је књига припадала Мустафи Челебији, сину Малог Хусеина, чије се име у рукопису најчешће помиње. Документ је недатиран (фетве не садрже датум).

Оригиналне црквене књиге, које су вођене управо за објекте чија су пројектна решења презентована на изложби, јесу писано културно наслеђе од прворазредног значаја и сведочанство су о живом верском животу различитих културних заједница у Београду и Земуну, као и о отворености и спремности Београда да пригрли све различитости.³⁹

³⁹ Поред Протокола и Матрикула (Матица), Збирка црквених матичних књига (1721–1913) ИАБ-а чува и књиге, већином протоколе, који својим садржајима указују колико је заправо била жива и продуктивна делатност црквене организације, посебно на територији Земунa. О томе сведоче велелепни примери Протокола дужности ревизора и цензора земунских за 1837 (*Protocolum in Officii Revisoratus Censorabusque Semlinensis*) у коме су поменута и упутства за вођење црквене библиотеке српске и грчке заједнице у Земуну (Славеносербска библиотека земунска (1825) била је смештена у згради која се налазила у порти Цркве Рођења Пресвете Богородице, у којој је такође била и школа за српску и грчку децу); затим Протокол преписке Цркве Узнесења Блажене Дјевице Марије у небо за 1877–1879 (*Korrespondenz Protocoll*), у коме су, између осталог дати и попис књига жупне књижице, инвентар црквене касе, инвентар римске католичке Капеле Св. Рока, затим писма упућена римско-католичкој служби пароха у Земуну за 1900–1907, попис инвентара парохијског дома у Земуну, каталог књига Библиотеке земунске парохије (пописане од стране Козма[ја] Дреновца за 1847, и Б[...] Лесића за 1877); разни рачуни Српско-црквене општине у Земуну; међу рукописним књигама налазе се и књиге „Отпадника“ (ЗЦМК, инв.бр. 28) за Цркву Узнесења Блажене Дјевице Марије у небо (1906–1930), чији се садржај односи на прелазак појединаца у другу веру, најчешће ради склапања брака и сл. Сва ова документа представљају незаобилазан извор у проучавању пре свега, суживота, а самим тим и рада православне и римокатоличке цркве на територији Београда и Земунa.

Са аспекта историографије, архивска грађа о верским објектима у Београду из фондова и збирки ИАБ-а, презентована на изложби, не представља „заборављене рушевине прошлости“, већ су то сведочанства о професионалним и људским достигнућима једне средине и њених протагониста градитељства, у нади да их је могуће применити изнова како у прагматичном тако и у теоријском облику. Свакако треба имати у виду да сакупљање и проучавање грађе, како наводи Џорџ М. Тревелијан, „нису техничка упутства, ни рецепти спремни за примену“ као што ни историја „нема практичну корист попут физичке науке“.⁴⁰ Међутим, оно што је сигурно и што ова изложба пружа као закључак јесте сазнање да заштита архивске грађе и њена стручна обрада а, потом, и проучавање оваквог историјског извора, озбиљна систематизација у раду и коначно њено публикавање доприносе „најфинијем“ виду њене заштите за будућност, али и унапређењу знања о сопственој прошлости.⁴¹

новембра, 2013.

доц. др Марџа Вукојичић Лазар⁴²
Ђурђија Боровњак⁴³

⁴⁰ Trevelyan, G.M. *Clio, A Muse: And Other Essays Literary And Pedestrian*, London 1913, 143.

⁴¹ Croce, B. *History and The Story of Liberty*, London 1941, 43; Брајзах, Е. *Историографија*, Београд 2009, 439.

⁴² Филозофски факултет Универзитета у Приштини, Косовска Митровица, Катедра за историју уметности

⁴³ Историјар уметности, архивиста, Историјски архив Београда

КАТАЛОГ ОБЈЕКТА

СРПСКА
ПРАВОСЛАВНА
ЦРКВА

САБОРНА ЦРКВА СВ. АРХАНГЕЛА МИХАИЛА

Кнеза Симе Марковића 3

А. Ф. Кверфелд

1837–1845.

ПАНО 1

Најзначајнија београдска црква, подигнута иницијативом митрополита Петра Јовановића и кнеза Милоша на месту старе цркве из 1728. Изведена је по плановима угледног панчевачког градитеља Адама Фридриха Кверфелда и у основи конципирана са барокно-класицистичким одликама, као једнобродна подужна грађевина са високим звоником на западном прочељу и полуобличастом апсидом на источној страни. За опремање и декорисање ентеријера били су ангажовани најбољи српски уметници. Израда олтарске преграде била је поверена вајару и медаљару Димитрију Петровићу, а целокупно сликарство иконостаса и зидних композиција Димитрију Аврамовићу, једном од најзначајнијих српских сликара 19. века. Са подједнаком пажњом израђен је и црквени мобилијар храма – тронове, певнице, проповедаоница. Посебну вредност представља покретни црквени инвентар као и ризница храма у којој се чувају иконе, штампане књиге и

јеванђеља, златарски радови, крстови, рипиде, путири, црквене одежде и остали предмети од посебне вредности за културно-уметничку историју Србије 18–20. века.

У Саборној цркви налазе се и мошти цара Уроша и деспота Стефана Штиљановића, постављене пред иконостасом храма, а уз јужни зид наоса гробнице кнеза Милоша и кнеза Михаила Обреновића, односно уз северни, црквених поглавара из времена династије Обреновић.

У порти храма, пред самим улазним порталом сахрањени су великани српске културе и просветитељства, Доситеј Обрадовић (лево уз портал) и Вук Стефановић Караџић (десно уз портал).

Саборна црква као катедрални храм Београда, за који се везују многи значајни историјски догађаји, спада међу највеће цркве подигнуте у Кнежевини Србији. Својим звоником оцртавала је карактеристичну силуету Београда којом је и данас препознатљива.

Библиографија: Група аутора, *Водич кроз Београд*, Београд 1930, 57; Ж. М. Јевремовић, *Историјске знаменитости Београда и Земунa*, Београд 1935, 32–34; Б. Несторовић, *Развој архитектуре Београда од кнеза Милоша до Првој светској ратa (1815–1914)*, ГМГБ, I, Београд 1954, 159–174; Г. Гордић, *Архитектонско наслеђе Београда, I*, Београд 1966, 19; Д. Ђурић-Замоло, *Сачувани лик Београда на фототипијама А. Јовановића, И. Громана и М. Јовановића*, ГГБ, XIV, Београд 1967, 141–167; Б. Вујовић, *Уметности обновљене Србије*, Београд 1986, 115–126; М. Јовановић, *Српско црквено традиционално сликарство новије доба*, Београд – Крагујевац 1987, 16, 68–69, 88, 97, 217; Б. Вујовић, *Саборна црква*, Београд 1996, 87–111; Б. Вујовић, *Уметности обновљене Србије*, Београд 2003, 176; G. Bogunović, *Arhitektonska enciklopedija Beograda XIX i XX veka, I*, Beograd 2005, 337–343; И. Сретеновић, *Саборна црква*, Београд 2008.

Саборна црква са зградом старе Митрополије, 1900 (МГБ)

Саборна црква с краја 19. века, цртеж Луке Младеновића, око 1930 (ИАБ, 3ф)

Саборна црква, тридесете године 20. века (ИАБ, 3ф)

ЦРКВА СВ. АПОСТОЛА ПЕТРА И ПАВЛА

Булевар војводе Путника 11
Ј. Михајловић, Н. Ђорђевић
1832–1834.

ПАНО 2

Подигнута као дворска црква кнеза Милоша у непосредној близини конака. Изградња цркве била је поверена зидарским мајсторима Милошевог времена, Јањи Михајловићу и Николи Ђорђевићу а надзор Хаџи Николи Живковићу, неимару свих важнијих гради-тељских подухвата кнеза Милоша. Храм је архитектонски конципи-ран као једнобродна грађевина са пространим апсидом на источној фасади и двоспратним звоником над западним постројењем храма. У обликовању фасада систем обраде у виду боген-фриза и плитког рељефа над западним порталом везује се, са једне стране, као угледање на неимарство српског средњег века, у овом случају на манастир Вра-ћевшницу, из чије непосредне око-

лине и потичу Обреновићи, док је класицистички узор у облико-вању звоника, управо, нагласио својеврстан раскид са изградњом у духу традиционалних облика и окретање ка новим градитељским начелима.

У обради ентеријера, такође су учествовали најбољи уметници овог доба – иконе иконостаса рад су више аутора, земунског сликара Константина Лекића (1834–1835), као и чувеног зографа Јована Стергевића, познатијег као Јања Молер (1836), и Димитрија Јакшића (1837). Прво-битни иконостас замењен је новом иконостасном преградом, за чије су осликавање били ангажовани, такође, најбољи сликари свог вре-мена, Стева Тодоровић и Никола Марковић (1874)

Библиографија. Ж. М. Јевремовић, *Историјске знаменитости Београда и Земуна*, Београд 1935, 26–30; М. Коларић, *Тойчи-дерска црква, њени традиционални, њени сликари*, Зборник радова Народног музеја, I, Београд 1958, 335–339; Г. Гордић, *Архитектонско наслеђе Београда*, I, Београд 1966, 17; Д. Ђурић-Замоло, *Сачувани лик Београда на фотографијама А. Јовановића, И. Громана и М. Јовановића*, ГГБ, XIV, Београд 1967, 141–167; В. Вујовић, *Spomenici kulture i kulturne ustanove Beograda*, Beograd 1970, 93; В. Вујовић, *Уметност обновљене Србије 1791–1848*, Београд 1986, 112–115; М. Јовановић, *Српско црквено традиционалство и сликарство новије доба*, Београд – Крагујевац 1987, 88, 97, 156; В. Вујовић, *Београд у прошлости садашњости*, Београд 2003, 272; К. Митровић, *Тойчигер – двор Кнеза Милоша Обреновића*, Београд 2008, 92–114.

Црква Св. апостола Петра и Павла у
Топчидеру, око 1907–1908 (из колекције
М. Јуришића)

Црква Св. апостола Петра и Павла у Топчидеру, изглед са северозапада, 1930 (из колекције М. Јуришића)

ВАЗНЕСЕЊСКА ЦРКВА

Адмирала Гепрата 19

Павле Станишић, Јован К. Ристић
1863 (звоник 1939, В. Максимовић)

ПАНО 3

Подигнута иницијативом митрополита Михаила и кнеза Михаила Обреновића, као гарнизонска црква за потребе војске Велике касарне, која се налазила у непосредној близини. Изграђена је у духу владајућег романтизма, по угледу на српско средњовековно сакрално градитељство, у овом случају, нешто слободније интерпретације манастира Раванице, задужбине кнеза Лазара Хребељановића. У основи је конципирана као подужна једнобродна, полуоблично засведена петокуполна грађевина сажетог уписаног крста и, у општој оцени, има одређени значај у стварању српске варијанте романтичарске архитектуре.

Унутрашњост цркве одликује богат мобилијар. Израда иконостаса била је поверена Стеви Тодоровићу, најзначајнијем сликару тог доба (првобитни иконостас, који је касније размонтиран пренет у стару Цркву Св. Марка, а чије се престоне иконе данас налазе у Цркви Св. Константина и Јелене на Воздовцу израдио је, такође, чувени српски сликар Никола Марковић, аутор и првобитног зидног сликарства, које данас није сачувано). Осли-

кавање иконостаса завршено је 1881. године а поред уобичајене тематике истиче се репертоар најниже зоне иконостаса са композицијама преузетим из српске историје. Зидно сликарство рад је руског сликара Андреја Биценка, аутора зидног сликарства многих цркава широм Србије.

Црква поседује и богату ризницу икона, црквених књига и литургичких предмета из периода 1863–1870, међу којима посебно место заузимају сребрни ручни крст филигранске обраде, јеванђеље са сребрним оковом, антиминс, поклон митрополита Михаила.

Звоник цркве, изведен као самостално постројење у порти храма, изграђен је у периоду између два светска рата по пројекту арх. Владете Максимовића. Међу звонима се налази и мало звоно Саборне цркве које је, после турске забране подизања звонара, прво зазвонило стицањем независности, стечене Хатишерифом 1830. године.

У порти цркве налази се и спомен-обележје у виду крста, постављено у славу свих Београђана који су на том месту страдали у шестоаприлском бомбардовању Београда 1941.

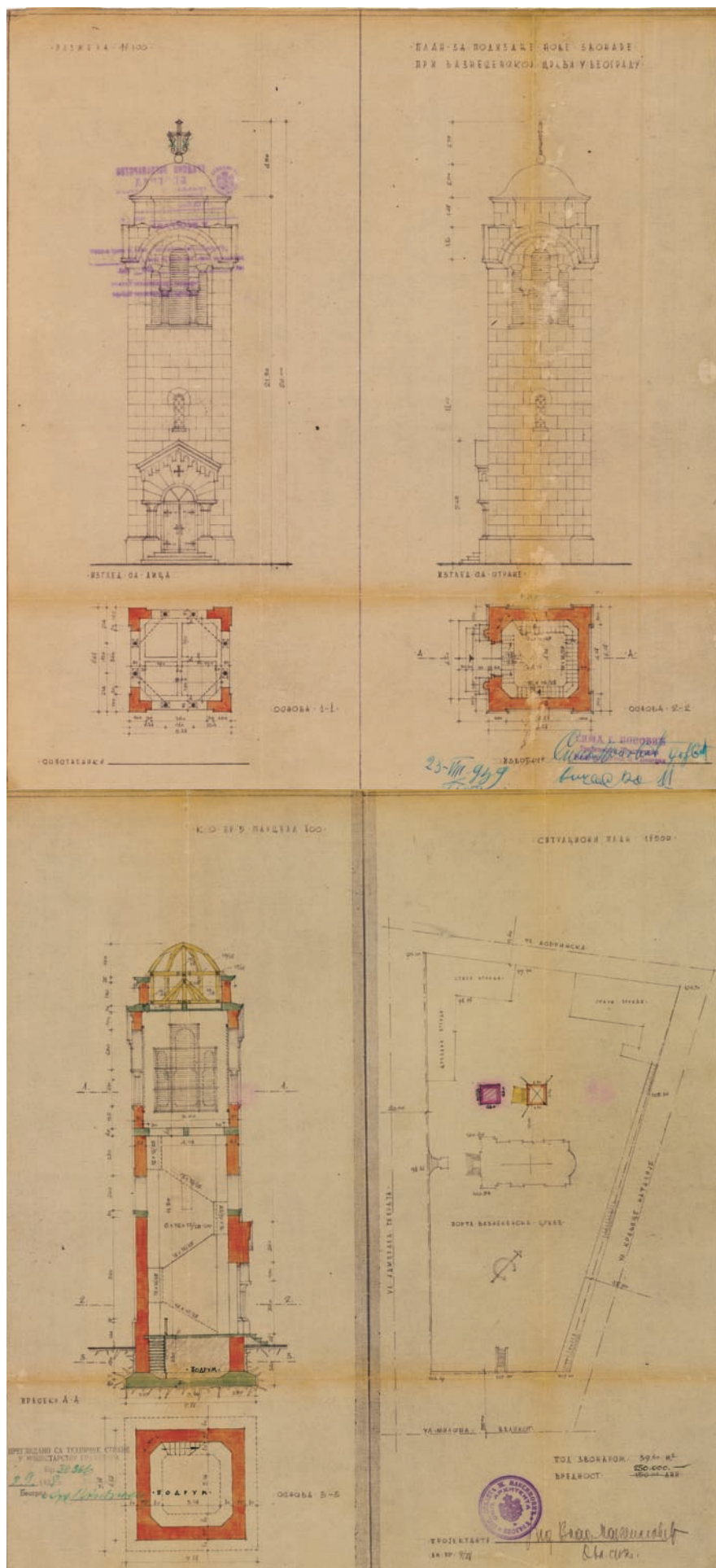
Библиографија: Група аутора, *Водич кроз Београд*, Београд 1930, 58; Ж. М. Јевремовић, *Историјске знаменитости Београда и Земунa*, Београд 1935, 40; Г. Гордић, *Архитектонско наслеђе Београда I*, Београд 1966, 25; Д. Ђурић-Замоло, *Сачувани лик Београда на фототографијама А. Јовановића, И. Громана и М. Јовановића*, ГГБ, XIV, Београд 1967, 141–167; В. Vujović, *Spomenici kulture i kulturne ustanove Beograda*, Београд 1970, 84; Д. Кашић, Љ. Константиновић, Б. Вујовић, *Вазнесењска црква у Београду*, Београд 1984; М. Јовановић, *Српско црквено традиционално сликарство новије доба*, Београд – Крагујевац 1987, 88–89, 110, 217; М. Јовановић, Б. Вујовић, *Београд у прошлости и садашњости*, Београд 2003, 234–235.

Вазнесењска црква, општи изглед, око 1910 (из колекције М. Јуришића)

Вазнесењска црква, општи изглед,
прва половина 20. века (ИАБ, 3ф)

План за звоник при Вазнесењској цркви, бочни изглед, арх. В. Максимовић, 1938. (ИАБ, ОГБ, ТД)

ЦРКВА Св. ЂОРЂА

Зрмањска 1

В. Андросов, Д. Маслаћ

1928–1932.

Црква је изведена по пројекту руског архитекта Василија Андросова, најплоднијег градитеља православних храмова у Краљевини Југославији, у коауторству са арх. Драгутином Маслаћем, такође једним од највећих имена српске архитектуре новијег доба. Подигнута је на плацу који су београдски трговац Митар Јовановић и његова супруга Милица поклонили за изградњу цркве, као спомен на своју рано преминулу децу. Црква је, по жељи наручилаца, посвећена њиховој крсној слави Св. Ђорђу, а како је у овом београдском насељу постојала потреба за подизањем цркве, формиран је и посебан одбор за њену градњу.

У општој оцени, ауторски тим Андросов – Маслаћ извео је хармо-

нично и компактно композиционо решење у академској интерпретацији неоморавског правца српског националног стила. Уз елевацију и просторно решење моравске архитектонске школе, са основом у виду триконхоса, са централном куполом и две мање над припратом храма, цркву одликује и богата пластична обрада фасадних платана, подела зона на хоризонталне венце, примена декоративних преплета и перфорација зидних маса розетама, монофорама и бифорама. Дрвена иконостасна преграда рад је Нестора Алексијевића, дуборесца из Скопља.

Својим специфичним положајем, постављен на благом узвишењу, храм карактеришу и одређене урбанопросторне вредности.

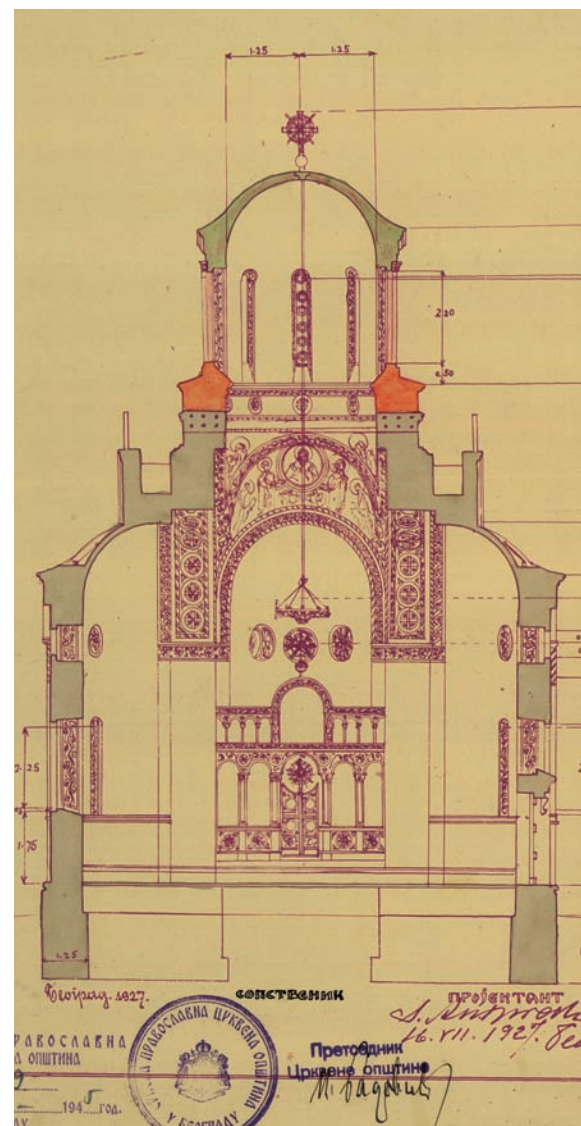
ПАНО 4

Библиографија: Група аутора, *Водич кроз Београд*, Београд 1930, 62; Д. Кашић, *Београдска црква Св. Ђорђа на Чукарици 1932–1982, Споменица о ђедесетојодишњици постојања храма*, Београд 1982; А. Кадијевић, *Један век тражења националног стила у српској архитектури (средица XIX – средица XX века)*, Београд 1997; S. G. Bogunović, *Arhitektonska enciklopedija Beograda XIX i XX veka, II*, Beograd 2005, 669; М. Јанакоса Грујић, *Архитектура Драгутина Маслаћа (1875–1937)*, Београд 2006; Андросов Василије, у: *Лексикон неимара*, Београд 2008, 4; Маслаћ Драгутин, у: *Лексикон неимара*, Београд 2008, 266.

Црква Св. Ђорђа, подужни пресек, детаљ нацрта, арх. В. Андросов (уцртане оправке Ђ. Смиљанић), 1945 (ИАБ, ОГБ, ТД)

Црква Св. Ђорђа, изглед са истока, нацрт, арх. В. Андросов, 1927. (ИАБ, ОГБ, ТД)

Црква Св. Ђорђа, општи изглед, 1932.
(ИАБ, ЛФ МСП)

Црква Св. Марка, око 1940.
(ИАБ, 3ф)

ЦРКВА СВ. МАРКА

Булевар краља Александра 17
П. и Б. Крстић
1931–1940.

ПАНО 5

Подигнута у периоду 1931–1940. поред старе гробљанске цркве из 1835. на некадашњем Старом ташмајданском гробљу, коју је подигао кнез Милош, а која је срушена 1941. Један је од најмонументалнијих храмова Београда и изведен је по пројекту арх. браће Петра и Бранка Крстића у духу српског средњовековног градитељског наслеђа, по узору на велелепну задужбину краља Милутина, манастир Грачаницу, како је конкурсним условима и било одређено. Храм одликује хармонично компонована просторна вишекупна структура са аркадно обликованим нартексом и звоником на западном прочељу. Својом разуђеном силуетом и оригиналном контуром, као и начином зидања истиче се као неприкосновени репрезент традиционалне архитектуре, уједно се издвајајући и у просторној визури града. У наосу цркве, коју одликује прегледан, монументалан унутрашњи простор, налазе се саркофази са земним остацима цара Душана (у јужном делу), пренетим из његове задужбине, Манастира Св. архангела код Призрена, и патријарха Германа (на северној страни).

Стара Црква Св. Марка са звонаром, око 1939.
(из колекције М. Јуришића)

Црква Св. Марка, изглед са запада, нацрт, арх. П. Крстић, 1930.
(ИАБ, Окружни суд за град Београд)

Библиографија: Група аутора, *Водич кроз Београд*, Београд 1930, 59; Ж. М. Јевремовић, *Историјске знаменитости Београда и Земунa*, Београд 1935, 22–23; В. Vujović, *Spomenici kulture i kulturne ustanove Beograda*, Beograd 1970, 101–102; З. Маневић, *Петар Крстић, Бранко Крстић, Велика најада архиепископуре САС-а*, Београд 1982, 13–14; М. Ђурђевић, *Архиепископи Петар и Бранко Крстић*, Београд 1996; А. Кадијевић, *Прилози истраживању Св. Марка на београдском Ташмајдану*, Наслеђе, 1, Београд 1997, 75–80; Б. Вујовић, *Београд у прошлости и садашњости*, Београд 2003, 297; А. Кадијевић, *Естетика архиепископуре академизма (XIX–XX век)*, Београд 2005, 371; М. Ђурђевић, *Архитектура Цркве светог Марка у Београду*, Флогистон, 14, Београд 2006, 37–49; Крстић Бранко, у: *Лексикон неимара*, Београд 2008, 210.

ПАТРИЈАРШИЈА

Краља Петра 5

В. Лукомски

1934–1935.

ПАНО 6

Подигнута на месту старе Митрополије из 18. и 19. века. Данашње здање изведено је по пројекту руског архитекте Виктора Лукомског, као монументална и велелепна грађевина, академски решена у основи, ортогоналне структуре са унутрашњим двориштем и великом куполом постављеном над Капелом Св. Симеона Мироточивог. Масивно pročеље, окренуто ка Саборној цркви, обликовано је у виду портика на ниским стубовима. На централном пределу свечано обликоване улазне партије постављен је грб Српске патријаршије, а у гор-

њој зони фасаде, залучена мозаична композиција Св. Јована Крститеља. Овако затвореном али импозантно решеном блоковском структуром са академицираном варијантом српско-византијских мотива, наглашенијом на бочном тракту грађевине, Лукомски је недвосмислено отелотворио снагу и јединство српске православне цркве. У палати Патријаршије, и седишту Београдско-карловачке архиепископије, налазе се и Музеј Српске православне цркве и Библиотека Патријаршије.

Патријаршија, детаљ pročеља, друга половина тридесетих година 20. века (из колекције М. Јуришића)

Библиографија: Група аутора, *Водич кроз Београд*, Београд 1930, 60–62; А. Кадијевић, *Београдски период рада архитектуре Виктора Викторовича Лукомског (1920–1943)*, ГГБ, XLV–XLVI, Београд 1998/1999, 115–132; М. Поповић, *Хералдички симболи на јавним здањима Београда*, Београд 1997; Б. Вујовић, *Београд – културна ризница*, Београд 2003; В. Вујовић, *Београд у прошлости и садашњости*, Београд 2003, 176; А. Кадијевић, *Естетика архитектуре академизма (XIX–XX век)*, Београд 2005, 369; Лукомски Виктор у: *Лексикон неимара*, Београд 2008, 234.

Патријаршија, изглед pročеља из Богојављенске улице (данас Кнеза Симе Марковића), нацрт, арх. В. Лукомски, 1932 (ИАБ, ОГБ, ТД)

Зграда старе Митрополије, око 1909.
(из колекције М. Јуришића)

Патријаршија, општи изглед, око 1936.
(из колекције М. Јуришића)

Београд Патријаршије српске православне цркве.
Beograd Patriarcat de l'Eglise orthodoxe Serbe

ЦРКВА СВ. САВЕ И ХРАМ СВ. САВЕ

Крушедолска 2а

В. Лукомски (мала црква); Б. Несторовић, А. Дероко
1935 (мала црква); (1926)

ПАНО 7

ЦРКВА СВ. САВЕ

Мала Црква Св. Саве налази се на североисточном делу Светосавског платоа, у непосредној близини велелепног Храма Св. Саве и подигнута је на месту капеле из 1895, као црква за привремену употребу до завршетка храма. Подигнута је по пројекту руског архитекте Виктора Лукомског као триконхос уписаног крста развијеног типа са особитим тумачењем српско-византијских мотива. Кубична структура са полигоналном куполом перфорирана је малобројним отворима и оживљена белином фасаде и контрастно

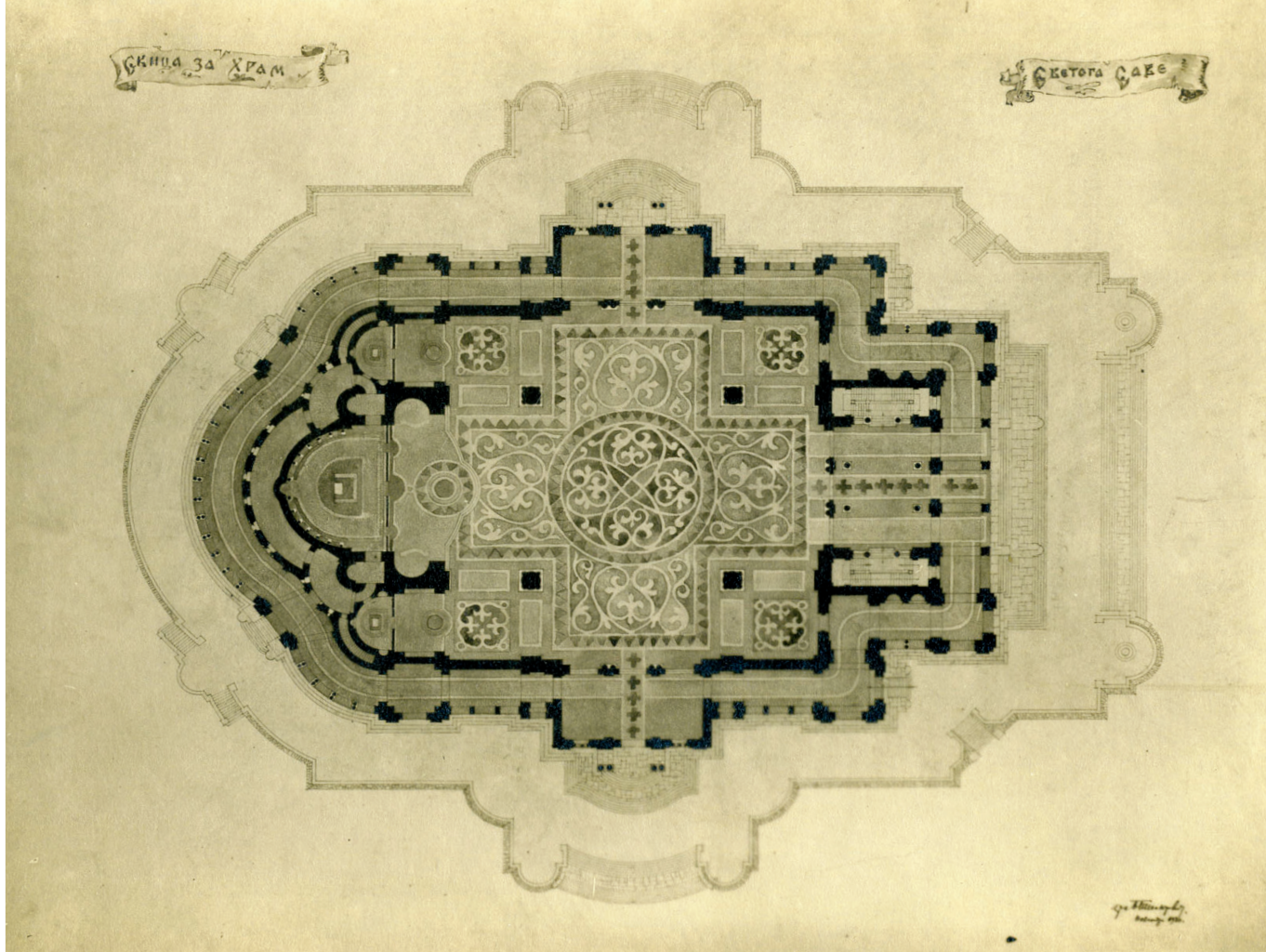
обојеним слепим нишама. Као посебан мотив истиче се забатно обликовано прочеље са мотивом розете надвишене крстом. Унутрашња декорација храма, такође је дело руских уметника, иконе на иконостасу рад су сликара Владимира Предијевича, а зидно сликарство зографа Н. Мајендорфа, Б. Обраскова и А. Дикија.

У јужној певници храма налазе се посмртни остаци патријарха Варнаве, председика Одбора за подизање Спомен-храма Св. Саве.

Библиографија: Група аутора, *Водич кроз Београд*, Београд 1930, 60; М. Јовановић, *Српско црквено традиционално и сликарство новије доба*, Београд – Крагујевац 1983, 197–215; А. Кадијевић, *Један век изражења националног стила у српској архитектури (средица XIX – средица XX века)*, Београд 1997, 134–142; А. Кадијевић, *Београдски период рада архитекте Виктора Викторовича Лукомског (1920–1943)*, ГГБ, XLV–XLVI, Београд 1998/1999, 115–132; G. Bogunović, *Arhitektonska enciklopedija Beograda XIX i XX veka, I*, Beograd 2005, 178–184, том II, 1007–1043; М. Церанић, *Неовизантијски елементи у архитектури храма св. Саве на Врачару*, у: Ниш и Византија, Ниш 2005, 397–412; М. Јовановић, *Храм Светио Саве у Београду*, Београд 2007; Лукомски Виктор, у: *Лексикон неимара*, Београд 2008, 234; З.М. Несторовић Богдан, у: *Лексикон неимара*, Београд 2008, 296–299.

Стара црква Св. Саве, 1927.
(из колекције М. Јуришића)

Храм Св. Саве, арх. Б. Несторовић, основа, конкурсна скица из 1927, акварелисан цртеж (власништво породице арх. Б. Несторовића)

Храм Св. Саве, арх. Б. Несторовић, изглед западног pročеља, акварелисан цртеж, 1931. (власништво породице арх. Б. Несторовића)

ХРАМ СВ. САВЕ

Изградња Светосавског храма представљала је највећи градитељски подухват у историји српске архитектуре новијег доба. После неуспешног конкурса из 1906. године, *Друштво светиої Саве* објавило је нову стецајну утакмицу у којој су 1926. учешће узела сва значајна имена српске архитектуре, укључујући и архитекте руске емигранте. У конкурсном жирију такође су били најбољи српски градитељи. Како прва и трећа награда нису додељене, усвојен је другонаграђени пројекат архитекте Богдана Несторовића, у то време асистента Београдског универзитета, а у разради идејног решења Несторовићу се придружио Александар Дероко са својим првооткупљеним радом. Изградња храма започета је по пројекту ауторског тима архитеката Несторовић

– Дероко, године 1935, са којима је као конструктор сарађивао и инжењер Војислав Зађина. Исте године су постављени и свечано освећени темељи храма. Четири године касније, 1939, уз камен темељац положена је и повеља храма, да би његову изградњу прекинуо почетак рата, а радови настављени тек 1985. под руководством арх. Бранка Пешића уз ангажман најбољих инжењера-конструктора. Средином 90-тих година 20. века радовима је руководио архитект и инжењер, академик Ђорђе Злоковић, син еминентног архитекте Милана Злоковића.

Храм Св. Саве изграђен је у српско-византијском стилу као импозантна монументална грађевина и архитектонски је симбол Београда.

ПАНО 8

Храм Св. Саве, перспективни изглед, нацрт, арх. А. Дероко, 1935 (ИАБ, ОГБ, ТД)

ЦРКВА Св. ЛАЗАРА

XXI дивизије 33

М. Коруновић

1936.

ПАНО 9

Храм је изведен по пројекту архитект-
те Момира Коруновића, једног од
најеминентнијих стваралаца у ар-
хитектури националног стила и
несумњиво водећег аутора када је
у питању српско црквено гради-
тељство, чији опус броји више од 39
сакралних објеката за које је углав-
ном пројекте израђивао *pro bono*.

Храм Св. Лазара на Бубулдеру
подигнут је прилозима грађана
а околне циглане и дрваре дале
су материјал за његову изградњу.
Темеље цркве освештао је патријарх
српски Варнава а свечано освећење
храма извршено је на Видовдан
1936. године.

Хармонични изглед храма Коруно-
вић је извео својим препознатљивим
језиком пирамидалног успињања
маса и њиховим сужавањем ка

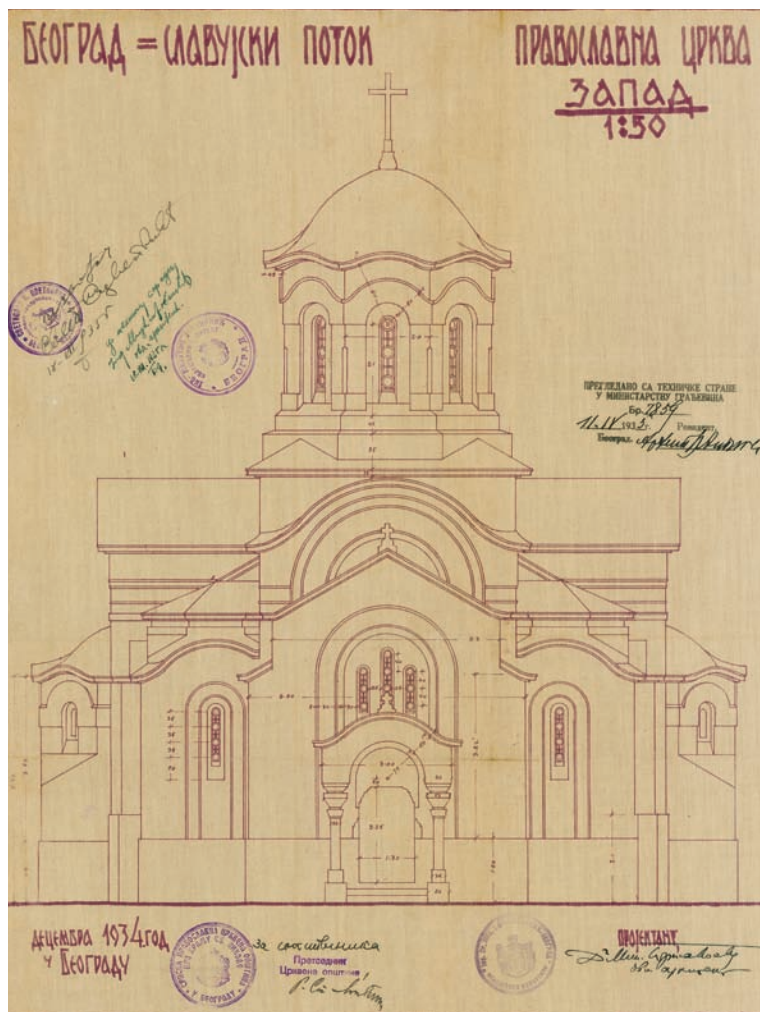
врху грађевине, таласастим венци-
ма кровних површина, истуреним
тремом на западном прочељу, на-
глашеним бочним конхама, изду-
женим лучним отворима, витком
куполом. Узоре за маштовитост
својих пројекта црпео је из богатог
српског средњовековног наслеђа,
овог пута у градитељској естетици
живописне моравске школе.

Уз источну страну цркве погиднут је
и звоник, као самостална грађевина
неороманичке провенијенције, кон-
ципирана у виду високог торња са
наизменичним низом залучених
отвора. У порти храма Коруновић
је саградио и црквену кућу.

Упркос изградњи на периферији
града, на Цркви Св. Лазара није
изостао аутентичан и савремен из-
раз овог преданог српског градитеља.

*Библиографија: Сиоменица цркве Великому-
ченика косовској св. кнеза Лазара, Београд
1937, Ж. Шкаламера, Обнова српској сѣила
у архитѣктури, ЗЛУМС, 5, Нови Сад 1969,
228–231; Исти, Момир Коруновић, Изградња,
6, Београд 1981, 49–54; М. Јовановић, Српско
црквено традицијелство и сликарство новије
доба, Београд – Крагујевац 1983, 216; А. Ка-
дијевић, Момир Коруновић, Момент, 16,
Београд 1990, 104–109; З. Маневић, Роман-
тична архитѣктура, Београд 1990, 10–12;
А. Кадиевић, Момир Коруновић, Београд
1996; G. Bogunović, Arhitektonska enciklopedija
Beograda XIX i XX veka, I, Београд 2005, 75;
З.М. Коруновић Момир у: Лексикон неимара,
Београд 2008, 203–208.*

Црква Св. Лазара, изглед са запада, нацрт, аутор арх. М. Коруновић
(план потписао арх. М. Борисављевић), 1934 (ИАБ, ОГБ, ТД)

Црква Св. Лазара, западна фасада, 1936.
(из колекције М. Јуришића)

ЦРКВА СВ. АРХАНГЕЛА ГАВРИЛА

Хумска 26
Г. Самојлов
1937–1939.

ПАНО 10

Изведен по пројекту архитекте Григорија Самојлова, руског емигранта и асистента Београдског универзитета на Катедри за византијску и стару српску архитектуру. Храм је подигнут као меморијал свим изгинулим војницима у Првом св. рату и задужбина је Радмиле и Милана С. Вукићевића који су у храму и сахрањени.

Црква Св. архангела Гаврила је пројектована као велелепни храм у српско-византијском стилу, карактеристичном за сакралне објекте треће и четврте деценије 20. века, са обилатом употребом камене пластике која своје порекло црпи из наслеђа моравске архитектуре. Про-

јектом за Цркву Св. архангела Гаврила Самојлов се још једном потврдио као пројектант способан да успешно сједини средњовековну естетичност са просторном функционалношћу и модерним материјалима. Ентеријеру цркве, којим доминира декоративно обрађени мобилијар, такође је посвећена посебна пажња. Иконостас изведен у дуборезу ауторско је дело браће Милојевић. Иконе су осликали академски сликари, иконописци Драгомир Глишич и Иван Дикиј, сликар руског порекла. Аутори живописа су такође руски академски сликари Варун Секрет и Ретлингер (1939).

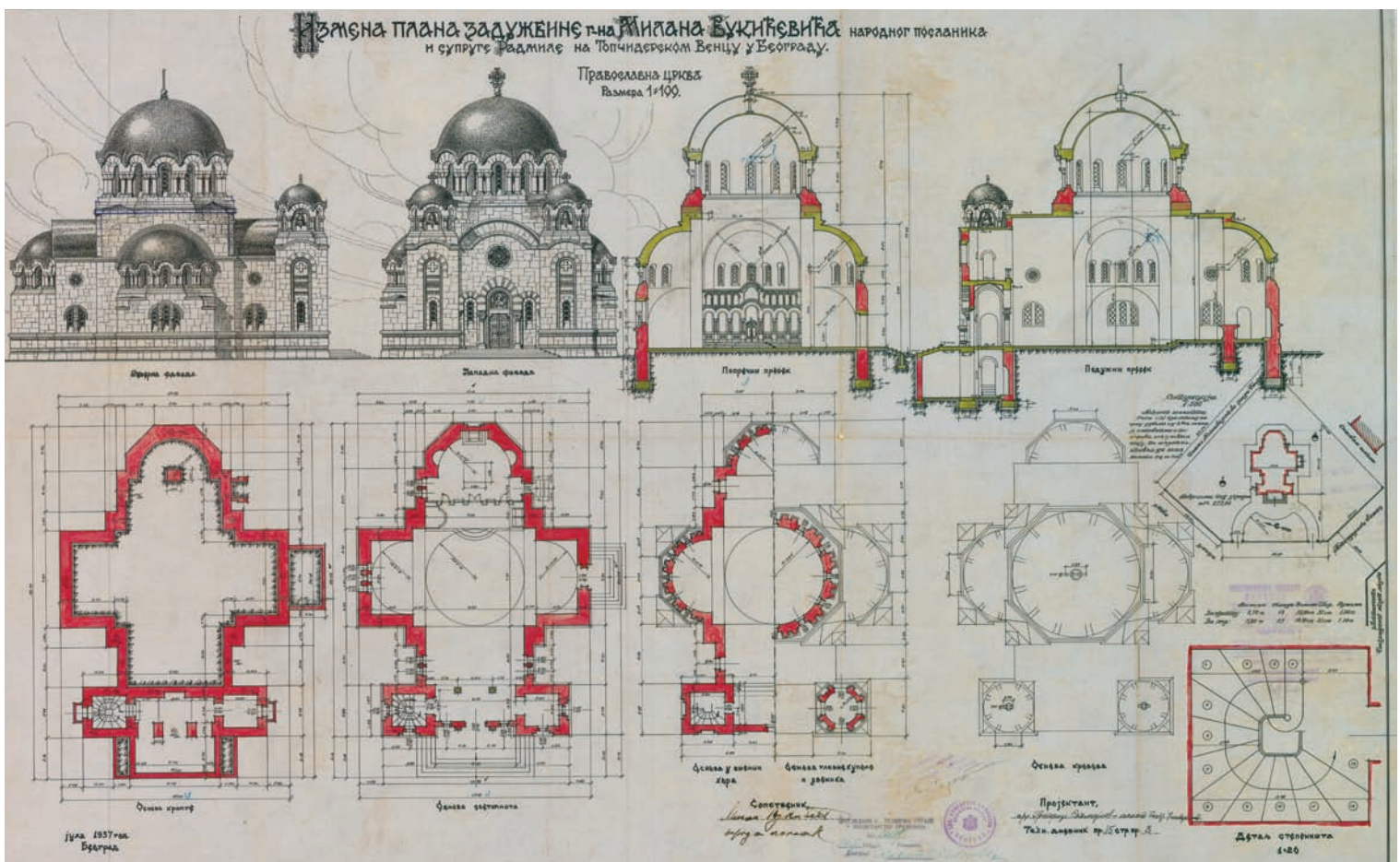
Библиографија: М. Лечић, *Изградња и обнова црква и манастира. Српска православна црква 1920–1970*, Београд 1971, 124; А. Кадијевић, *Један век изражења националног стила у српској архитектури (средица XIX – средица XX века)*, Београд 1997, 194; М. Просен, *Прилози познавању београдског ојуса Григорија И. Самојлова*, Наслеђе, 3, Београд 2001, 89–104; М. Просен, *Архитектура Григорије Самојлов* (каталог изложбе САНУ), Београд 2006; Самојлов Григорије у: *Лексикон неимара*, Београд 2008, 349–350.

Црква Св. архангела Гаврила на дан освећења, 1939 (из колекције М. Јуришића)

Црква Св. архангела Гаврила, изглед са запада, нацрт (нереализовано), аутор арх. М. Коруновић, (план потписао арх. М. Борисављевић), 1935 (ИАБ, ОГБ, ТД)

Црква Св. архангела Гаврила, општи пројекат (изгledi фасада, пресеци, основе и ситуација), арх. Г. Самојлов, 1937 (ИАБ, ОГБ, ТД)

ЦРКВА РУЖИЦА И КАПЕЛА СВ. ПЕТКЕ

Доњи град Београдске тврђаве

Н. Краснов (обнова цркве Ружице); М. Коруновић

Обнова 1924; 1935–1937.

ПАНО 11

ЦРКВА РУЖИЦА

Налази се у североисточном подграђу Београдске тврђаве. Током 18. века црква је имала намену барутног магацина, да би у другој половини 19. века, по преласку београдске тврђаве под српску власт, била пре-намењена у цркву и названа Ружица, по истоименој цркви за коју се, по предању, веровало да се током средњег века налазила на тврђави. Крајем 19. века имала је намену гарнизонске цркве.

Храм је посвећен празнику Рођења Пресвете Богородице и има подужну основу са олтарском апсидом на истоку и масивном кулом-звоником у западној зони, прислоњеном на зидине некадашњег града деспота Стефана Лазаревића.

У обнови војничког храма Н. Краснов је задржао просторно решење и габарит објекта. С посебним осећајем за архаичност и просторни амбијент, извео је реминисценцију на средњовековно градитељство, истичући у први план немалтерисану фасадну обраду и употребу необрађеног камена.

Иконостасну преграду израдио је сликар-калуђер Рафаило Момчиловић, а зидно сликарство рад је руског сликара Андреја Биценка. Сликаство цркве Ружице се издваја у односу на сликани репертоар осталих београдских сакралних објеката јер поред уобичајених иконографских сцена садржи и композиције на којима су представљени портрети српских владара, као и многих савременика. Испред улаза у цркву, у обнови храма из 1924, постављене су две бронзане скулптуре које представљају српске ратнике, средњовековног витеза и српског ратника из Првог св. рата. Скулптуре су такође дело руског архитекта, академика архитектуре, Николаја Краснова.

Библиографија: Група аутора, *Водич кроз Београд*, Београд 1930, 48–49; М. Стојадиновић, *Једна шетња по београдском граду*, Београд 1931; В. Вујовић, *Spomenici kulture i kulturne ustanove Beograda*, Beograd 1970, 54–55; А. Кадијевић, *Момир Коруновић*, Момент 16, Београд 1990, 109; А. Кадијевић, *Момир Коруновић*, Београд 1996; Б. Вујовић, *Београд у прошлости и садашњости*, Београд 2003, 110; S. G. Bogunović, *Arhitektonska enciklopedija Beograda XIX i XX veka, II*, Beograd 2005, 880, 871; А. Божовић, *Црква Ружица у источном подграђу Београдске тврђаве*, Наслеђе XI, Београд 2010, 11–28; Краснов Никола у *Лексикон неимара*, Београд 2008, 209; З. М. Коруновић Момир у: *Лексикон неимара*, Београд 2008, 203–208.

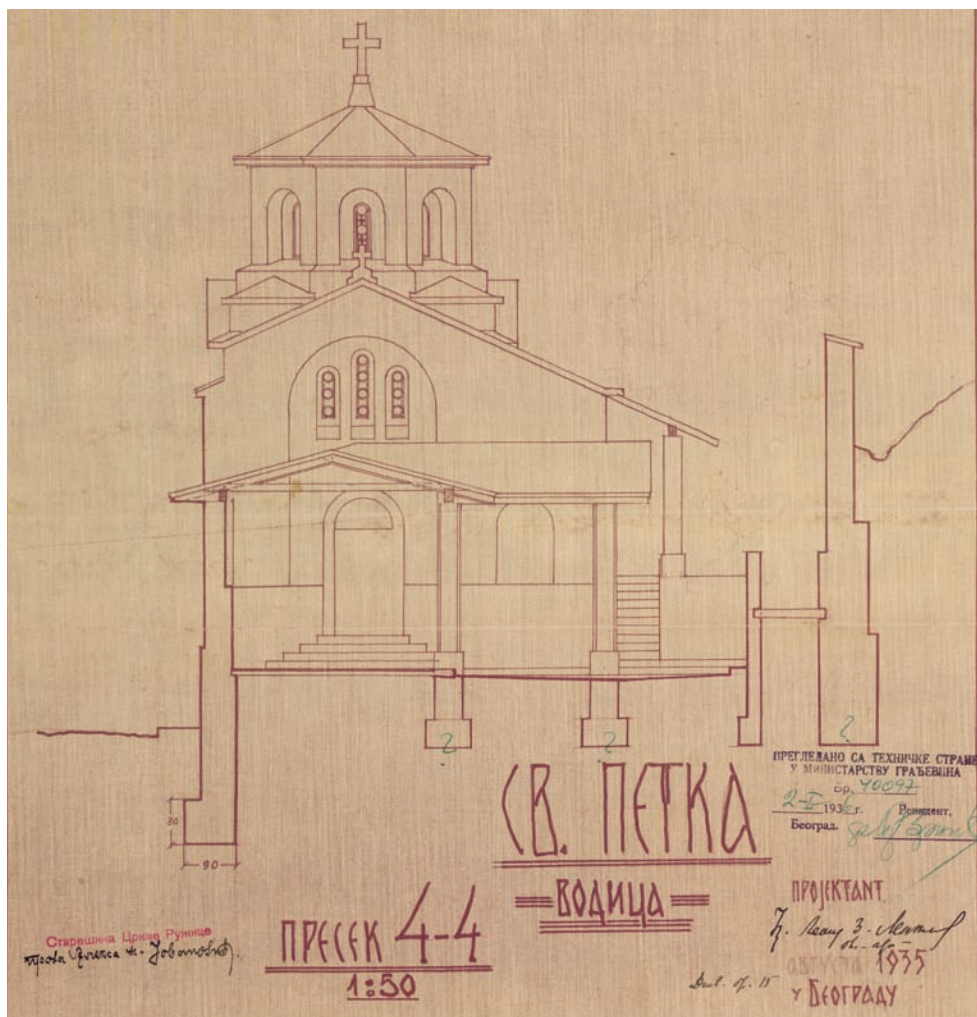
Црква Ружица и Капела Св. Петке на Калемегдану (из албума *Београд – Остатина града Београда*, издање Државне штампарије, 1939)

КАПЕЛА СВ. ПЕТКЕ

Капела Св. Петке се налази у Доњем граду Београдске тврђаве, у непосредној близини цркве Ружице и подигнута је изнад извора за који се верује да поседује својеврсну „чудотворност“. Данашња капела подигнута је 1937. године на месту некадашње из времена после 1867, и изведена је по пројекту архитекте Момира Коруновића, водећег аутора националног стила у међуратном периоду. Капелу Св. Петке Коруновић је пројектовао као подужни једнокуполни храм са рустичним немалтерисаним фасадама. У изради пројекта за овај љупки храм Београдске тврђаве аутор се определио за принцип поштовања контекстуалног приступа у пројектовању, не реметећи затечени амбијент и просторну целину.

Приликом копања темеља капеле пронађене су кости српских војника страдалих у борбама за одбрану Београда 1914–1915. и, том приликом, пренете у костурницу посебно изграђену у бедемима испод Јакшићеве куле на Калемегдану.

Капела Св. Петке, подужни пресек, нацрт, арх. М. Коруновић (техничку документацију потписао арх. Леонид Макшејев) 1935 (ИАБ, ОГБ, ТД)

Патријарх српски Варнава и Милослав Стојадиновић, потпредседник Општине града Београда, испред старе Капеле Св. Петке, 1931 (ИАБ, ЛФ МСП)

БОГОСЛОВИЈА СВ. САВЕ

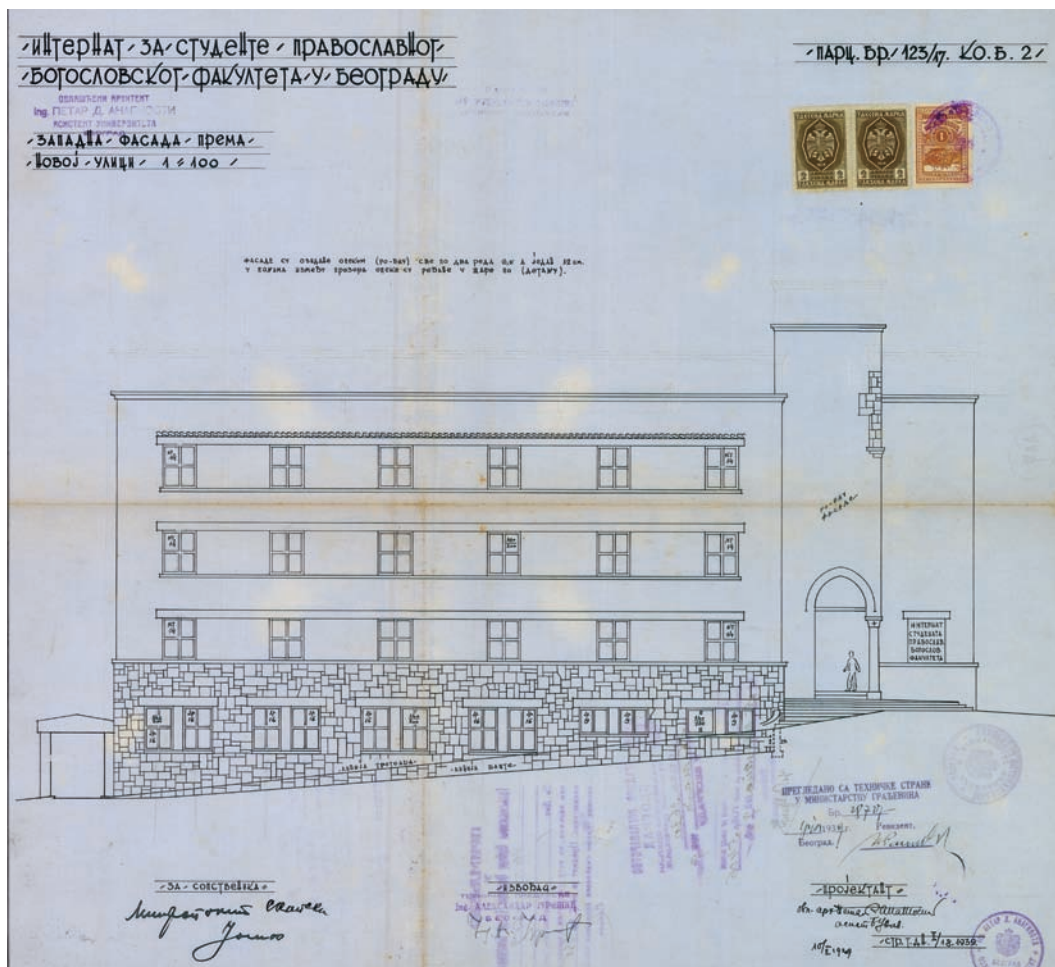
Мије Ковачевића 11

А. Дероко, П. Анагности
1939–1940.

ПАНО 12

Интернат студената Богословског факултета, подигнут као монументални престонички објекат, изведен у архитектури националног стила. Као највредније остварење овог типа објекта у свом опусу, Александар Дероко је пројекат израдио у ауторској сарадњи са арх. Петром Анагностијем. Објекат, подигнут на локацији која истиче централни угаони сегмент грађевине у односу на бочни подужни тракт, одликује ефектна асиметрична композиција са савременим приступом у обликовању снажних безорнаменталних фасадних површина. Савремено интерпретирање традиционалне српске духовности Дероко је нагласио начином зидања, контрастом различитих материјала и наизменичним слагањем опеке и крстасто обликованим пољима. Као централни мотив грађевине истиче се мотив крста утиснут у зидну површину угаоног, експресионистички решеног pročеља Интерната, снажно наглашавајући симболику објекта. Карактер објекта потцртан је и складном обрадом улазног трема. Зграда Интерната београдске Богословије представља својеврсно ауторско дело које најфинијим, готово „одуховљеним“ приступом синтетише савремено и традиционално градитељство.

Интернат за студенте Богословског факултета у Београду, изглед са запада, нацрт, арх. А. Дероко и П. Анагности, 1939 (ИАБ, ОГБ, ТД)

Богословија Св. Саве, ошти изглед,
седамдесете године 20. века (из колекције М. Јуришића)

Библиографија: З. М. Јовановић, Александар Дероко, Београд 1991; Д. Милашиновић Марић, *Водич кроз модерну архитектуру Београда*, Београд 2002; S. G. Bogunović, *Arhitektonska enciklopedija Beograda XIX i XX veka*, II, Београд 2005, 667, 755; А. Кадијевић, *Један век изражења националног стила у српској архитектури (средина XIX – средина XX века)*, Београд 2007; А. Кадијевић, *Експресионизам у београдској архитектури (1918–1941)*, Наслеђе XIII, Београд 2012, 59–77; З.М. Анагности Петар у: *Лексикон неимара*, Београд 2008, 3; З.М. Дероко Александар у: *Лексикон неимара*, Београд 2008, 89–96.

МОНАСТИР ВАВЕДЕЊА ПРЕСВЕТЕ БОГОРОДИЦЕ

Љубе Јовановића 8

И. А. Рик и А. В. Папков (О. Срдановић и М. Секулић,

конак манастира)

1935–1936.

ПАНО 13

Манастирски комплекс чине црква посвећена празнику Ваведења Пресвете Богородице и конак манастира, подигнути по пројекту ауторског тима руских еминентних градитеља Ивана А. Рика и Андреја В. Папкова, који су израдили пројектно решење за цркву манастира, и Озрена Срдановића и Милана Секулића, аутора конака манастира. Манастир је подигнут као задужбина београдских добротвора Персиде и Ристе Миленковића.

Рик се у решењу манастирске цркве, као већ искусни неимар у домену сакралног градитељства, определио за решење са реминисценцијама на српско средњовековно градитељство 13. и 14. века. Основу храма решио је, доследно, као сложено петокуполно решење у виду уписаног крста развијеног типа, са монументалном полигоналном куполом над централним делом грађевине и четири мање постављене између крака крста. Општа монументалност целокупног решења постигнута је масивном блоковском структуром и обликовањем у виду постепеног градирања згуснутих фасадних маса и њиховог

успињања ка централној куполи. Степовани улазни портал, наглашена трифора на западној фасади, издужене прозорске осовине и заступљеност розета, једина су фасадна декорација храма. Конак храма, складно уклопљен у комплекс, изведен је као мирна композиција подужног структурног решења, перфорирана низом равних и залучених осовина.

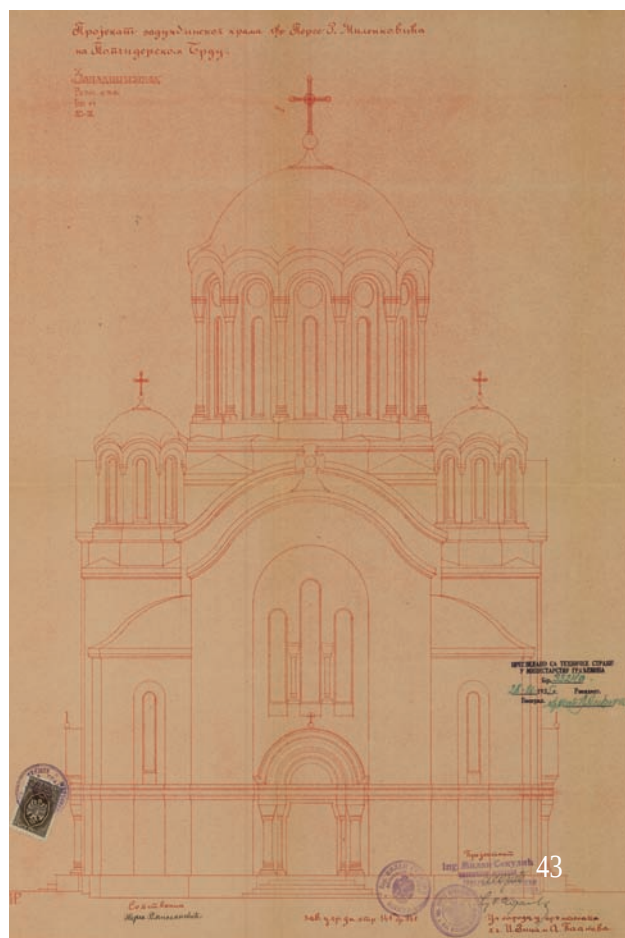
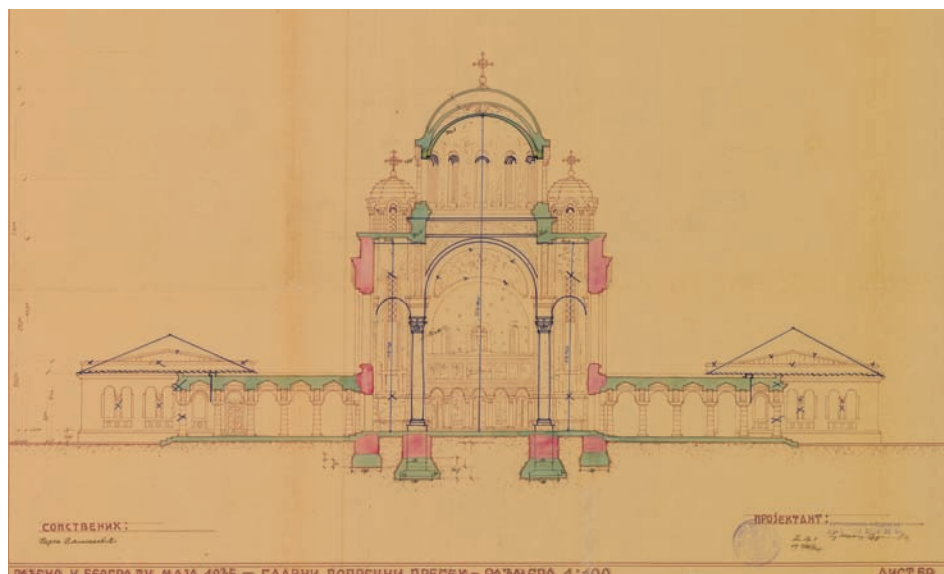
Израда пројекта за храм Манастира Ваведења на београдском Сењаку, поверена руским архитектима, додатно потврђује улогу коју су у сакралној архитектури Београда имали ови градитељи. Такође, Људмили Ковалевској Рик, супруги Ивана Рика, била је поверена израда иконостасних представа *Благовести* и *Тајне вечере*.

У порти манастира сахрањени су великодостојници Српске православне цркве: митрополит загребачки Доситеј (1877–1945); митрополит скопски Јосиф (1878–1957); митрополит Будимски Арсеније (1883–1963); митрополит загребачки Дамаскин (1892–1969) и епископ будимски Данило (1934–2002).

Библиографија: Б. Вујовић, *Српске цркве и манастири Београда*, Београд 1995, 34; М. Миловановић, *Андреј Вавиљевич Папков. Неимари Врачара*, Врачарски гласник, 10, март–април, Београд 1995, 24; А. Кадијевић, *Један век изражења националној стили у српској архитектури (средица XIX – средица XX века)*, Београд 1997, 192; А. Кадијевић, *Рад архитекте Ивана Афанасјевича Рика у Југославији између два светска рата*, Саопштења РЗЗСК XXX–XXXI/1998–1999, Београд 2000, 237, Марина Ђурђевић, *Архитект Андреј Васиљевич Папков*, ГГБ LII, Београд 2005, 297–312; S. G. Bogunović, *Arhitektonska enciklopedija Beograda XIX i XX veka, II*, Arhitekti, Beograd 2005, 1047, 1049; Т. Стефановић, *Прилози проучавању манастира Ваведење у Београду*, ГГБ, LVIII, Београд 2011, 85–99; М. Јовановић, *Српско црквено традиционално и сликарство новије доба*, Београд, 2007, 211; Папков Андреја у: *Лексикон неимара*, Београд 2008, 315.

Манастир Ваведења Пресвете Богородице, изглед са запада, нацрт, арх. И. А. Рик и А. В. Папков, 1935 (ИАБ, ОГБ, ТД)

Манастир Ваведења Пресвете Богородице, подужни пресек цркве и конака манастира, нацрт, арх. И. Рик и А. Папков у сарадњи са арх. О. Срдановићем и М. Секулићем, 1935 (ИАБ, ОГБ, ТД)

ЦРКВА СВ. ОЦА НИКОЛАЈА

Његошева 43 (Земун, Старо језгро)

Аутор непознат

(обнова звоника М. Рабел)

1745 (обновљена 1870)

Налази се испод тврђаве Гардош и представља најстарију сачувану српску цркву у Старом језгру Земуна. Подигнута је на месту старије српске цркве врло скромног изгледа, од дрвета, покривене сламом. Данашњи храм је изведен у барокном стилу као једнобродна грађевина са полуобличастом апсидом и певничким просторима, бачвасто је засведена и завршена високим двоспратним звоником на западној страни. Поседује све типичне стилске и конструктивне одлике барокних храмова подизаних у 18. веку. У каснијим обновама грађевине изведени су контрафори као ојачања северне и јужне фасаде. Ентеријер цркве такође поседује високе културно-уметничке вредности. Висока, богато изрезбарена, иконостасна преграда са иконама дело је Димитрија Бачевића. Зидне слике и иконе из каснијег периода дело су најпознатијег земунског сликара Живка Петровића. Црква поседује и значајну ризницу богослужбених књига и збирку икона, као и заставе земуних еснафа. Као једина православна црква у месту служила је и за верске потребе истоверне заједнице грчко-цинцарких породица, чији су истакнути чланови Анастасија А. Карамата и Марија Д. Солар помогли израду две фреске у припрати, а уз јужни зид цркве постављена су и два надгробна споменика с грчким натписом (1771. и 1772), који и данас сведоче о постојању хеленске колоније у Земуну.

ЦРКВА РОЂЕЊА ПРЕСВЕТЕ БОГОРОДИЦЕ

Светосавска 15 (Земун, Старо језгро)

Аутор непознат

1775–1783.

Подигнута је у западном делу Старог језгра Земуна, прилозима православног становништва Срба, Грка и Цинцара, као једнобродни храм са полуобличастом апсидом, плитким певничким просторима и наосом са три травеја. Витки двоспратни звоник издиже се над западним корпусом храма. Велика, богато изрезбарена иконостасна преграда рад је Аксентија Марковића, а аутор икона Арсеније Теодоровић један је од најеминентнијих сликара српског сликарства новијег доба.

Током историје, верски обреди у храму обављани су на црквенословенском, а одређеним празницима и недељом и на грчком језику. У порти цркве својевремено се налазила и школа за српску и грчку децу (1822), на чијем је месту касније подигнут Српски црквени дом (1909). У порти храма, и уз његове фасаде, налази се већи број надгробних споменика на српском и грчком језику. Монументални барокни Богородичин храм представља највећу цркву у Старом језгру Земуна.

ПАНО 14

Библиографија: Група аутора, *Водич кроз Београд*, Београд 1930, 66, 112; Ж. Шкаламера, *Старо језгро Земуна*, II, 1967, 75–76; Б. Најхолд, *Земунске цркве*, Београд 1993, 41–56; М. Дабижић, *Успомене на хеленску колонију у Земуну*, Београд – Земун 1996, 9–10; А. Дабижић, *Богородичина црква у Земуну*, Каталог Завода за заштиту споменика културе града Београда, Београд 2010; М. Дабижић, *Српски дом и школа у Земуну (1822–1907)*, Наслеђе, XIII, Београд 2012, 187–191.

Панорама Земуна са Црквом Св. оца Николаја, почетак 20. века (МГБ)

КОНТУМАЦКА КАПЕЛА СВ. АРХАНГЕЛА МИХАИЛА И ГАВРИЛА

Градски парк 3 (Земун, Старо језгро)
1786

Подигнута је као православна капела на простору Контумаца (1730–1872), у данашњем Градском парку Земуна, прилозима трговца и сапунџије Теодора Апостоловића, родом из Солуна, једног од првих ктитора и дародаваца Српске православне црквене општине. У једнобродној основи у виду двоструког крста, са двоспратним звоником, ишчитава се и њена првобитна намена – извучени простори западног травеја затворени према наосу, и са посебним спољним улазима, служили су путницима за издржавање карантина. Црква је обликована у начелима барокне архитектуре и од посебне је вредности јер представља један од два, до данашњих дана, сачувана објекта некадашњег Контумаца, као санитарног кордона према Оријенту. Иконостас су осликали земунски сликари Константин Лекић и Димитрије Братоглић. Црква поседује и богат фонд покретних црквено-литургијских предмета.

ЦРКВА СВ. ТРОЈИЦЕ

Цара Душана 83 (Земун)
Ј. Фелбер, 1839–1842
(звоник 1865)

Подигнута у Горњој вароши, на месту старије цркве скромнијих архитектонских решења, по плановима земунског неимара Јозефа Фелбера. Подигнута је као једнобродно здање, са олтарском апсидом на истоку и двоспратним звоником над западним корпусом храма. Складност целокупног склопа грађевине, посебно њене fine пластичне обраде, затим сликарски ансамбл Живка Петровића који је осликао део ентеријера са иконостасом, као и значајна колекција барјака земунских енафа и светих књига из 16. века чине је јединственим спомеником културе Горње вароши.

У цркви је, својевремено, у периоду од 1869. до 1900. служио као парох Димитрије Руварац, српски богослов и историчар, брат истакнутог српског историчара, Илариона Руварца, и „почасни протојереј“ одликован од стране српског патријарха Георгија Бранковића. Као један од истакнутих protagonista духовне обнове свог народа, Руварац се посебно залагао за изградњу нове школске зграде и темељну обнову светотројичког храма.

Црква Св. Тројице, ошти изглед, око 1935 (МГБ)

Библиографија: Група аутора, *Водич кроз Београд*, Београд 1930, 113; Ж. Шкаламера, *Старо језро Земуна*, II, 1967, 76; Б. Најхолд, *Земунске цркве*, Београд 1993, 57–72; М. Дабжић, *Успомене на хеленску колонију у Земуну*, Београд – Земун 1996, 11; Н. Илић, *Земунска јорња варош*, Земун 2000, 261–262.

Контумацке капеле Св. архангела Михаила и Гаврила, и Св. Рока, тридесете године 20. века (МГБ)

ДОМ СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕНЕ ОПШТИНЕ

Светосавска 15 (Земун, Старо језгро)
К. Атанацковић-Станишић
1909.

ПАНО 15

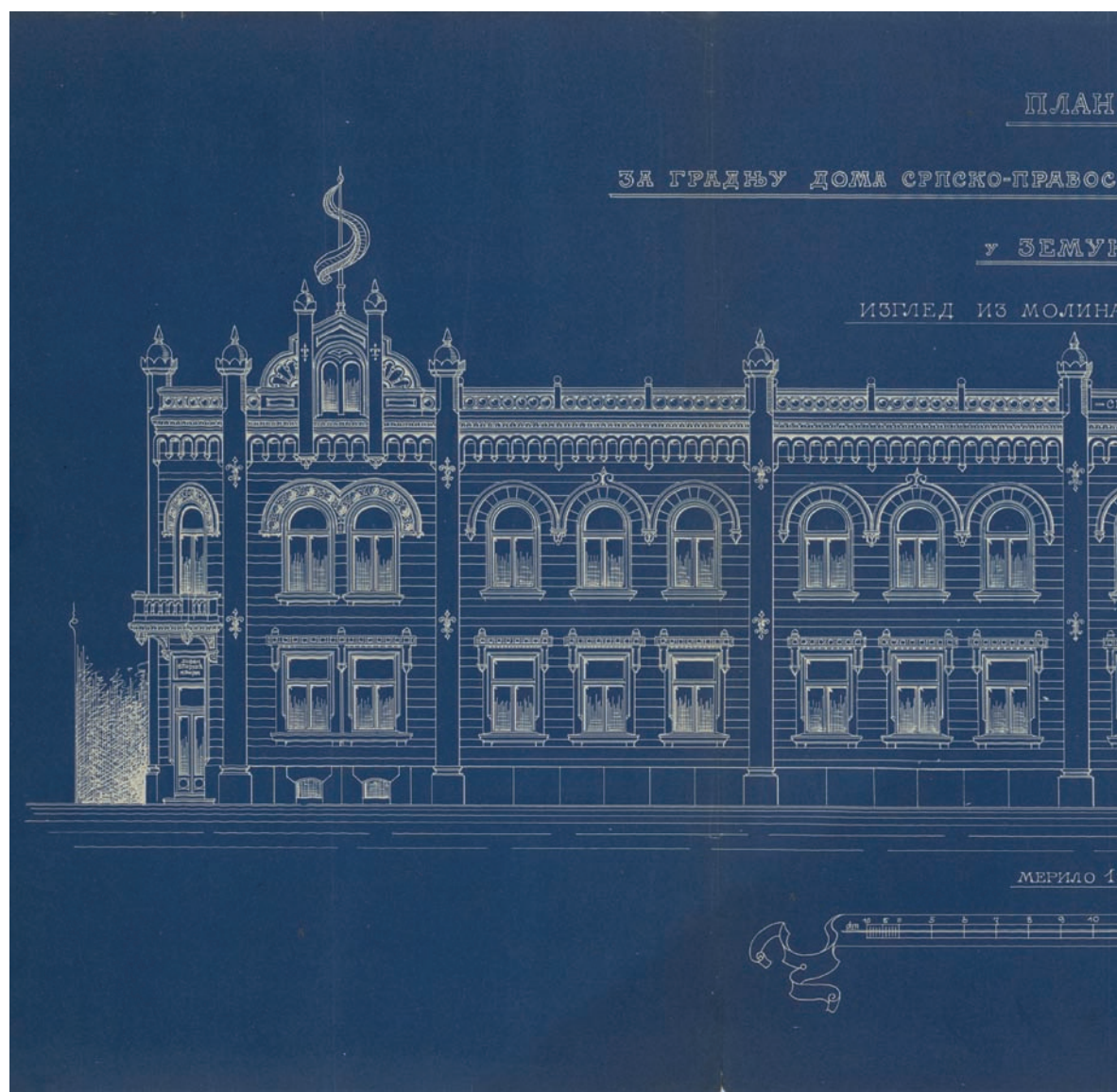
Дом Српске православне црквене општине подигнут је на месту старе једноспратне зграде из 18. века, у порти Цркве Рођења Пресвете Богородице која је била намењена српској и грчкој деци и служила као српска и грчка школа. У њеним просторијама основана је и Славеносербска библиотека земунска (1825).

Садашња репрезентативна и монументална једноспратна палата Дома Српско-православне црквене општине подигнута је по пројектном решењу земунског архитекте и бечког ђака Косте Атанацковића-Станишића и представља једну од

највећих грађевина своје епохе у Старом језгру Земуна. Обликована је у стилу неоромантизма са богато разуђеним фасадама и декоративно акцентованим завршним венцем здања. Оригинално, по својој намени, објекат је пројектован као Дом црквене општине и основна школа, чија је свечана сала, са мотивом засеченог угла, посебно истакнута и у фасадном решењу опште просторне композиције. Осим својих урбано-архитектонских вредности истиче се и као културно-историјски споменик са посебним значајем у дугој традицији развоја земунског основног школства.

Библиографија: Ж. Шкаламера, *Старо језгро Земуна*, II, 1967, 72–74; М. Јовановић, *Српско црквено традиционално и сликарство новије доба*, Београд – Крагујевац 1987, 120; М. Дабжић, *Успомене на хеленску колонију у Земуну*, Београд – Земун 1996, 10; Н. Илић, *Земунска јорња варош*, Земун 2000, 264.

Дом Српско-православне црквене општине, нацрт главне фасаде, арх. К. Атанацковић-Станишић, 1908 (ИАБ, СО Земун, Техничка документација)

Дом Српско-православне црквене
општине, општи изглед, пре 1914.
(ЗЗСКГБ)

РУСКА
ПРАВОСЛАВНА
ЦРКВА

ЦРКВА Св. ТРОЈИЦЕ

Таковска 4

В. Сташевски

1924.

ПАНО 16

Подигнута добровољним прилозима руске емиграције и београдског грађанства на простору источно од старе Цркве Св. Марка по пројекту арх. Валерија Сташевског. Позната је као *Руска црква* у Београду. Својим конструктивним склопом и декоративном естетиком изведена је са одликама типичним за руско сакрално градитељство. Љупка и живописна силуета храма, као и целокупно композиционо решење у простору подражава контекстуални приступ пројектовања пошту-

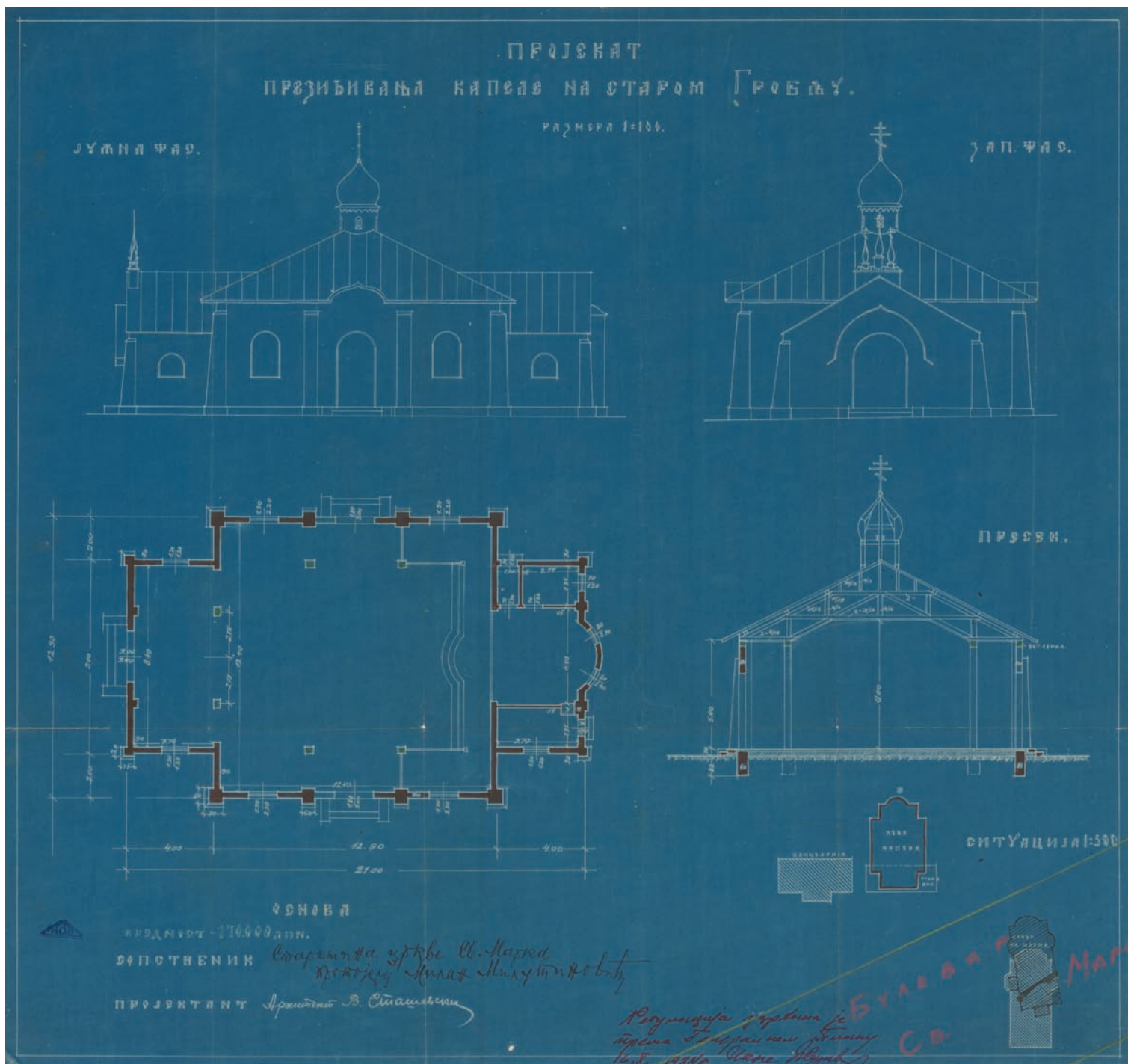
јући затечени амбијент и обликујући силуету падине подно Цркве Св. Марка.

Црква поседује богату ризницу икона и застава императорске Русије. Израда живописа била је поверена чувеном зографу, барону Николи Мајендорфу, који је често сарађивао са руским архитектама у великим градитељским подухватима Краљевине Југославије. У Цркви Св. Тројице сахрањен је генерал Петар Николајевич Врангел, главнокомандујући руске белогардијске армије.

Црква Св. Тројице, 1929.
(из колекције М. Јуришића)

Библиографија: Група аутора, *Водич кроз Београд*, Београд 1930, 59; Ж. М. Јевремовић, *Историјске знаменитости Београда и Земуна*, Београд 1935, 49; М. Ђурђевић, *Прилози истраживању делатности архитектуре Валерија Владимировича Сташевског у Београду*, ГГБ, 45–46, Београд 1998–1999, 151–171; Б. Вујовић, *Београд у прошлости и садашњости*, Београд 2003, 297; S. G. Bogunović, *Arhitektonska enciklopedija Beograda XIX i XX veka, II*, Београд 2005, 1086; Сташевски Ђорђе у: *Лексикон неимара*, Београд 2008, 355.

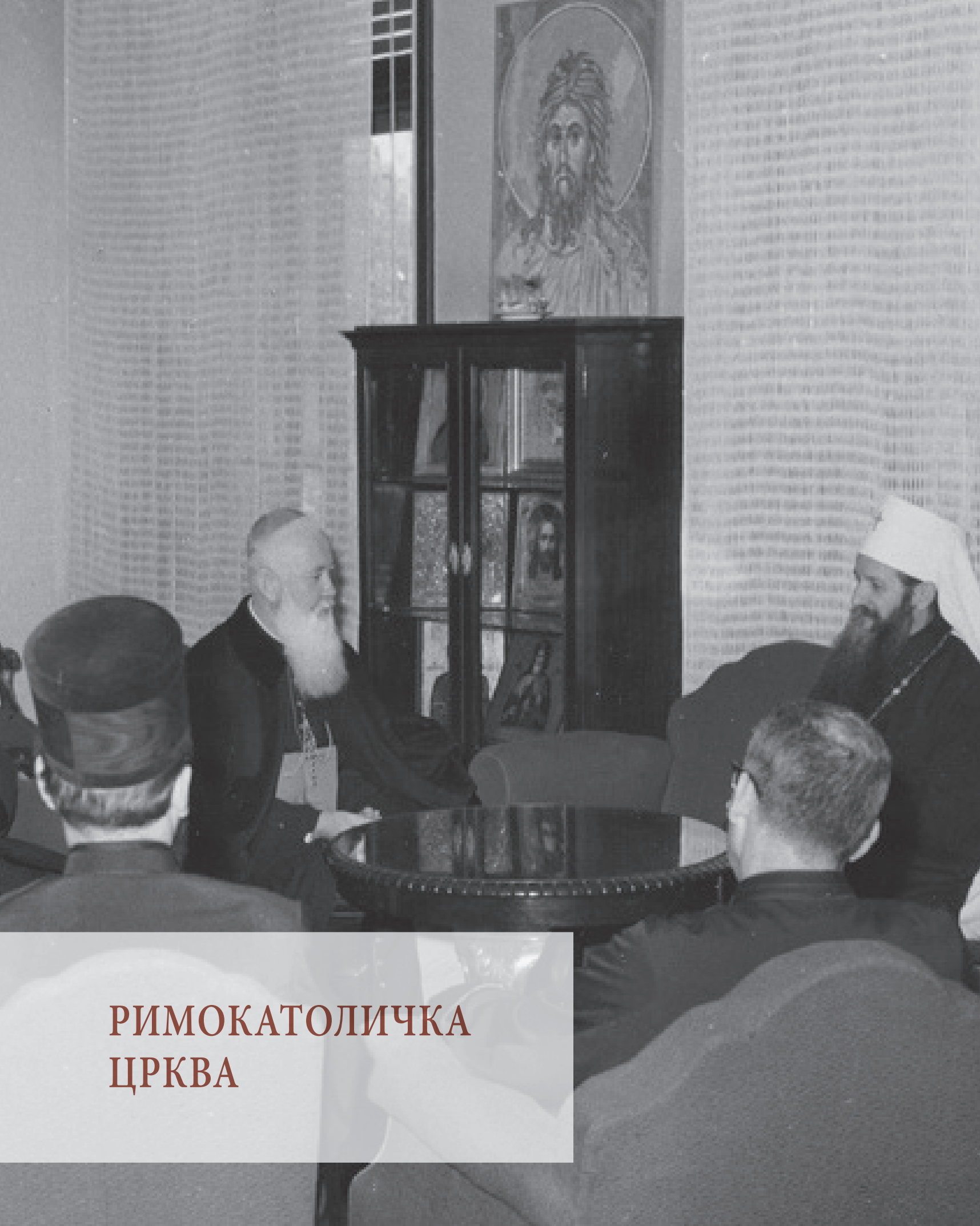

Црква Св. Тројице, општи план (изгледи фасада, основе, пресек и ситуација), нацрт, арх. В. Сташевски, 1924. (ИАБ, ОГБ, ТД)

Црква Св. Тројице, ентеријер са венцима
након сахране генерала Врангела, 1929.
(из колекције М. Јуришића)

РИМОКАТОЛИЧКА ЦРКВА

БЕОГРАДСКА НАДБИСКУПИЈА

Светозара Марковића 20

1884.

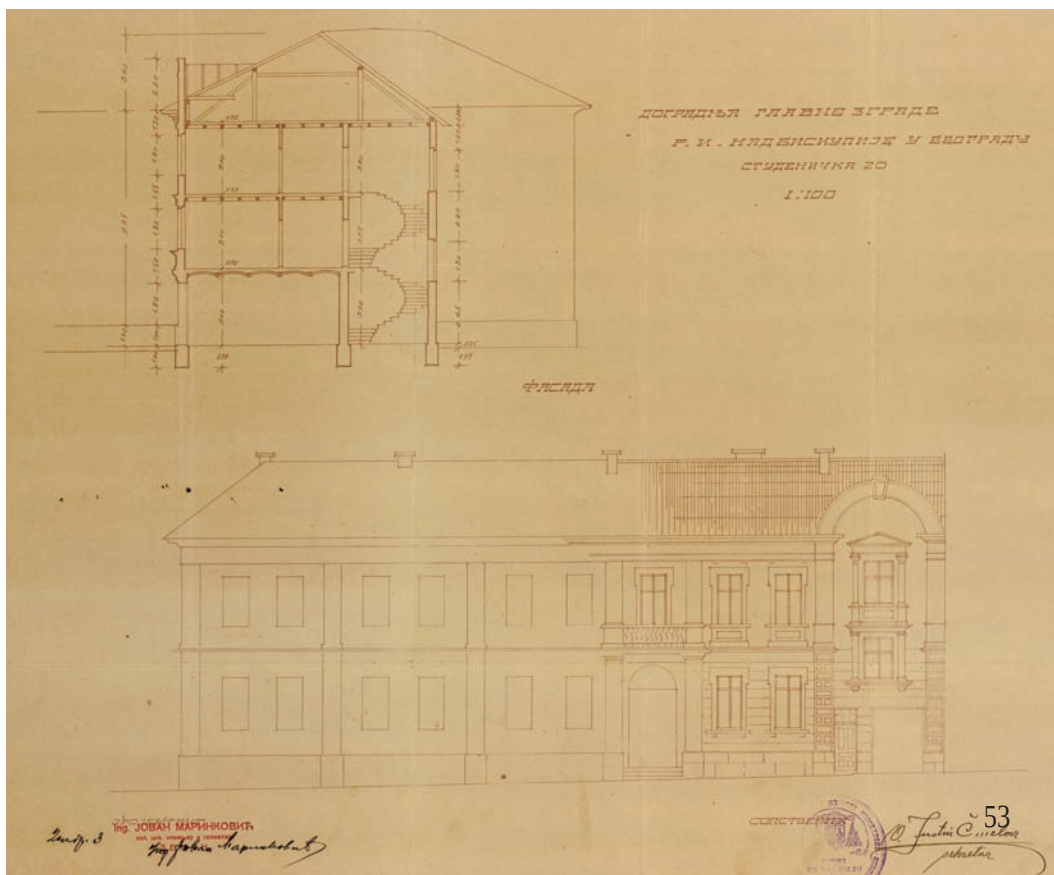
[Ј. Илкић, Капела Св. Ладислава и адаптација зграде 1888]; Ј. Маринковић, обнова 1926–1928.

ПАНО 17

Београдска надбискупија налази се у згради која је саграђена 1884. године и у којој је, својевремено, било смештено аустријско посланство у Београду (првобитно у власништву енглеских држављана Чарлса Бродија и Алфреда Хенрија Лоука). Ово једносpratно здање са фино уређеним вртом које се, одмах по изградњи, истицало као једно од значајнијих остварења београдске архитектуре, Београдска надбискупија користи од 1926. године, када је, после Првог св. рата, Света столица уз сагласност југословенске владе купила од аустријске државе ову зграду за своје потребе. Зграда је конципирана у духу тада владајућег академизма с применом неоренесансних елемената у обради фасадних детаља. Општу хоризонталност фасадног платна наглашавају подужни међусpratни и поткровни венац, а посебан акценат у обради дат је северној фасади објекта, окренутој пространом врту. Заједно са Капелом Св. Ладислава из 1888. године, за коју се претпоставља да је, уз адаптацију из истог периода, ауторско дело једног од најзначајнијих српских градитеља овог периода, архитекте Јована Илкића, са Црквом Христа Краља, баштом и зградом парохијског уреда из 1926. године, зграда Београдске надбискупије чини јединствену просторно-функционалну целину. За ову зграду везују се и важни догађаји из новије историје Србије.

Београдска надбискупија, главна фасада, почетак 20. века (ЗЗСКГБ)

Пројекат доградње зграде Београдске надбискупије, арх. Јован Маринковић, 1928 (ИАБ, ОГБ, ТД)

Библиографија: Б. Несторовић, *Развој архитектуре Београда од кнеза Милоша до првој свейској раиа (1815—1914)*, ГМГБ, I, Београд, 1954, 159–174; Г. Гордић, *Архитектонско наслеђе Београда*, I, Београд 1966, 30; К. Глишић, *Римокаатоличка црква на теријорији Београда* (рукопис магистарског рада одбрањеног на Одељењу за историју уметности Филозофског факултета Универзитета у Београду 2007. године); З. Д. Ђурић-Замоло, *Грађевине Београда 1915–1914*, Београд 2009, 155, 162; З. М. Јовановић, *У средишњој Надбискупије београдске*, Београд 2012.

ЦРКВА КРИСТА КРАЉА

Крунска 23

[Ј. Илкић, капела]; Тунер и Штефл
1888, капела; проширење 1926.

ПАНО 18

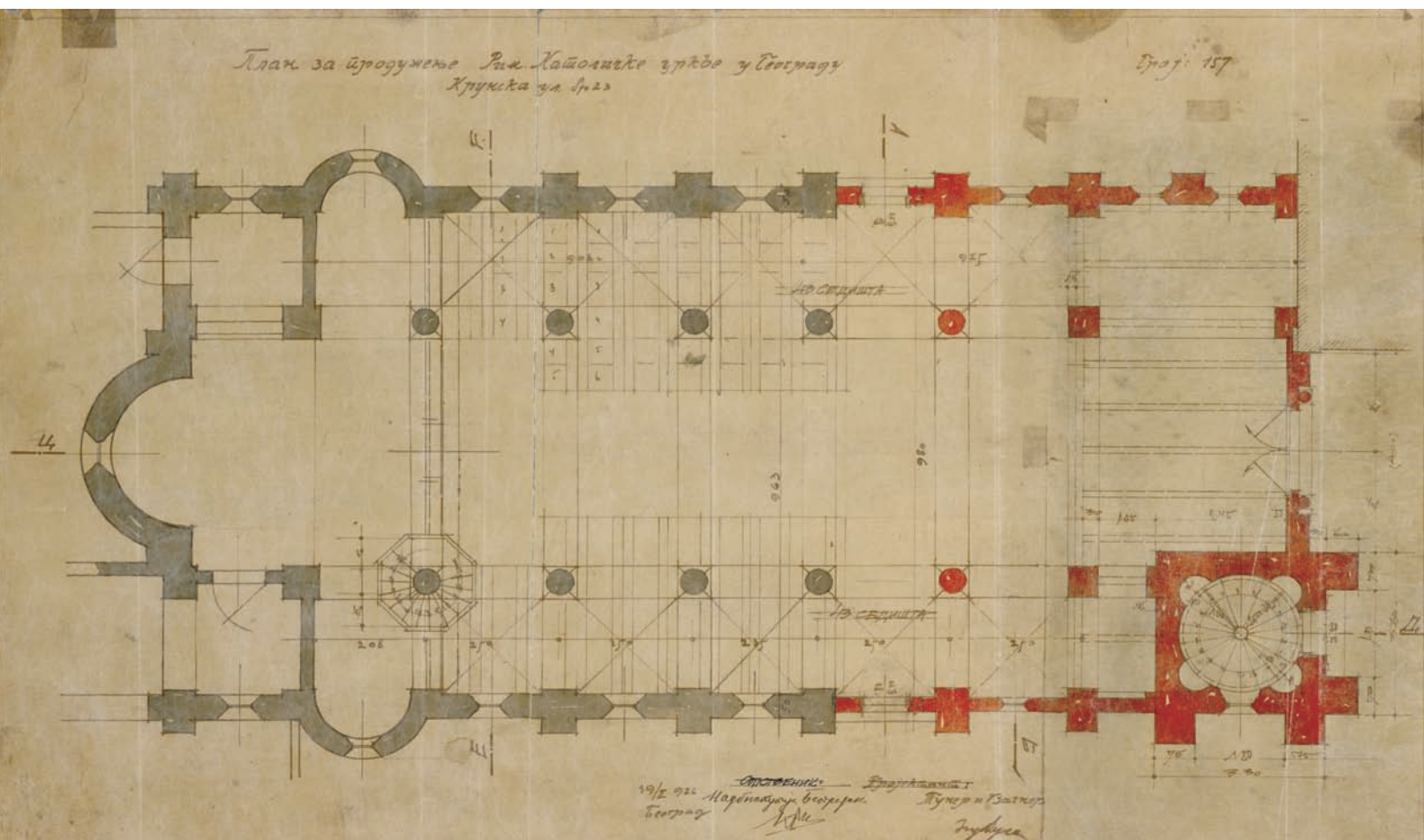
Црква Христа Краља представља најстарију цркву Београдске надбискупије. Дијецезанска је црква и са зградом Београдске надбискупије формира јединствену просторно-функционалну целину. Првобитна црква, у виду капеле подужног типа посвећена Св. Ладиславу [арх. Јован Илкић], преуређена је и проширена 1926. године по нацртима инж. Тунера и арх. Штефла, када су на постојећу структуру дозидани споредни улази, хорски простор, бочни бродови и звоник, чиме је црква продужена до жупног дома. Том приликом уређена је и унутрашњост објекта, када су израђене проповедаоница и клупе за вернике. Набављена су и нова црквена звона и оргуље, прве у Србији, које је израдила фирма Фрање Јенка из Шент-

вида из околине Љубљане, а које су и данас у употреби. Јенкова уметничка радионица снабдевала је оргуљама и друге католичке цркве у Београду. По извршеним преправкама црква је посвећена Христу Краљу са основом базиликалног типа, у виду тробродне грађевине са елементима романтизма на фасадама.

Шездесетих година 20. века извршени су радови којима је њена унутрашњост прилагођена новим богослужбеним прописима, а која је подразумевала окретање олтар верницима. До 1988. важила је за катедралу београдских католика када је за главну катедралну цркву именован Храм Узнесења Блажене Дјевице Марије на Врачару, у Хаџи Милентијевој улици.

Библиографија. Група аутора, *Водич кроз Београд*, Београд 1930, 62; Б. Несторовић, *Развој архитектуре Београда од кнеза Милоша до првој светској рат* (1815—1914), ГМГБ, I, Београд, 1954, 159—174; К. Глишић, *Римокаатоличка црква на територији Београда* (рукопис магистарског рада одбрањеног на Одељењу за историју уметности Филозофском факултета Универзитета у Београду 2007. године); З. Д. Ђурић-Замоло, *Грађевине Београда 1915—1914*, Београд 2009, 155, 162; М. Јовановић, *У средишту надбискупије београдске*, Београд 2012.

Црква Христа Краља, основа (пројекат проширења), Тунер и Штефл (техничку документацију потписала фирма Тунер и Вагнер), 1924 (ИАБ, ОГБ, ТД)

Црква Христа Краља, изглед са запада (пројекат про-
ширења), Тунер и Штефл (техничку документацију пот-
писала фирма Тунер и Вагнер), 1924 (ИАБ, ОГБ, ТД)

Црква Христа Краља, општи изглед, средина двадесетих
година 20. века (из колекције М. Јуришића)

ЦРКВА УЗНЕСЕЊА БЛАЖЕНЕ ДЈЕВИЦЕ МАРИЈЕ

Катедрала Београдске надбискупије
Хаџи Милентијева 75
Б. Маринковић
1939–1988.

ПАНО 19

Подигнута као спомен-црква француским борцима палим на Солунском фронту, на плацу на коме се већ налазила црква коју су, заједно са жупним уредом, подигли редовници француски асумпционисти, оснивачи Жупе Блажене Дјевице Марије у Београду. Старија црква, позната као *Француска црква* подигнута је 1925. године. Уз цркву су саграђене и жупне зграде (арх. Милан Злоковић), и нешто касније, 1930, висок звоник са сатним механизмом и *le coq* мотивом (арх. Дујам Гранић).

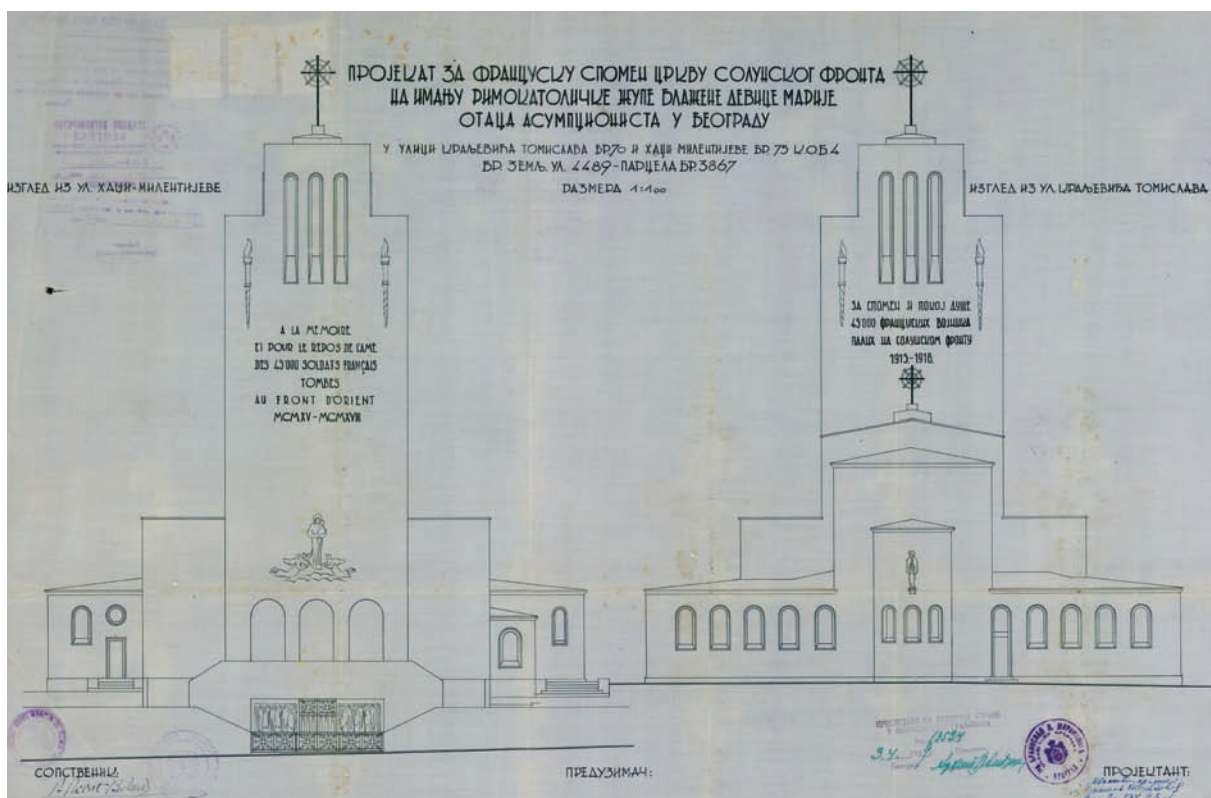
Изградња нове цркве, под покровитељством маршала Франше д'Епера, потекла је на иницијативу Француске, која је желела да у знак пијетета према 45.000 војника погинулих на Солунском фронту подигне у Београду меморијални споменик. Подизање цркве амбициозне замисли, са масивним торњем у виду саволука

са прилазним рампама и криптом за незнаног јунака, требало је да помогну ветерани, уметници и сви добротвори чији би се новац симболично сакупио на француски Национални дан.

Пројекат за монументални меморијални храм израдио је арх. Бранислав Маринковић који је специјалистичке студије архитектуре похађао на *École Nationale Supérieure des Beaux Arts* у Паризу. Маринковић је храм пројектовао као тробродну базилику са криптом, попречним трансептом на источној и тремом на западној фасади. Извесна одступања у коначном извођењу у односу на оригинални пројекат, пре свега у ликовности масивне западне куле (која је подразумевала двојезичне натписе и меморијалну иконографију) нису утицала на остварени архитектонски израз у простору. Модернистичка

прочишћена кубична форма, звоник који доминира целокупним габаритом објекта, као и једноставност и геометризована елеганција у изразу потврђују Маринковића као једног од водећих неимара српске модерне архитектуре 20. века. Динамика димензионалних фасадних равни постигнута је бочним испадима подужног кубуса и уједначеним низом окулуса, док је мотив латинског крста, развучен по фасадном растеру звоника, једини декоративни елемент на плошно обрађеним фасадама, чије малтерисање опонаша декоративност у обликовању.

Изградњу објекта започету 1939. године прекинуло је избијање Другог св. рата, да би у поратном периоду била завршена након две деценије и као катедрална црква београдских католика свечано освештана 1988. године.

Француска Спомен-црква Солунског фронта, изгледи фасаде из Хаџи Милентијева и Краљевића Томислава (данас Интернационалних бригада), нацрт, Б. Маринковић, 1939 (ИАБ, ОГБ ТД)

Библиографија: Група аутора, *Водич кроз Београд*, Београд 1930, 63–64; S. G. Bogunović, *Arhitektonska enciklopedija Beograda XIX i XX veka*, II, Београд 2005, 944–949; К. Глишић, *Римокаатоличка црква на територији Београда* (рукопис магистарског рада одбрањеног на Одељењу за историју уметности Филозофског факултета Универзитета у Београду 2007. године); З. М. Јовановић, *У средишњу Нагбискуије београдске*, Београд 2012; З.М. Маринковић Бранислав у: *Лексикон неимара*, Београд 2008, 254–256.

Француска Црква Узнесења Блажене Дјевице Марије на Котеж Неимару, 1932 (из колекције М. Јуришића)

Француска Спомен-црква Солунском фронту у Београду, перспективни изглед, арх. Б. Маринковић (ИАБ, ОГБ ТД)

ЦРКВА Св. ЋИРИЛА И МЕТОДА

Пожешка 35

Б. Катужић

1928.

ПАНО 20

Црква је пројектована за монашки ред лазариста. Лазаристи, којима је поверена ова жупа, купили су на Чукарици кућу са плацем и, одмах по њиховом доласку на Баново брдо, установљен је Одбор за изградњу цркве. Израда пројектног решења поверена је Блажу Катужићу, архитекти из Осијека. Већ 1929. свечано је извршено и њено освећење.

Црква Св. Ћирила и Метода је подигнута као једнобродна грађевина дворанског типа са звоником. У спољашњем обликовању зидних маса карактерише је једноставност са акцентованом западном фасадом чијој вертикалности доприносе витки пиласстри улазне зоне и витак звоник, нешто повучен у односу на прочеље и постављен са јужне стране. Црквена звона наручена су из Љубљане, а једно звоно било је дар Београђана.

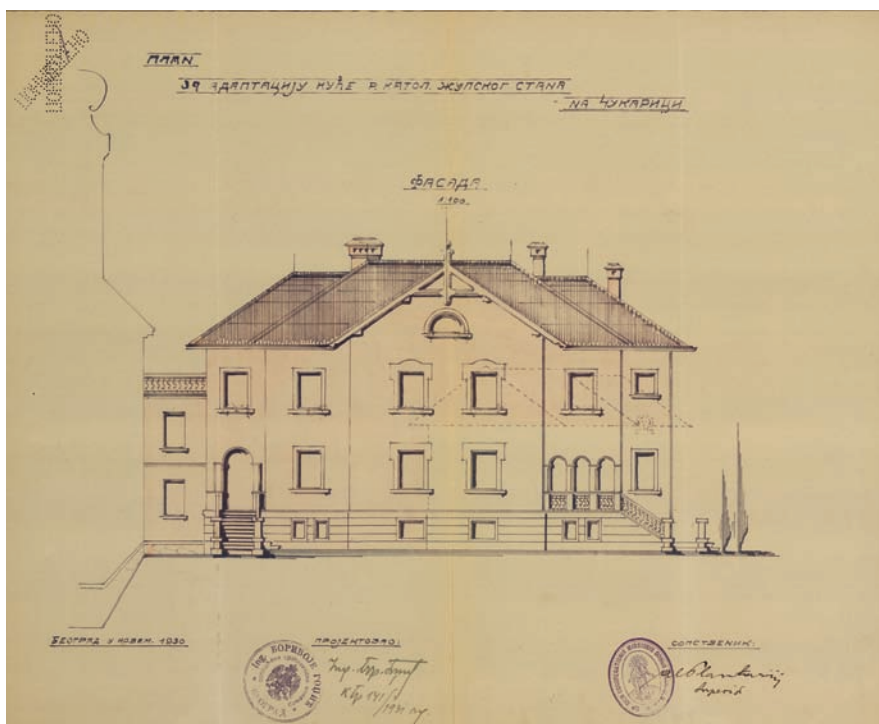
У каснијим адаптацијама ентеријера, шездесетих година 20. века, учествовао је и Јанез Валентичич, ученик истакнутог архитекте Јоже Плечника.

Црква Св. Ћирила и Метода на Чукарици са жупним домом, општи изглед, око 1933. (из колекције Вицић)

Библиографија: Група аутора, *Водич кроз Београд*, Београд 1930, 64; К. Глишић, *Римокаатоличка црква на територији Београда* (рукопис магистарског рада одбрањеног на Одељењу за историју уметности Филозофског факултета Универзитета у Београду 2007. године); З. М. Јовановић, *У средишњу Набискују београдске*, Београд 2012.

Жупни дом на Чукарици, нацрт адаптације објекта, инж. Боровоје Гоцић, 1930. (ИАБ, ОГБ, ТД)

ЦРКВА Св. АНТУНА ПАДОВАНСКОГ

Брегалничка 14

Ј. Плечник

1929–1932 (звоник, 1962)

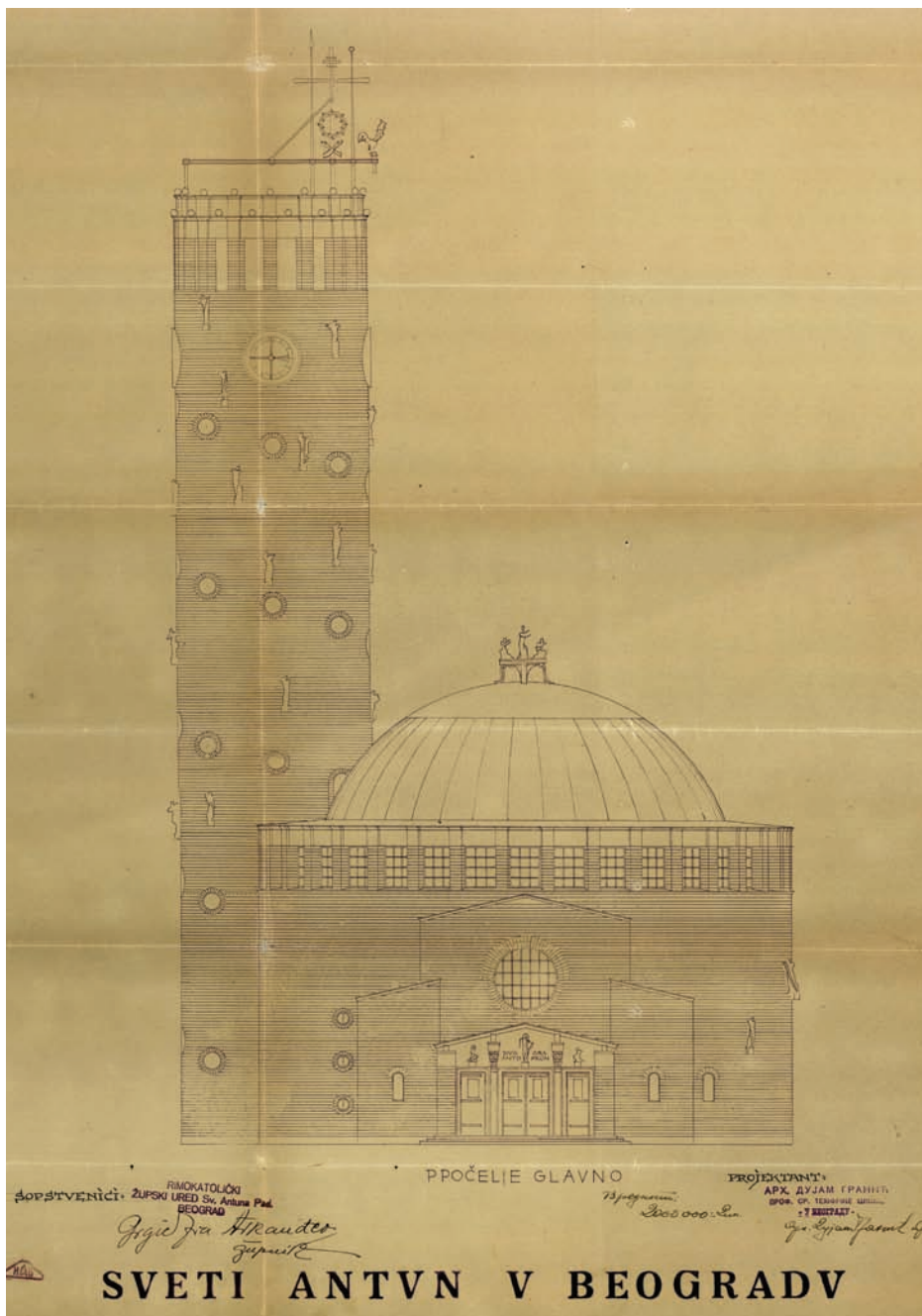
ПАНО 21

Подигнута је по пројекту истакнутог словеначког и средњоевропског архитекте с краја 19. и почетка 20. века Јоже Плечника, ученика чувеног бечког архитекте Ота Вагнера. Уз његова најзначајнија дела, цркве у Бечу, Љубљани и Прагу, овај импресионистички храм заузима посебно место у сакралном опусу и једино је његово ауторско остварење у архитектури Београда. Општа монументалност грађевине истакнута је првенствено збијеношћу њених заобљених маса, кружном формом у виду ротонде, и материјализацијом фасаде изведеном облагањем у црвеној опеци. Овим пројектом Плечник се вратио ранохришћанским узорима, са основама централног типа, и једини је храм кружно решене основе у његовом опусу. Структурно је конципиран са апсидом на источној страни, улазним тремом на западу и високим цилиндричним звоником на југоистоку фасаде, који је подигнут касније, у нешто измењеном облику у односу на првобитни пројекат, а чијим је радом руководио његов ученик Јанез Валентинчич. У апсиди храма налази се презбитеријум испод кога је крипта, а у главној олтарској апсиди постављена је монументална бронзана статуа патрона храма, Св. Антуна са малим Христом у наручју, рад Ивана Мештровића из 1935. године.

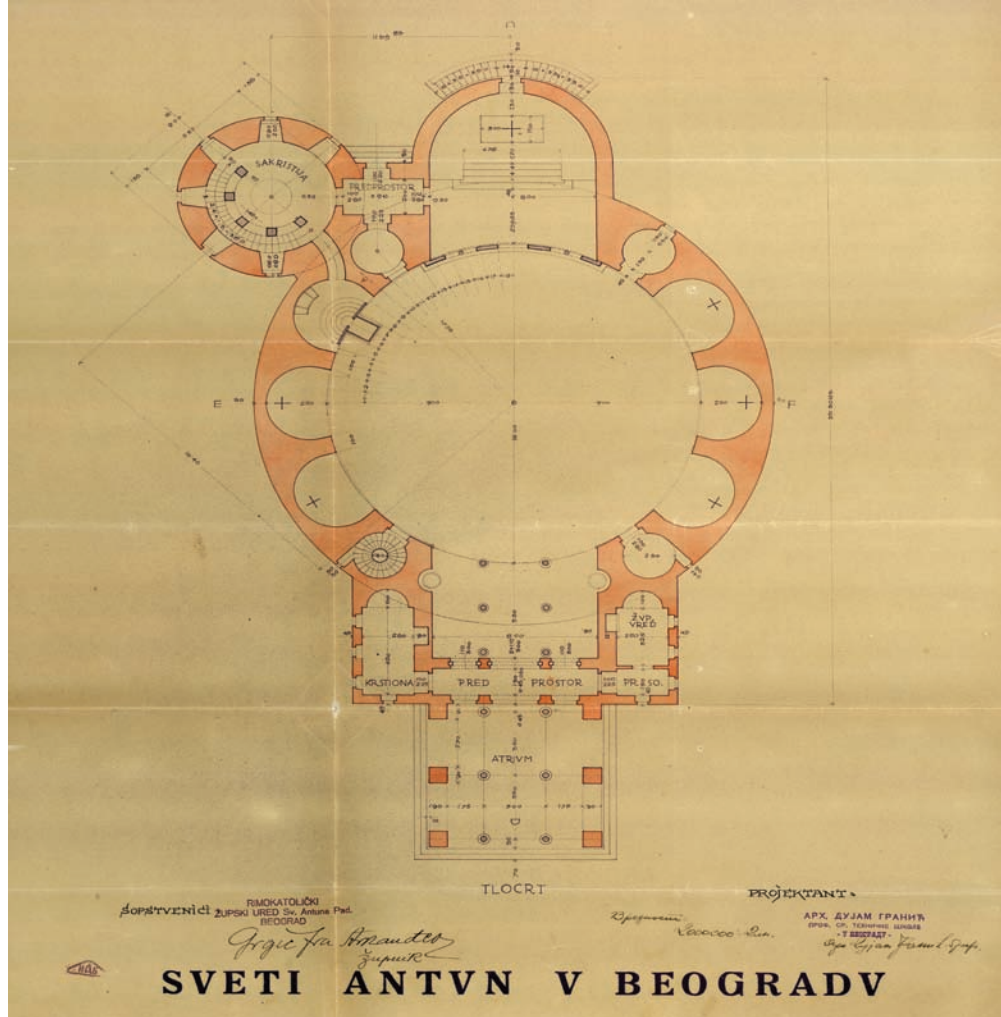
У општој оцени храм одликују високе ауторске вредности и посебна ликовност којом је пројектант вешто истакао једноставност француског реда за који је црква пројектована. У порти храма налази се и неколицина надгробних споменика из 18. и 19. века као и једна касноантичка стела.

Црква Св. Антуна Падованског, главна фасада, нацрт, арх. Ј. Плечник (техничку документацију потписао арх. Дујам Гранић), 1929 (ИАБ, ОГБ, ТД)

Библиографија: Група аутора, *Водич кроз Београд*, Београд 1930, 63; А. Дероко, *Први монументални храм Београда*, Српски књижевни гласник, 36, 1932, 630–631; *Гласник Св. Анђуна*, бр. 6, Загреб 1963; М. Мушич, *Плечник и Београд*, ЗЛУМС, 6, Н. Сад 1971, 249–265; М. Мушич, *Plečnik in Beograd*, ZLUMS br. 7, N. Sad 1971, 165–176; М. Мушич, *Jože Plečnik*, Ljubljana 1986; Т. Дамљановић, *Два храма за две конфесије: трајање за модерно-византијским*, Наслеђе, VI, Београд 2005, 77–84; П. Кречич, *Црква Св. Анђуна Падованској у Београду – оцена заштитне споменике и смернице обнове*, Наслеђе, VI, Београд 2005; Х. Туцић, *Црква Свети Анђуна Падованској*, Београд 2011.

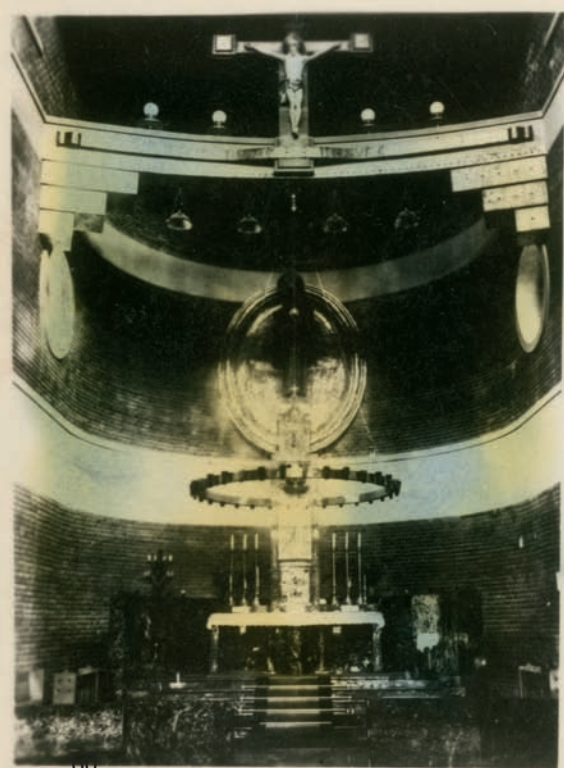
SVETI ANTUN V BEOGRADU

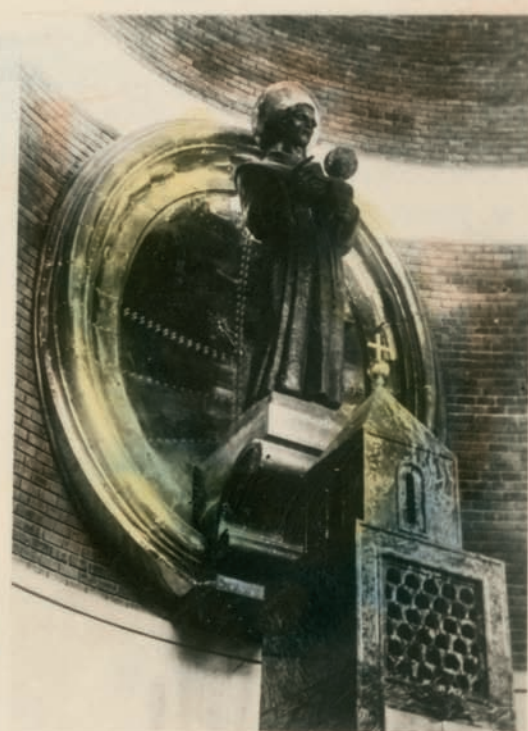
Црква Св. Антуна Падованског, основа, арх. Ј. Плечник (техничку документацију потписао арх. Дујам Гранић), 1929 (ИАБ, ОГБ, ТД)

Црква Св. Антуна Падованског, изглед са северозапада (из колекције М. Јуришића)

Црква Св. Антуна Падованског, детаљи ентеријера и општи изглед објекта – разгледница штампана као апел за помоћ ради довршења храма (из колекције М. Јуришића)

Glavni oltar od poliranog mramora

Svećer kip na glavnom oltaru rad Ivana Meštrovića, u bronzi, 3 met

ЦРКВА СВ. ПЕТРА АПОСТОЛА

Македонска 23

1933, Ј. Дензлер

ПАНО 22

Жупа Св. Петра апостола, додељена реду језуита (исусоваца), убрзо пошто је установљена, смештена је у посебно адаптиран простор у дво-ришту куће у тадашњој Поенкаревој улици (данас Македонска) који је преуређен у капелу. Пар година касније приступило се изградњи цркве, чији је пројекат израдио за-гребачки архитекта Јурај Дензлер. За разлику од осталих католичких храмова у Београду, ова црква је изведена атипично, као двобродна грађевина са главним и још једним северним побочним бродом са галеријом, која се простире целом дужином брода. На источној страни је полукружна апсида и сакристија са северне стране олтарског простора. Црква је осветљена уједначеним нитом од пет окулуса а бродови су међусобно одвојени стубовима. Олтари су постављени у побочни брод, док се предворје цркве простире скоро целом ширином побочне лађе над којим је постављен хорски простор

са оргуљама и који је, од осталог дела цркве, одвојен стакленим зидом и вратима.

Спољашњост цркве решена је модернички безорнаментално, у виду једноставне и плошне обраде. Једини декор представљају три нише у највишој зони pročеља. Изведена је попут дворанских цркава које су најчешће и биле заступљене као модел за изградњу градских жупних цркава и, такође, омиљени тип градске и проповедничке цркве. Разлози у избору овакве структуре објекта јесу њена унутрашња пространост и својеврсно просторно јединство које доприноси транспарентности целокупне структуре. Својом формом доследно следи идеал лонгитудиналног простора који прати склоност наглашено вертикалним пропорцијама.

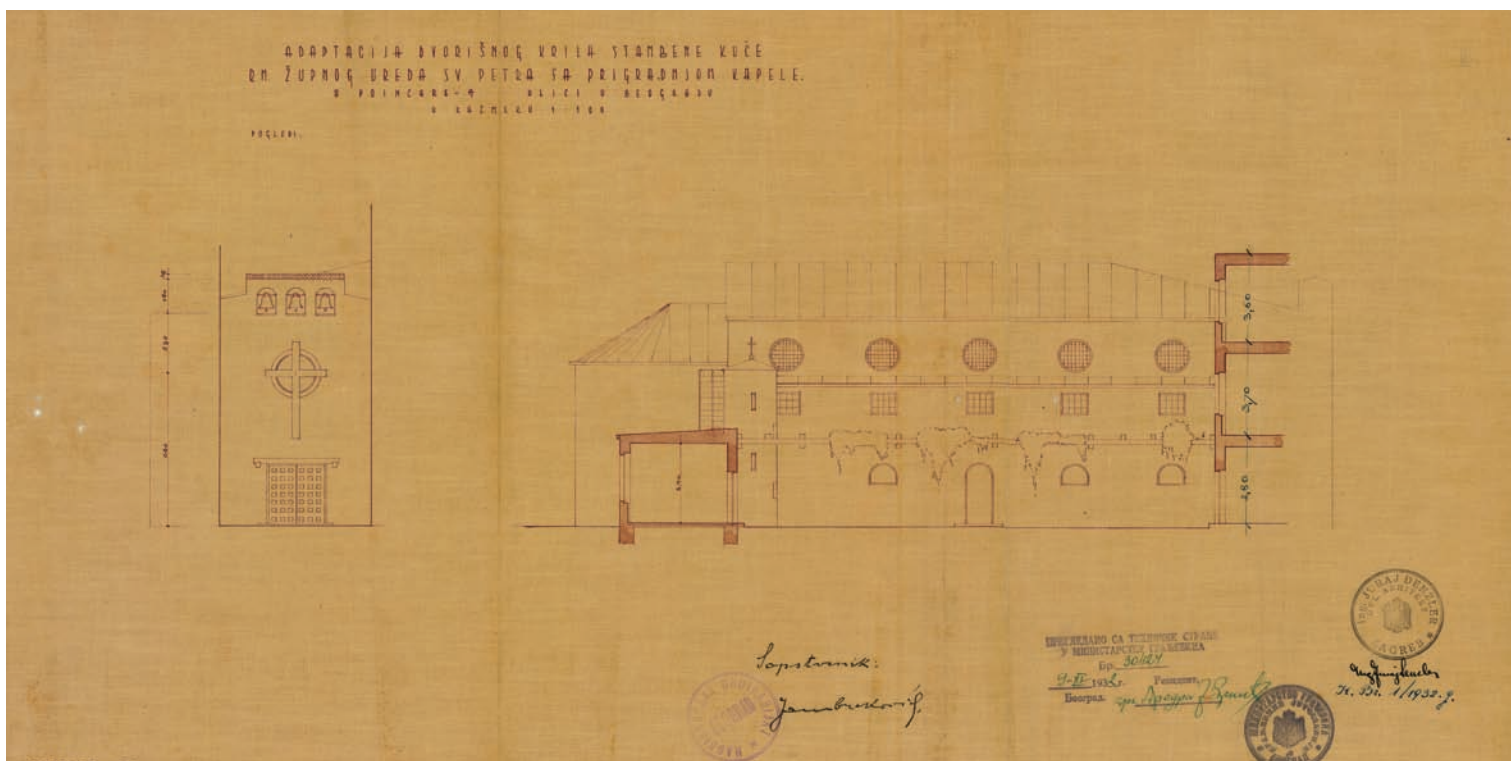
Уз северну страну Цркве Св. Петра апостола надовезују се просторије жупног уреда и резиденција језуита.

Са освећења Цркве Св. Петра апостола, 1933 (ИАБ, ЛФ МСП)

Библиографија: К. Глишић, *Римокатоличка црква на територији Београда* (рукопис магистарског рада одбрањеног на Одељењу за историју уметности Филозофског факултета Универзитета у Београду 2007. године).

Нацрт адаптације римокатоличког Жупног уреда Св. Петра апостола са приградњом капеле (изглед фасаде и пресек са ситуацијом), арх. Ј. Дензлер, 1932 (ИАБ, ОГБ, ТД)

КАТЕДРАЛА БЕОГРАДСКЕ НАДБИСКУПИЈЕ

Високог Стефана, Деспота Ђурђа, Цара Уроша и
Принца Евгенија (данас Браће Барух)

Ј. Венцлер

1929 (нереализовано)

ПАНО 23

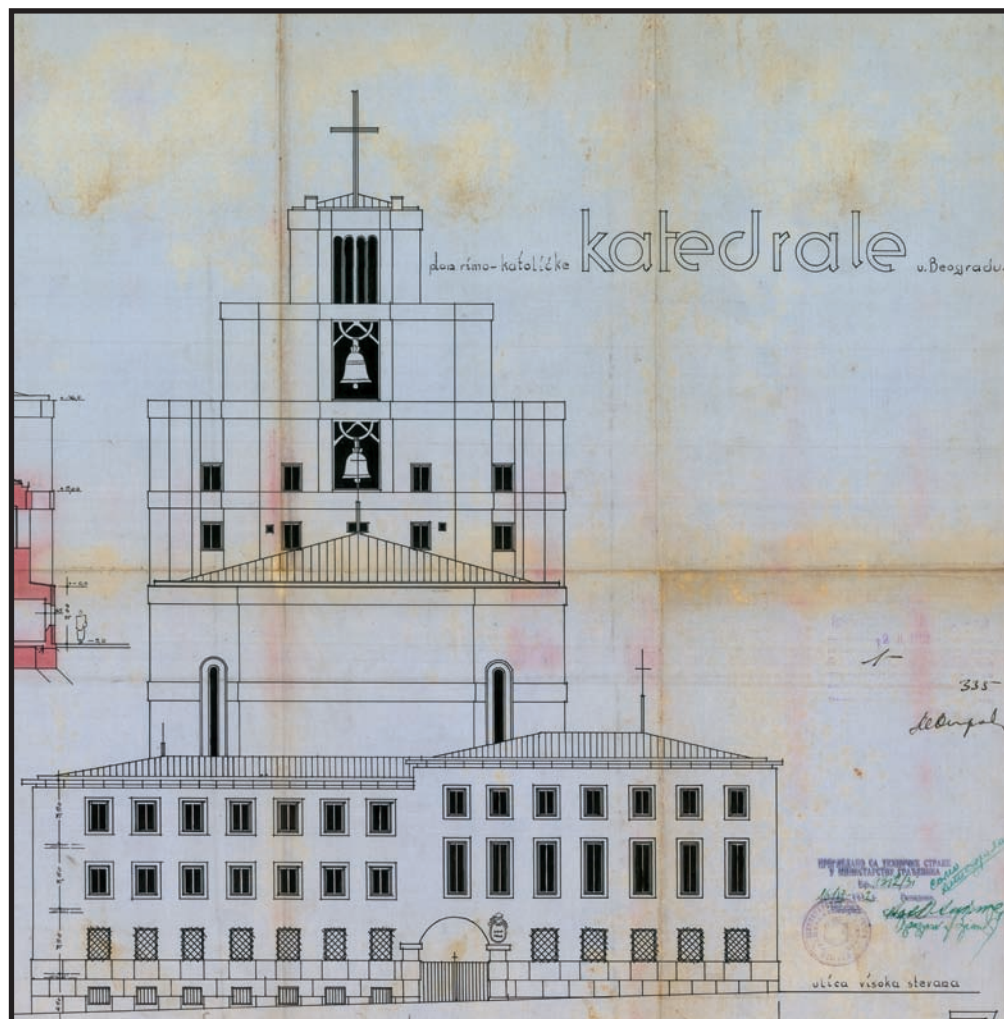
Године 1930. београдску архитектонску сцену обележио је велики међународни конкурс који је за изградњу београдске катедрале расписала Београдска католичка надбискупија. Конкурс, завршен марта 1931, надмашио је сва очекивања, како по одазиву пројектаната тако и по броју пројектних решења и оригиналности архитектонских концепција. На конкурс су се јавили архитекти из девет средњоевропских држава. Од укупно 129 пристиглих идејних решења, оцењивачки жири у саставу еминентних домаћих стручњака и професора Техничког факултета из Београда и Загреба, и представника *Друштва за ирађење католичке катедрале у Београду*, на челу са београдским надбискупом Иваном Рафеалом Родићем, за најбоље решење одабрао је нацрт са мотом „Goldenkreuz“, аутора Јосипа Венцлера из Дортмунда.

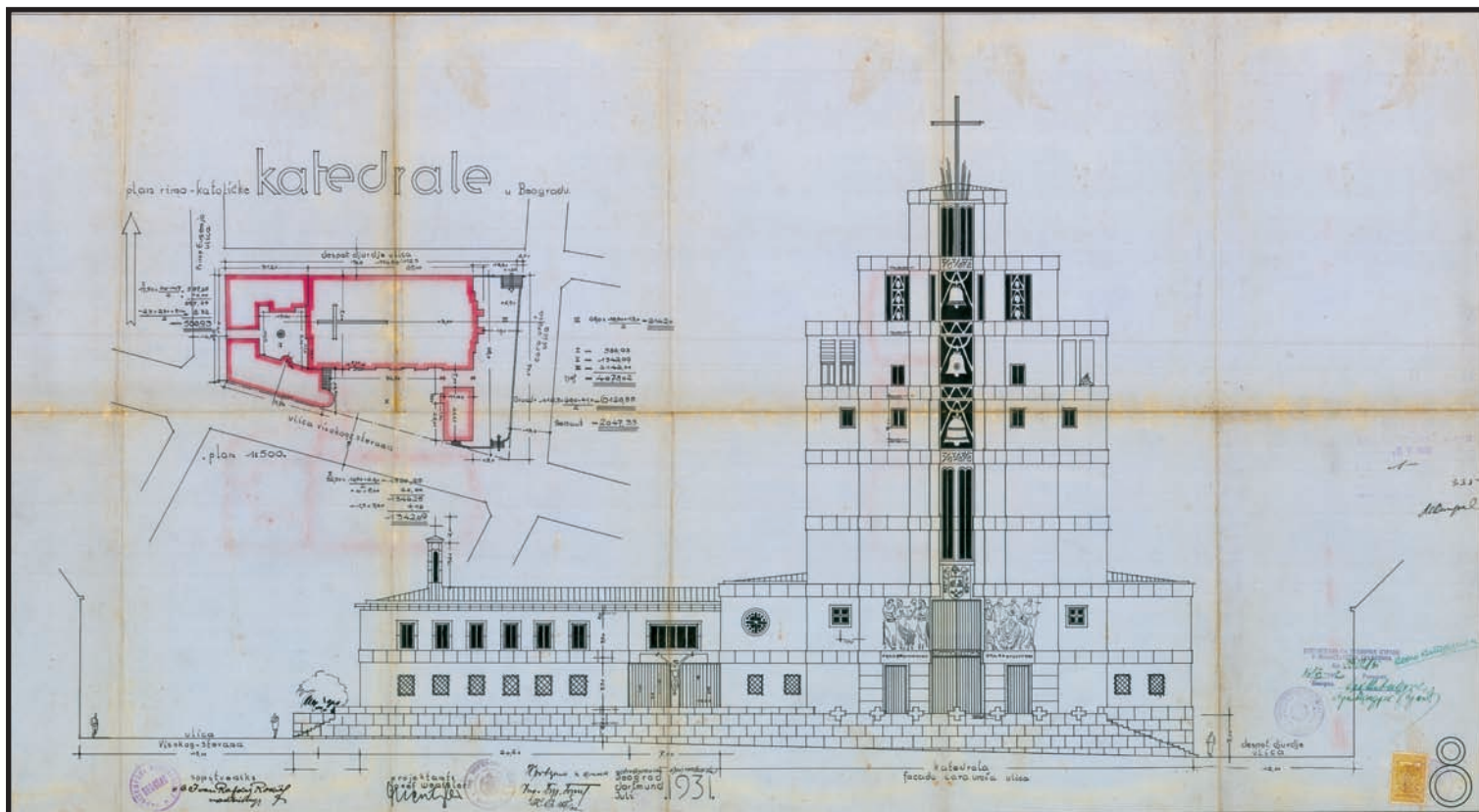
Венцлерово монументално тробродно базиликално решење са ниским бочним бродовима и наглашеном улазном партијом, са добро искоришћеном основом, прегледним простором предвиђеним за хор и оргуље, прозрочним олтарским простором, криптом испод олтара и добро решеним корпусом западне фасаде са звоником, оцењено је, како са црквено-литургијског, тако и са уметничко-архитектонског становишта, као „потпуно успело“. Несумњиво је да би реализовање катедрале надбискупског ординаријата, решене једним оваквим савременим речником модерног градитељства и поштовањем примарних црквено-обредних постулата у разradi простора, допринело додатном уобличавању просторне целине београдског Дорћола, на коме је био одређен плац за њену изградњу, а чиме би се истакла и као једна од доминантних тачака у урбаној визири Београда.

Парадоксално, разлози за одустајање од њене реализације по свој прилици и јесу били материјалне природе. Ни само *Друштво за ирађење католичке катедрале у Београду* више није било у стању да подржи једну овако амбициозну и величанствену замисао. Међутим, управо овако грандиозан конкурс за дорћолску катедралу још једном потврђује београдску средину као отворену за различите културолошке процесе и разнолике градитељске подухвате.

Библиографија: М. Бајлон, *Јавни архитетконски најјечаји у Београду између два рата*, ЧИП бр. 266, Загреб 1971, 9–13, Исти, *Документација уз један ириказ*, Архитектура – урбанизам, 73, Београд 1973, 37–40; К. Глишић, *Римокаатоличка црква на итеријорији Београда* (рукопис магистарског рада одбрањеног на Одељењу за историју уметности Филозофског факултета Универзитета у Београду 2007. године); З. М. Јовановић, *У средишћу Надбискупије београдске*, Београд 2012.

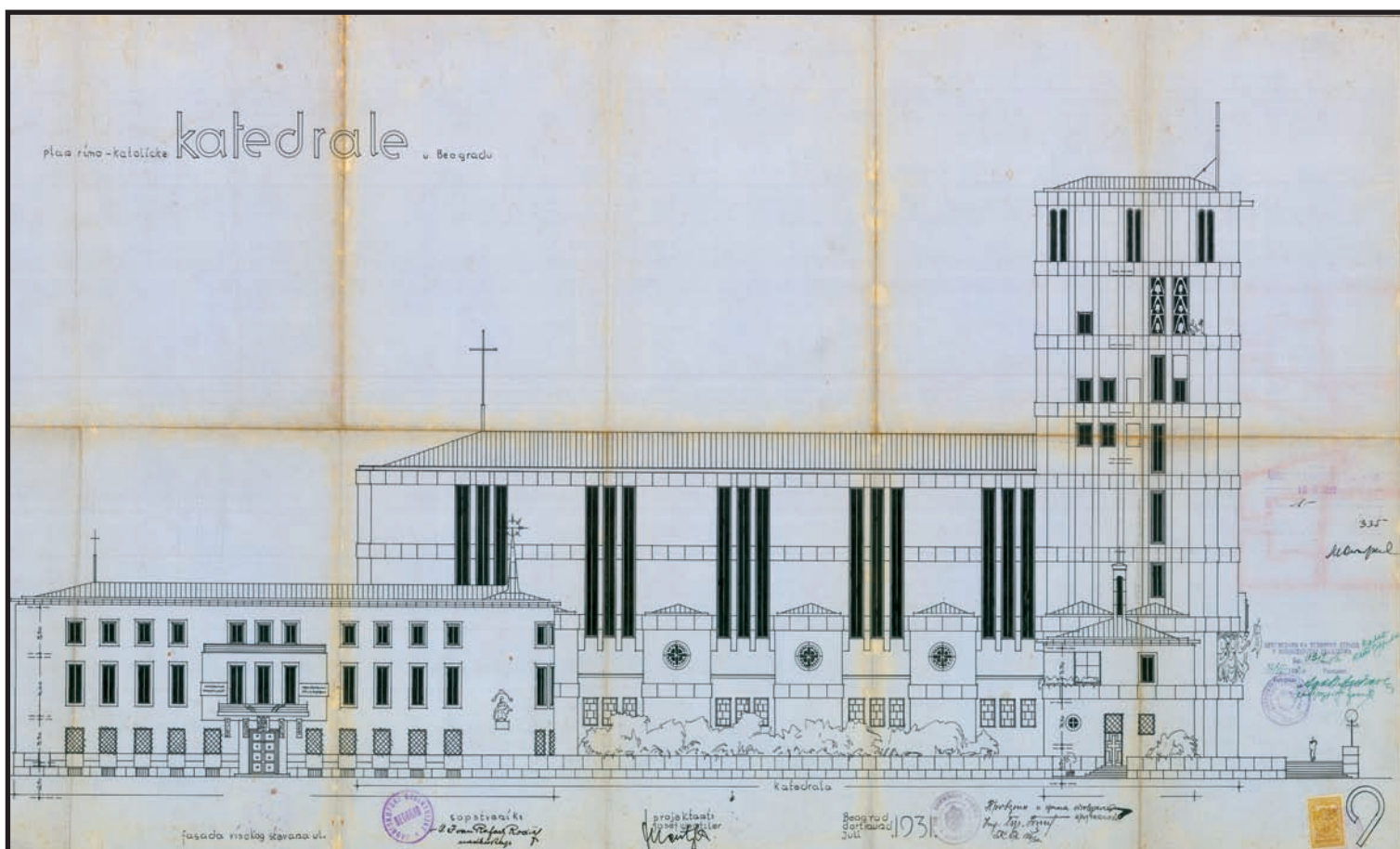
Римокаатоличка катедрала (првонаграђени конкурсни пројекат), пресек и изглед фасаде из улице Принца Евгенија, арх. Ј. Венцлер, 1931 (ИАБ, ОГБ, ТД)

Римокатоличка катедра (првонаграђени конкурсни пројекат), ситуација и изглед фасаде из улице Цара Уроша, арх. Ј. Венцлер, 1931 (ИАБ, ОГБ, ТД)

Римокатоличка катедра (првонаграђени конкурсни пројекат), изглед фасаде из улице Високог Стефана, арх. Ј. Венцлер, 1931. (ИАБ, ОГБ, ТД)

ЦРКВА УЗНЕСЕЊА БЛАЖЕНЕ ДЈЕВИЦЕ МАРИЈЕ У НЕБО

Омладински трг 4 (Земун, Старо језгро)
Мајстор Ј. Вајна
1785–1795.

Подигнута на месту једине турске цамије у Земуну, коју су као напуштено, капуцини прилагодили својим литургијским потребама и настанили се поред ње. Црква је била једнобродна и полуобличасто засведена са неуобичајеном просторном оријентацијом, у смеру исток – запад, супротно осталим католичким храмовима, што је било условљено положајем затеченог објекта који су Аустријанци задржали у периоду када су је адаптирали у хришћанску грађевину. Тада су је посветили Блаженој Девици Марији и прогласили за жупну цркву. Још једном је била преуређена у цамију док није била потпуно срушена 1784.

Коначно, грађена је од 1785. до 1795. као једнобродни полуобличасто засведени храм са звоником. И у наредном периоду је више пута обнављана а у другој половини 19. века добила је ново кубе звоника. Олтарски простор са полукружном апсидом, који су осликали тиролски мајстори 1894, налази се на западном делу. Улазно прочеље, са натписом "FRANCISCI", обиковано је у декоративној естетици ампира са елементима барока. Свеукупни изглед и обрада, звоник са сатним механизмом, лимено барокно кубе и фасадни декоративизам дају јој типичне одлике граничарских цркава са ових подручја.

ФРАЊЕВАЧКИ МОНАСТИР СА ЦРКВОМ СВ. ИВАНА КРСТИТЕЉА

Штросмајерова 6 (Земун, Старо језгро)
1830.

Манастир су основали фрањевци 1739, који су бежећи од турске најезде пребегли из Београда у Земун. Представља једино сведочанство о некадашњем постојању многих манастира у Београду и Земуну током прве половине 18. века и посебно је значајан за историју београдских католичких проповедничких редова.

У општем изгледу, манастир је временом претрпео многе измене. Данашње стање датира из периода 1830–1833, и представља комплекс који се састоји од једнобродне цркве са звоником посвећене Св. Ивану Крститељу, органски везане за самостан, подужно конципиран у два тракта, са манастирским ћелијама смештеним у једном, и општим просторијама самостана у другом тракту. При самостану је својевремено постојала и троразредна школа на немачком језику. Манастир је имао и своје имање које је било ограда зидом.

Сама Црква Св. Ивана Крститеља представља једнобродну грађевину са звоником над улазном зоном храма. Унутрашњост цркве је једноставно уређена, са два реда дрвених клупа и пролазом изнад којих су смештени медаљони са фрескама. Зидове и таваницу осликали су сликари из Чешке у *all secco* техници, а од уметничких вредности манастир чува слике из 18. века, међу којима је од посебне вредности копија чувене *Госпе ЧесѠховске* из манастира Јасне Горе у Пољској, у близини Кракова.

ПАНО 24

Фрањевачки манастир са Црквом Св. Ивана Крститеља, почетак 20. века (МГБ)

Библиографија: Група аутора, *Водич кроз Београд*, Београд 1930, 63–64; Ж. Шкаламера, *Старо језгро Земуна*, II, 1967, 78–79; Б. Најхолд, *Земунске цркве*, Београд 1993, 77–85; К. Глишић, *Римокаатоличка црква на шеријорији Београда* (рукопис магистарског рада одбрањеног на Одељењу за историју уметности Филозофског факултета Универзитета у Београду 2007. године).

Црква Узнесења Блажене Дјевице Марије са зградом школе, почетак 20. века (МГБ)

КОНТУМАЦКА КАПЕЛА СВ. РОКА

Градски парк 5 (Земун, Старо језгро)
Јозеф Ј. Фелбер
1836.

Црква Св. Венделина у Францталу,
око 1934 (МГБ)

Контумацке Капеле Св. Рока и Св. архангела Ми-
хаила и Гаврила, почетак 20. века (МГБ)

Капела Св. Рока, као и православна Ка-
пела Св. архангела Михаила и Гаврила,
грађена је по потреби контумацког ре-
жима, у чему се и осликава њихова
различитост од уобичајених барокних
сакралних грађевина тог периода.

Подигнута је на месту старије католич-
ке контумацке капеле, као подужна јед-
нобродна барокна грађевина са шест
травеја, са апсидом на јужној и двос-
пратним звоником на северној страни.
Олтарски простор је нешто уже кон-
ципиран са елиптично обликованом
апсидом. Грађевина је бачвасто засве-
дена и ојачана луковима. Контумацки
карактер објекта назначен је у самој
основи грађевине, првенствено, бројем
улазних портала, где су поред главног,
западног, наменски пробијени и додат-
ни улази – по три на северној, односно,
јужној фасади, како се верници не би
мешали са онима који издржавају ка-
рантин. Уз православну капелу, једино
је сачувано архитектонско сведочан-
ство некадашњег Контумаца, који се са-
стојао од читавог комплекса зграда на
простору данашњег Градског парка и
околних зграда.

ЦРКВА СВ. ВЕНДЕЛИНА

Францтал (Земун, Горњи град)
Х. Боле
1888–1893 (објекат не постоји)

Подигнута у Францталу, на углу данаш-
њих улица Првوماјске и Херцеговачке,
била је везана за немачке насељенике
у Земуну који су пристигли као део
миграције подунавских Немаца а која
је узела маха после Пожаревачког мира
1718. године.

Изграђена је по пројекту архитекте
Хермана Болеа, школованог у Бечу и
настањеног у Загребу (архитекте који је
имао кључну улогу у урбанистичком
обликовању Загреба друге половине 19.
века и, између осталог, аутора загребач-
ке катедрале, комплекса гробља на Ми-
рогоју, познатог и по рестаурацијама ис-
торијских споменика) и његових сарад-
ника Ф. Јенча и А. Пајфера. Грађена је
пуних пет година и свечано освећена
на дан Св. Венделина, пустињака, коме
је храм и посвећен. У општој оцени из-
ведена је као дело препознатљиво у ти-
пологији Болевих сакралних објеката.
Представљала је монументалну тро-
бродну дворанску грађевину са висо-
ким трансептом и полигоналном
апсидом и удвојеним паром високих
звоника на прочељу. Неоготичка обрада
екстеријера, са фасадним третманом у
опеци, конструктивном применом кон-
трафора, масивним розетама и готич-
ким залученим отворима, чинили су је
једном од најрепрезентативнијих у својој
епохи. По изградњи, била је једна од
највећих жупних цркава босанско-ђа-
ковачке и сремске бискупије, као и нај-
већа новосаграђена грађевина у сакрал-
ном опусу арх. Болеа. Престала је са
радом 1944, након исељавања поду-
навских Немаца, да би после десет го-
дина била срушена до темеља.

Библиографија: Ж. Шкаламера, *Старо јез-
гро Земуна*, II, 1967, 79; Б. Најхолд, *Земунске
цркве*, Београд 1993, 92–93; К. Глишић, *Ри-
мокајшопичка црква на територији Београ-
да* (рукопис магистарског рада одбрањеног
на Одељењу за историју уметности Фило-
зофског факултета Универзитета у Београду
2007. године); D. Damjanović, *Neogotička
arhitektura u opusu Hermana Bolléa*, Pros-
tor, 17, Zagreb 2009, 245–267; Љ. Аћимовић,
*Пошле јреко реке. Фојографије Градској по-
лаварсјива Земуна тридесетих година 20.
века*, Београд 2010, 48–49, 146–148; D. Dam-
janović, Arhitekt Herman Bollé, Zagreb 2013.

ЕВАНГЕЛИЧКА
ЦРКВА

ЕВАНГЕЛИЧКА ЦРКВА

Тошин бунар 2 (Земун)
Х. Ерлих и В. Ковачић
1928–1929.

ПАНО 25

Грађевина је подигнута на плацу који је евангеличка заједница добила на поклон од Земунског магистрата. Подигнута је као дело ауторске сарадње архитеката Хуга Ерлиха и Виктора Ковачића, са основом централног типа, у виду триконхалне ротонде са апсидом и бочним анексима паралелно постављеним у односу на улазну зону храма. Централни део грађевине изведен је у виду масивне кровне конструкције конусног облика покривене бибер црепом, и завршене складном куполом невеликих димензија, на чијем се врху својевремено налазио хришћански симбол. У општој композицији обликовања фасадних маса примењен је модернистички концепт градње, са једноставним и чистим равним површинама и малим бројем перфорација. Једноставне линије и безорнаменталност одликовале су и унут-

рашњост објекта доприносећи складној целини грађевине не реметећи склад свеукупне концепцијске замисли. Пројекат за Евангеличку цркву у Земуну настао је још 1914, када су ратне прилике помериле њено извођење. Касније измене у односу на првобитни пројекат односиле су се само на куполу, првобитно масивну и са лантерном, а сада “технички исправнију и уметнички савршенију” чиме се, по исказима аутора, добила грађевина “у складу са духом времена”.

Подигнута као добро позициониран објекат на углу, својом архитектонском концепцијом утицала је на уобличавање урбаног миљеа овог дела Земуна. Данас представља вредно културно-историјско сведочанство о постојању евангелистичке заједнице у међуратном Земуну.

Библиографија: Ж. Домљан, *Хуго Ерлих*, Загреб 1979, 213–217; D. Đurić-Zamolo, *Jevreji – graditelji Beograda do 1941. godine*, ЈИМ, 6, Beograd 1992, 216–244.

Евангеличка црква у Земуну,
општи изглед, 1929 (МГБ)

Zemun Evangelična crkva

НЕМАЧКА ЕВАНГЕЛИЧКА ЦРКВЕНА ОПШТИНА (ДАНАС БИТЕФ ТЕАТАР)

Сквер Мире Траиловић 1

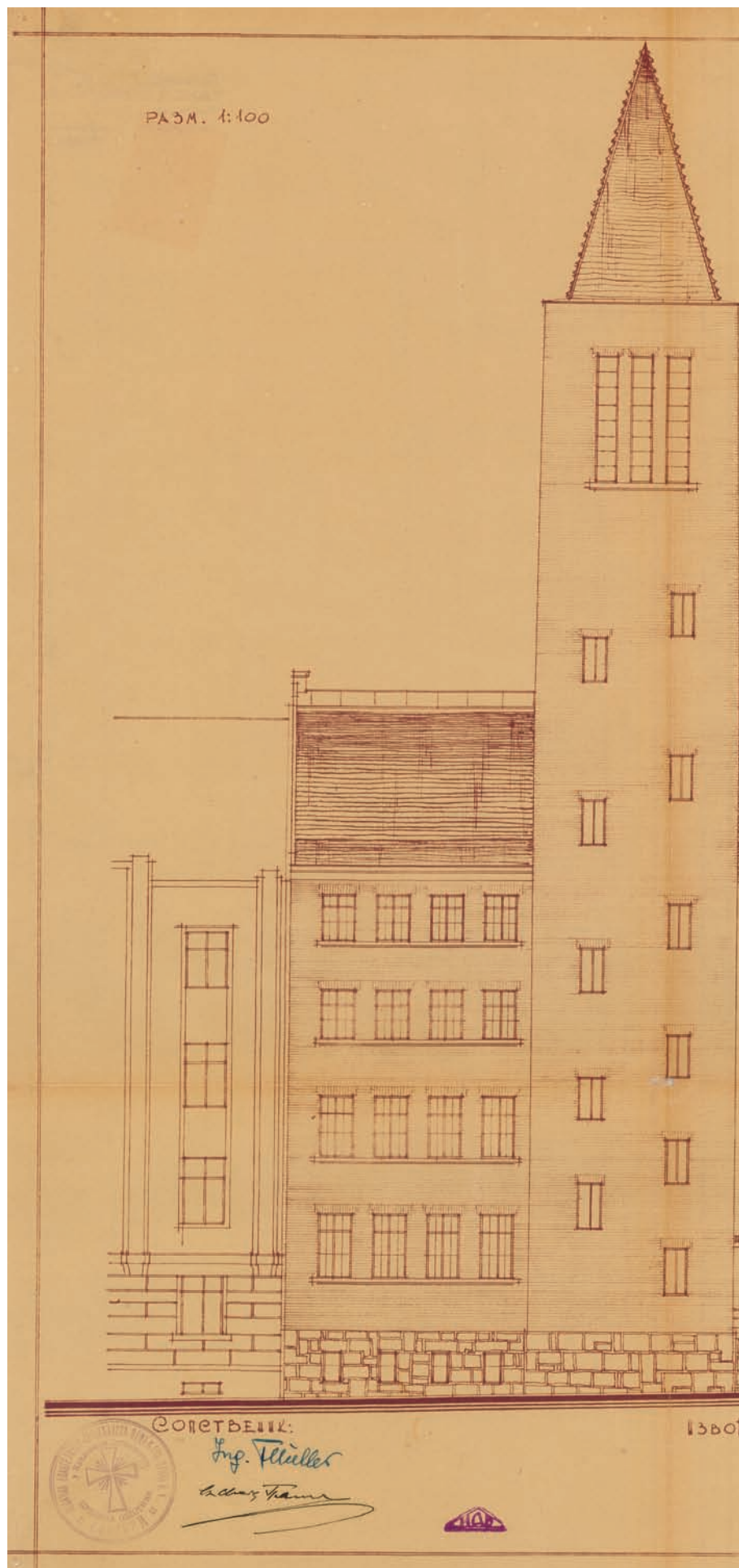
О. Бартнинг (разрада пројекта В. Сташевски)
1940–1943.

Објекат је изграђен по идејној замисли немачког архитекта Ота Бартнинга, водећег неимара евангелистичких здања у Европи. Разраду нацрта, типског у решењу, извео је арх. Валериј Сташевски. Храм је, по угледу на протестантско учење и општа правила грађења евангелистичких црквених објеката, изведен једноставношћу прочишћеног спољашњег израза и унутрашњег распореда простора са основом, чији је облик неправилног троугла био условљен датим обликом парцеле.

У општем обликовању маса истиче се протестантска неоготика са изразитом вертикалношћу и сведеном декоративношћу, која је потенцирана и избором материјала од смеђе опеке. Изградња оваквог објекта, у једном од најстаријих делова Дорћола, представљала је за Београдску средину једно изразито надахнуто архитектонско здање, решено у виду модернизоване варијанте обogaћене издуженом експресионистичком формом зашиљене куле, чиме је визуелно обележен овај Дорћолски квартал.

Објекат поседује својеврсне културно-историјске вредности и сведочи о постојању и деловању евангелистичке заједнице у међуратном периоду. Крајем осамдесетих година 20. века успешно је адаптиран за потребе Битеф театра, једне од најзначајнијих позоришних институција, чиме додатно, уз своје несумњиве споменичке вредности, активно доприноси културном развоју Београда.

Библиографија: Б. Бјелајац, *Протестантизам у Србији: прилози за историју реформацијског наслеђа у Србији*, I, Београд, 2003; С. Бојовић, *Евангеличка црква у Београду* (рукопис конзерваторског рада одбрањеног у Републичком заводу за заштиту споменика културе у Београду 2007. године); Б. Мишић, *Евангеличка црква – Битеф театар у Београду*, Наслеђе, 12, Београд 2011, 145–167.

ПРОЈЕКТ НОВЕ ЗГРАДЕ
 НЕМАЧКЕ ЕВАНГЕЛИЧКЕ ЦРКВЕНЕ ОПШТИНЕ А. В.
 НА УГЛУ УЛ. КНЕЗ МИЛЕТИНЕ И ДРИЧИЋЕВОЈ УЛ.
 КАРТЕЛА 1373, Л.О. БЕОГРАД 1.

ИЗГЛЕД ИЗ КНЕЗ МИЛЕТИНЕ УЛ.

А4:

ПРОЈЕКАТ:
 Ing. Stashevski
 21-VI-40

ДНЕВНИК
 Стр. 22. Број 55
 ТЕХНИЧКО БИРО
 Ing. Stashevski Београд
 ошл. пројекта
 БЕОГРАД
 Симфонијал 15 • Телефон 41-100

Немачка евангеличка црквена општина,
 изглед фасаде из Кнез Милетине улице,
 арх. О. Бартнинг (развија пројекта
 арх. В. Стасевски), 1940 (ИАБ, ОГБ, ТД)

ГРКОКАТОЛИЧКА
ЦРКВА

ГРКОКАТОЛИЧКА ЦРКВА

Угао Далматинске и Ђушине

И. Савковић

1941 (нереализовано)

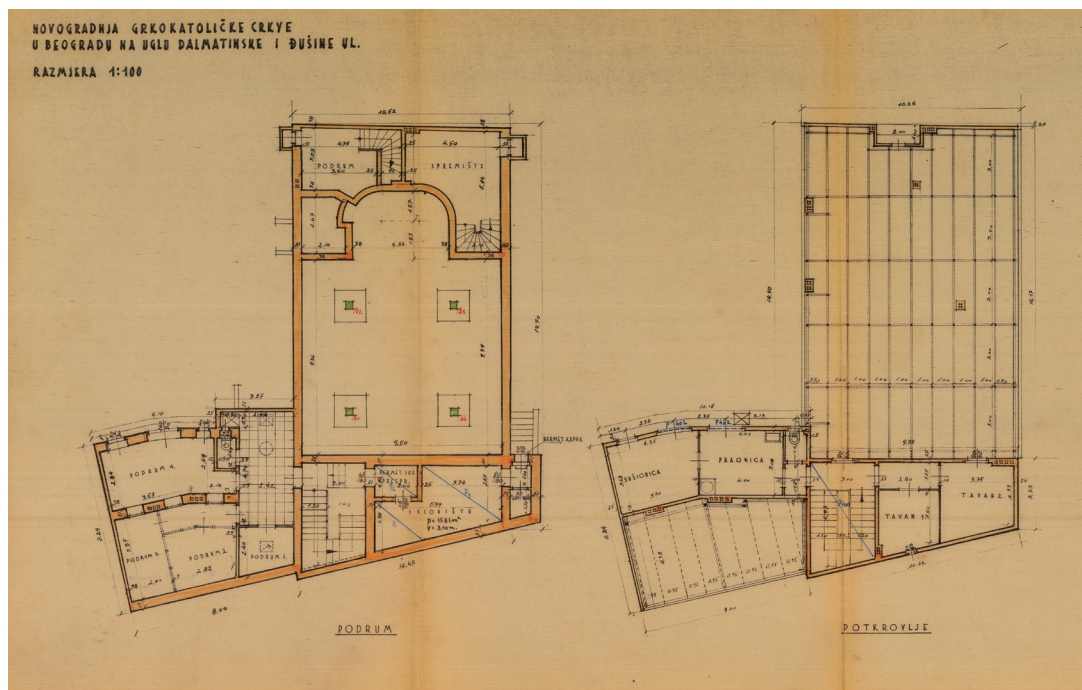

ПАНО 26

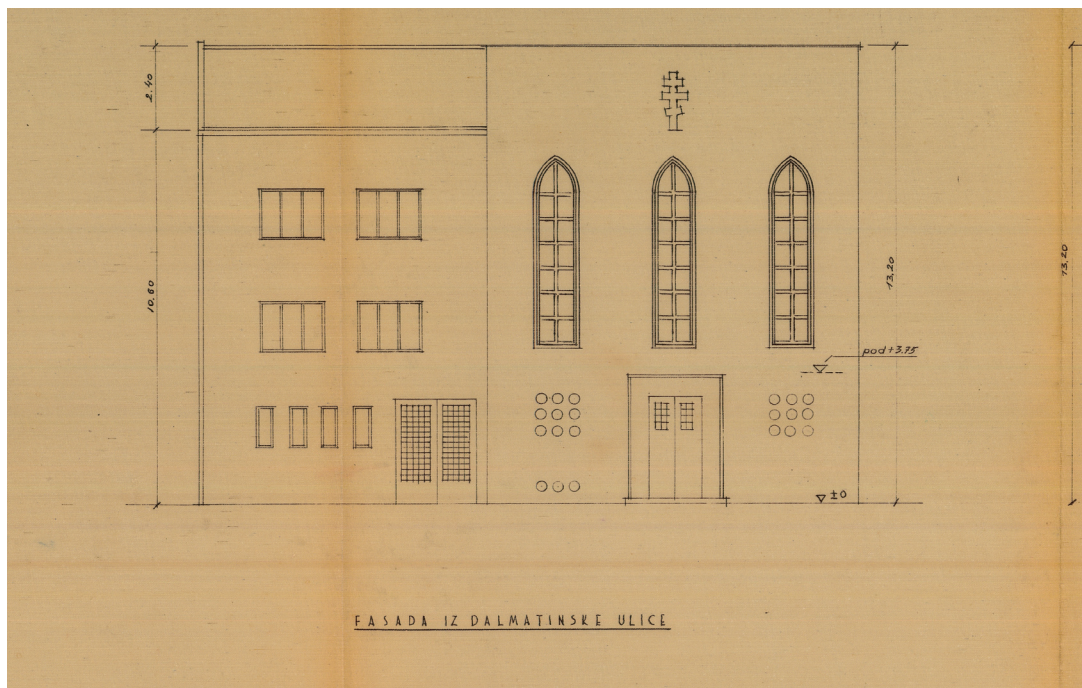
Грkokатолички жупни уред у Београду био је замишљен као репрезентативан вишенаменски архитектонски ансамбл. Сudeћи по пројектном решењу, чија је израда поверена арх. Ивану Савковићу, општа организација простора предвиђала је сложен програм, са скристијом и олтаром у приземљу, и простором намењеним црквеној библиотеци, ризници и богослужбеним предметима, док је на полупрату био предвиђен хор. Део полупрата и цео први спрат били су резервисани за станове свештенства. У склопу стана жупника била је пројектована и жупна канцеларија са засебним улазом.

Предвиђеним пројектом општа обрада објекта подразумевала је и својеврсну репрезентативност. Обрада главне фасаде замишљена је употребом вештачког камена и теранове, са главним порталом решеним у мермеру, чија се употреба односила и на прозорске осовине. За остале отворе било је замишљено тонирано стакло, над главним улазом транзене. Унутрашњост објекта такође је подразумевала уметничку обраду у виду профилације стубова, подне мозаике и мермерно степениште. Израда иконостаса, надвишеног крстом у разнобојном стаклу, замишљена је у декоративној дуборезби са фолклорним елементима.

Акценат на плошној, модернистички решеној главној фасади био је масивни стаклени крст у оквиру. Реализацију пројекта за Грkokатолички жупни уред са црквом осујетило је избијање Другог св. рата. Несумњиво, његовом реализацијом би се истакле напредне архитектонске вредности пројектне замисли, особеност једног ауторског решења и, још једном, потврдила отвореност српског друштва да пригрли све конфесије.

Грkokатоличка црква, основа и изгледи фасада, нацрт, арх. И. Савковић, 1941 (ИАБ, ОГБ, ТД)

ИСЛАМСКА ВЕРСКА
ЗАЈЕДНИЦА

БАЈРАКЛИ ЦАМИЈА

Господар Јевремова 11
Чокаџи хаџи-Алија
1660–1688.

ПАНО 27

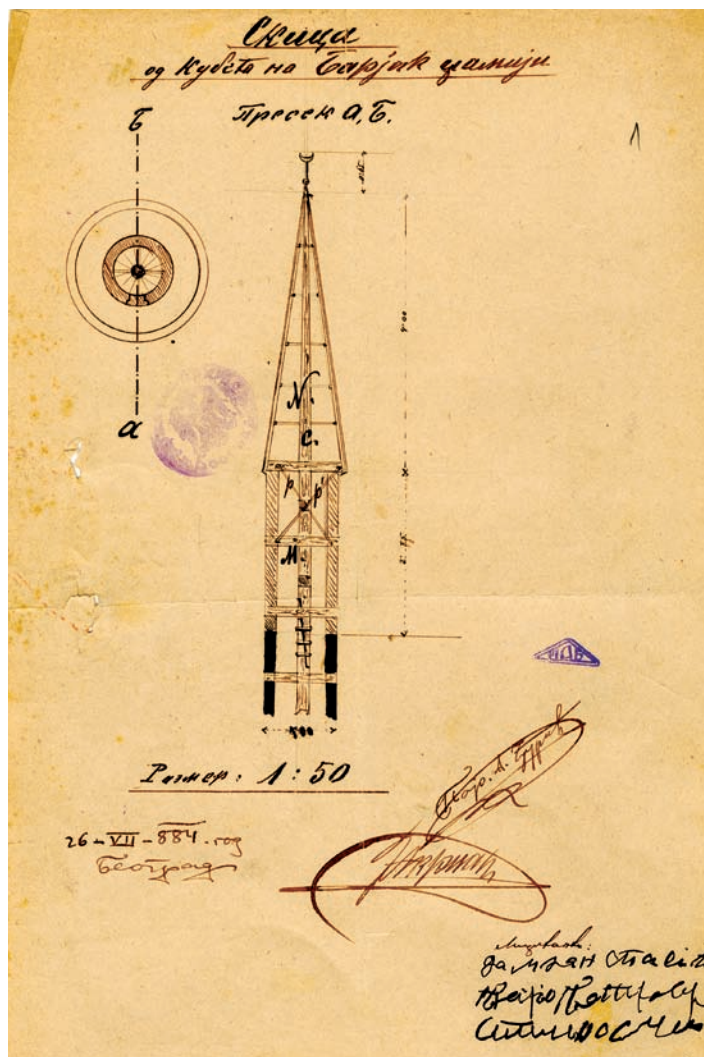
Подигнута је у временском периоду између 1660. и 1688. године као задужбина Сулејмана II и једини је, од многобројних џамија и месџида 17. века, сачувани објект исламске сакралне архитектуре у Београду. Назив је добила по бајраку (*bayrak*) који је са њеног минарета истицао као знак за почетак молитве и других верских обреда у осталим варошким џамијама. Била је од посебне важности и због истакнуте локације на којој се налазила, са које се могла видети из више делова града, што је и разлог постављања бајрака на њено минаре. У време аустријске владавине, када је и срушен највећи

број џамија, била је претворена у католичку цркву (*Domkirche*), да би јој убрзо, по повратку Турака, била враћена изворна намена. И сама улица у којој се налази носила је назив Бајраклијска тј. Џамијска. Обновљена је иницијативом краља Милана Обреновића. Архитектонски је конципирана као устаљени тип једнопрострне грађевине са куполом на тропима и минаретом уобичајене профилације, постављеним са десне стране улаза. Масивна фасада и осмоугаони тамбур куполе пробијени су прозорским отворима који су завршени карактеристичним преломљеним луцима.

Библиографија: Група аутора, *Водич кроз Београд*, Београд 1930, 66; Ж. М. Јевремовић, *Историјске знаменитости Београда и Земуна*, Београд 1935, 17–18; А. Хаџић, *Бајракли џамија у Београду*, ГГБ, IV, Београд 1957, 93–100; Г. Гордић, *Архитектонско наслеђе Београда I, каталоги архитектонских објеката на подручју Београда 1690–1914*, Београд 1966, 11; Д. Ђурић-Замоло, *Београд као оријентална варош под Турцима 1521–1867*, Београд 1977, 23–25; Б. Вујовић, *Београд у прошлости и садашњости*, Београд 2003, 162; S. G. Bogunović, *Arhitektonska enciklopedija Beograda XIX i XX veka, I*, Београд 2005, 54–56; S. G. Bogunović, *Arhitektonska enciklopedija Beograda XIX i XX veka, II*, Београд 2005, 54–56; Х. Туџић, *Бајракли џамија* (каталог Завода за заштиту споменика културе града Београда), Београд 2011.

Бајракли џамија, тридесете године 20. века (ИАБ, ЛФ МСП)

Поправка Бајракли џамије, скица за минаре, 1884 (ИАБ, УГБ)

ДЕФТЕРДАРОВА ЦАМИЈА

Угао Вука Караџића и Обилићевог венца
Хаџи-Пири (обнова дефтердар
Ахмед-ефендија)
Између 1582. и 1660 (објект не постоји)

Добила је име по занимању београдског дефтердара који је обновио и пореклом био Београђанин, а касније постао везир. Налазила се на простору на коме је подигнута данашња кафана *Пролеће*.

За време аустријске окупације (1717–1739) служила је као стовариште сена регименте принца Александра Виртембершког, а потом, како се налазила уз сам бедем, и свеукупног материјала за изградњу бедема и утврђења. По изградњи утврђења, око 1736. била је претворена у шпанску цркву.

У општем изгледу била је изведена у квадратној основи и оријентисана ка југоистоку, са асиметрично постављеним улазом и минаретом лево од њега, на углу северозападног и североисточног зида. Масивног изгледа, са куполом нескладних пропорција на осмоугаоном тамбуру, перфорираном са прозорским отворима на свакој страни, одисала је својеврсном тежином у обради и одсуством својеврсне елеганције и склада, који је одликовао објекте овог типа. Срушена је око 1878. године.

Библиографија: Д. Ђурић-Замоло, *Сачувани лик Београда на фототографијама А. Јовановића, И. Громана и М. Јовановића*, ГГБ, XIV, Београд 1967, 141–167; Д. Ђурић-Замоло, *Београд као оријентална варош под Турцима 1521–1867*, Београд 1977, 31–32.

Дефтердарова џамија, И. В. Громан, 1876 (ИАБ, 3ф)

БАТАЛ ЦАМИЈА

Булевар Краља Александра
Задужбина Ејнехан-бега
Око 1585 (објект не постоји)

Налазила се у близини Народне скупштине, на некадашњем Цариградском друму. Саградио је имућни београдски назор Ејнехан-бег, желећи да њеном репрезентативношћу истакне своје ктиторство. Била је једна од највећих у Београду. За време друге аустријске окупације Београда служила је као складиште униформи принца Александра Виртембершког. Због своје монументалности била је и предмет импресија многих светских путописаца кроз Београд, а археолог Ф. Каниц је описао као „неоспорно најлепше турско здање српског вилајета, ...усамљена и величанствена“.

По својој структури припадала је типу једнопросторне поткуполне џамије са тромпама и високим осмоугаоним тамбуром. Грађена је од тесаног камена пешчара, црвеномрке боје, са улазом пробијеним са северне стране, окренутим ка вароши, и канелираним минаретом постављеним десно од њега. Унутрашњост Батал џамије, такође је имала изразито питеорескну обраду, у виду флоралне декорације михраба, тромпи са сталактитима и зашиљеним луковима обрађеним наизменичним низом светлих и тамних камених блокова.

Библиографија: Д.Ђурић-Замоло, *Сачувани лик Београда на фототрафијама А. Јовановића, И. Громана и М. Јовановића*, ГГБ, XIV, Београд 1967, 141–167; Д. Ђурић-Замоло, *Београд као оријентална варош под Турцима 1521–1867*, Београд 1977, 28–31, 36–37; G. Bogunović, *Arhitektonska enciklopedija Beograda XIX i XX века*, I, Beograd 2005, 60–63.

Кизлар-агина џамија, Анастас Јовановић, око 1865 (ИАБ, 3ф)

КИЗЛАР-АГИНА ЦАМИЈА

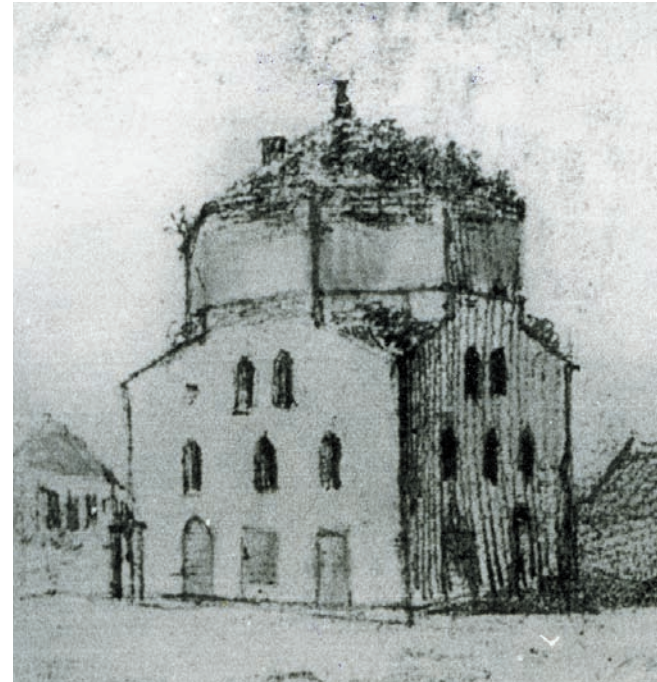
Угао улица Браће Југовића и Вишњићеве (објект не постоји)
Тургут-бег (обнова Кизлар-ага Хаџи Бешир-ага)
Студентски трг
Крај 16. и почетак 17. века
(обнова после 1730)

Налазила се на простору испод данашњег Студентског трга, у дворишту турске полиције из 19. века. Подигао је смедеревски санџак-бег, а обновио стари Кизлар-ага, старешина харема. Једно време у њој се налазио фрањевачки манастир, а у периоду 1806–1813. служила је као православна црква, са звоном окаченим о минаре. По сведочанству Ф. Каница, дервиши су је користили за своје молитве.

Подигнута је као тип карактеристичан за ове просторе, у виду једнопросторне поткуполне грађевине са осмоугаоним тамбуром и куполом ниско постављеном и пробијеном са осам отвора. Минаре је било прислоњено уз једно проширење изведено са источне стране објекта.

ПАНО 28

Батал џамија, Константин А. Јовановић, око 1865 (ИАБ, 3ф)

Џамија султана Махмуда у Горњем граду,
Анастас Јовановић, 1876 (ИАБ, 3ф))

ЏАМИЈА СУЛТАНА МАХМУДА

Горњи град
(објекат не постоји, сачувани темељи)
Задужбина султана Махмуда I
Око 1739, доградња 1746.

Библиографија: Д. Ђурић-Замоло, Сачувани лик Београда на фотографијама А. Јовановића, И. Громана и М. Јовановића, *Годишњак града Београда*, XIV, Београд 1967, 141–167; Д. Ђурић-Замоло, *Београд као оријентална варош под Турцима 1521–1867*, Београд 1977, 38–40.

Налазила се на платоу Горњег града Београдске тврђаве. Непознато је да ли је настала преправком аустријске зграде главне страже, на шта наводи и њен архитектонски западњачки склоп, изузимајући минаре, будући да 18. век, век турског барока, управо карактеришу елементи западњачке архитектуре. По добијању независности претворена је у војну болницу.

Представљала је двоспратну правоугаону грађевину од камена завршену четворосливним кровом са једносспратним анексима на јужној и западној фасади, у приземљу обликованим залученим тремовима. У џамији су се налазиле медреса и библиотека, што наводи на постојање два улаза у објекат. Срушена је пре 1895. године.

Хасан-пашина џамија у Доњем граду,
око 1865 (ИАБ, 3ф)

ХАСАН-ПАШИНА ЏАМИЈА

Доњи град (објект не постоји)
Задужбина Сеид Хасан-паше
Око 1740.

Подигао је београдски јаничар-ага, каснији велики везир, на простору испред јаничарске касарне. Иако је познато да је изгорела за време Првог св. рата, не зна се тачно када је и порушена. Била је подигнута у стилу турског барока, карактеристичним за објекте овог ти-

па за овај период, двоспратно решена са четворосливним кровом и минаретом, не посебно високим. Једини украс пружали су спратни и поткровни венци фасада једноставне профилације, као и низ залучених спратних отвора.

Библиографија: Д. Ђурић-Замоло, *Сачувани лик Београда на фотодокументима* А. Јовановића, И. Громана и М. Јовановића, ГГБ, XIV, Београд 1967, 141–167; Д. Ђурић-Замоло, *Београд као оријентална варош под Турцима 1521–1867*, Београд 1977, 32.

ЈЕВРЕЈСКА ВЕРСКА
ЗАЈЕДНИЦА

СИНАГОГА БЕТ ИЗРАЕЛ

Цара Уроша

М. Капетановић

1908 (објект не постоји)

ПАНО 29

Подигнута за београдске Сефарде по пројекту архитекте Милана Капетановића, знаменитог српског неимара и великог пријатеља београдских Јевреја (Капетановићева мајка била је учитељ у јеврејској основној школи од времена њеног оснивања, а сам Капетановић познавао је и њихов језик ладино). Радове на објекту изводио је архитект Виктор Азриел.

Камен темељац и свечану хебрејско-српску повељу положио је краљ Србије Петар I Карађорђевић. Велелепна грађевина изведена је са романтичарски обликованим фасадама и применом маварског стила у коме су, од друге половине 19. века, подизане синагоге у свим већим европским градовима. Попут осталих грађевина М. Капетановића и београдску синагогу су одликовале добра пропорција, одмерена примена декоративних елемената и осећај за детаљ. Питорескност њених фасада посебно се истицала полихромијом у виду наизменичног ређања камена и опеке, мноштвом залучених облика и декорацијом у штукатури. Живописност чеоне фасаде, обликоване са две симетричне луковичасто завршене куле, назубљеном атиком и забатно решеним фронтоном, као и прозорима од разнобојног стакла и апликацијама у виду Давидове звезде и натписа на хебрејском, оштећена је током Првог св. рата, у аустроугарском бомбардовању, када је погођена у једно кубе, а у Другом св. рату Немачки окупатори су је запалили и потпуно уништили. Данас се на њеном месту налази Галерија фресака Народног музеја.

Библиографија: И. Шланг, *Јевреји у Београду*, Београд 1926; Група аутора, *Водич кроз Београд*, Београд 1930, 66; D. Đurić-Zamolo, *Jevreji – graditelji Beograda do 1941. godine*, ЈИМ, 6, Београд 1992, 216–244; Ж. Лебл, *До „коначног решења“: Јевреји у Београду 1521–1942*, Београд 2001; S. Nedić, *Sinagoga Bet Israel – delo arhitekta Milana Kapetanovića*, ЈИМ, 8, Београд 2003, 299–308; S. G. Bogunović, *Arhitektonska enciklopedija Beograda XIX i XX veka, II*, Београд 2005, 851; 3 Д. Ђурић-Замоло, *Грађитељи Београда 1915–1914*, Београд 2009, 202, 206.

Синагога Бет Израел, око 1936
(ИАБ, 3ф)

СИНАГОГА СУКАТ ШАЛОМ

Маршала Бирјузова 19 (Космајска)

Ф. Урбан [М. Шланг]

1924–1926.

Синагога Сукат Шалом данас представља једини активни јеврејски сакрални објекат у Београду. Подигнута је на земљишту које је Друштво београдских јевреја Ашкеназа купило од београдске општине. Камен темељац са свечаном двојезичном повељом, на хебрејском и српском, коју су потписали краљ Александар и краљица Марија Карађорђевић, положен је 1924. Зграда је као седиште ашкенаске заједнице у Београду завршена 1925, и освештана следеће, у лето 1926. године, од стране рабина Игњата Шланга.

Објекат је као вишенамени, са верском, културном, управном и стамбеном наменом, изграђен по пројекту арх. Фрање Урбана, и једино је сакрално остварење у његовом целокупном опусу (постоје индиције да је пројекат заправо израдио његов ученик, Милан Шланг, син рабина Шланга, несвршени студент архитектуре, који није био овлашћен за потписивање и оверу пројекта). Изведена као велелепни храм, ашкенаска синагога поседује вишеструке архитектонске и стилске вредности. Монохромно масивна фасада

са монументалним трокраким степеништем конципирана је у духу архитектуре академизма с преовлађујућим елементима неоренесансе. Овакво фасадно решење у виду степеновања фасадних маса, градације општег облика и доминације чврстог кубичног решења с масивним фронтоном, разбијеним са два бочна повучена испуста и забатним завршетком у највишој зони са централно постављеним Давидовим штитом, недвосмислено је указивало на важност јеврејске заједнице у животу Београда и његових грађана.

Синагога Сукат Шалом (Колиба мира) представља важан културно-историјски споменик и значајно сведочанство живота јеврејске заједнице у Београду и Србији уопште. Током Другог св. рата ни овај објекат јеврејске заједнице није био поштеђен. Уз велика оштећења, инвентар храма осиромашен је за четири велелепна витражна прозора главне сале са библијским представама, изграђена у Белгији, која су била дар Геце Кона, Хермана и Бењамина Флајшера и Шандора Бауера.

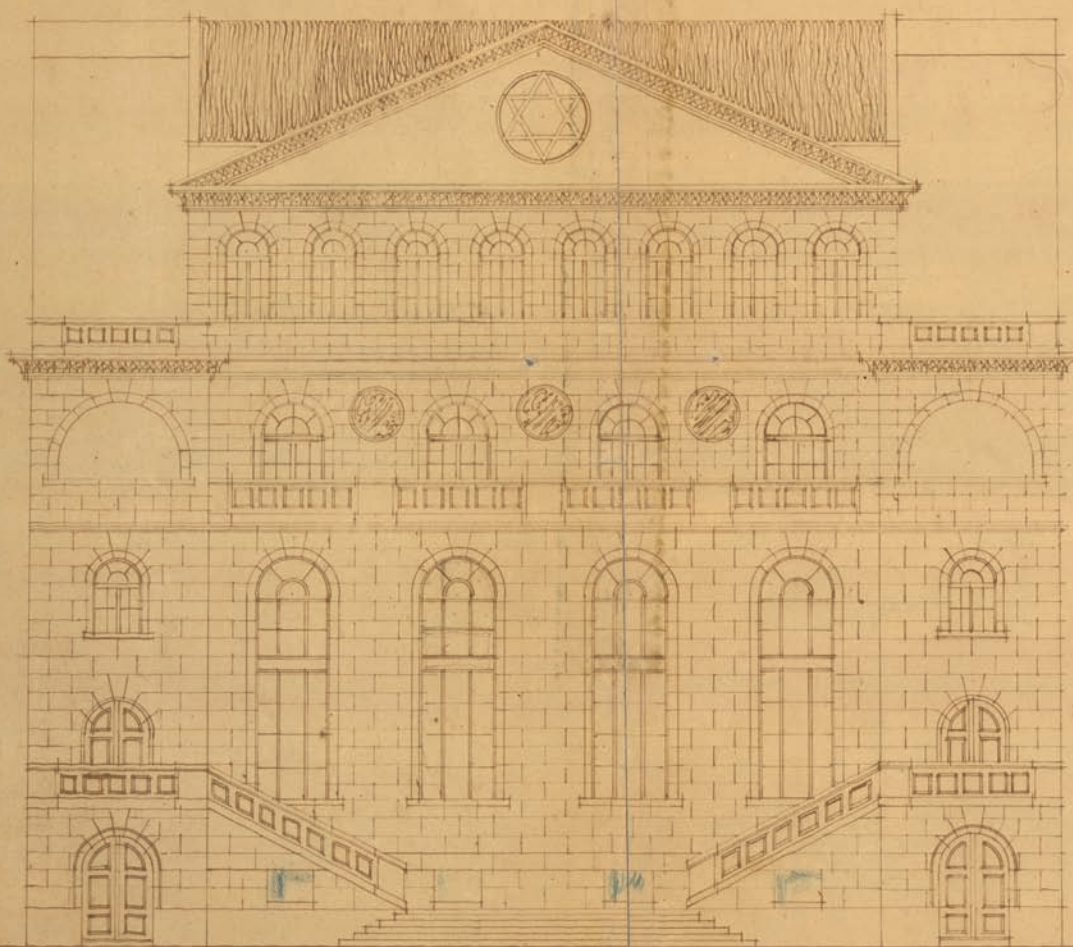
Библиографија: И. Шланг, *Јевреји у Београду*, Београд 1926; Група аутора, *Водич кроз Београд*, Београд 1930, 65; D. Đurić-Zamolo, *Jevreji – graditelji Beograda do 1941. godine*, JIM, 6, Beograd 1992, 216–244; Ж. Лебл, *До „коначног решења“*, *Јевреји у Београду 1521–1942*, Београд 2001; I. R. Marković, *Zgrada srpsko-jevrejske crkvene opštine Aškenaskog obreda u Beogradu*, JIM, 9, Beograd, 2009, 353–373.

Синагога Сукат Шалом (ЈИМ)

План нове зграда Српско-Јеврејске Црквене Општине Ашкеназског Обреда.

Београд, Космајска, бр 19.

оштетено:

размера 1:100

проектанти:

Арх. Драга Урбан
Београд, 17. августа 1923г.

Српско-јеврејска црквена општина
ашкеназског обреда, изглед главне фа-
саде, нацрт (пројекат потписао Фра-
ња Урбан), 1923 (ИАБ, ОГБ, ТД)

ДОМ ЦРКВЕНЕ ЈЕВРЕЈСКЕ ОПШТИНЕ

Краља Петра 71а

С. Сумбул

1928.

ПАНО 30

Дом црквено-школске јеврејске општине подигнут је 1928. по пројекту истакнутог јеврејског архитекта, бечког ђака Самуела Сумбула. Подигнут је на Дорћолу, где је у знатној мери било настањено јеврејско становништво, а за потребе тадашње јеврејске сефардске општине и налазио се у непосредној близини велелепне Синагоге.

Објекат је изведен у академизираној варијанти романтичарске архитектуре са нагласком на живописним залученим отворима у централној вертикалној оси фасаде. Троделна подела фасаде, истицање главног мотива и поштовање симетрије све-

дочи о Сумбулу као неимару који је савршено владао тадашњим грађитељским постулатима академистичке морфологије.

На залученој атици, између два висока бочна кубета и данас постоји оригинални натпис *Дом црквено-школске јеврејске општине* који упућује на првобитну намену овог монументалног здања, указујући на његов историјско-културолошки контекст, као и значајно ауторско и споменичко остварење.

Данас су у згради смештени Јеврејски историјски музеј, Јеврејска општина Београда и Савез јеврејских општина Србије.

Дом црквено-школске јеврејске општине, изглед главне фасаде, нацрт, С. Сумбул, 1927 (ИАБ, ОГБ, ТД)

Библиографија: D. Đurić-Zamolo, *Jevreji – graditelji Beograda do 1941. godine*, JIM, Beograd, Zbornik 6, 1992, 216–244; Самуило Сумбул у: *Лексикон неимара*, Београд 2008, 358.

Дом црквено-школске јеврејске општине (ИАБ, 3ф)

САВЕЗ ЈЕВРЕЈСКИХ ВЕРОИСПОВЕДНИХ ОПШТИНА

Кнегиње Љубице 34

С. Сумбул

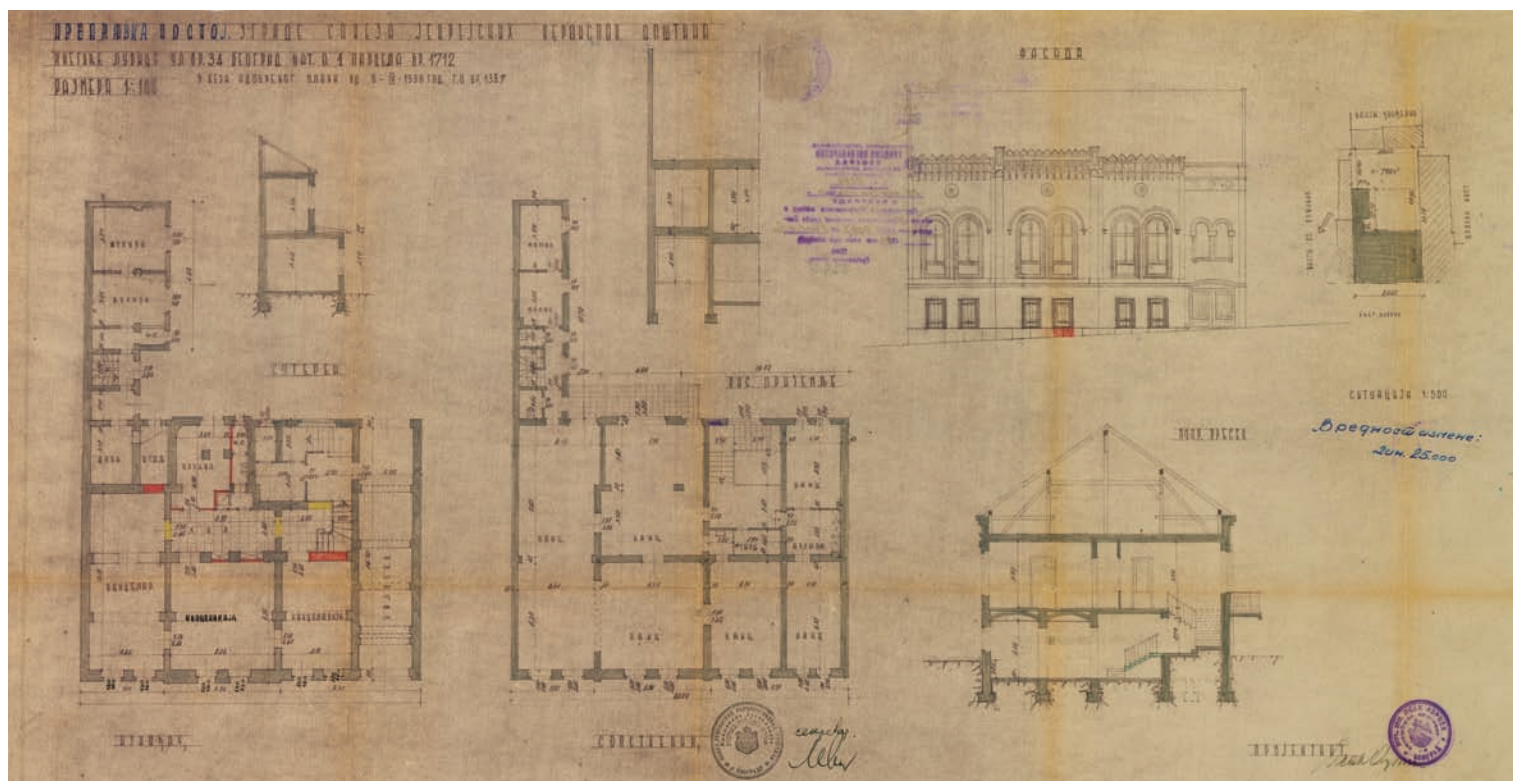
1922 (обнова И. Азриел, 1938)

Зграда Савеза јеврејских вероисповедних општина подигнута је 1922. године по пројекту архитекте Самуела Сумбула. Изведена је као складно здање са љупком чеоном фасадом, романтичарски обликованом, по узору на маварску декоративну естетику. Фасадно платно разуђено је по вертикали, дужином целог спрата витким лезенама између којих су постављени удвојени залучени прозорски отвори. Највишу зону, у виду зупчасто обрађене атике, такође, одликује својеврсна декоративност. План за обнову објекта израдио је архитекта Исак Азриел крајем тридесетих година 20. века.

Савез јеврејских вероисповедних општина,
нацрт преправке објекта, арх. И. Азриел,
1938 (ИАБ, ОГБ, ТД)

Библиографија: Г. Гордић, *Архитекћонско наслеђе Београда I, каталој архитекћонских објекта на подручју Београда 1690–1914*, Београд 1966, 30; D. Đurić-Zamolo, *Jevreji – graditelji Beograda do 1941. godine*, ЈИМ, 6, Beograd 1992, 216–244; Б. Вујовић, *Београд у прошлости и садашњости*, Београд 2003, 151.

Савез јеврејских вероисповедних
општина (ЈИМ)

АШКЕНАСКА СИНАГОГА

Рабина Акалаја 5 (Земун)

1850.

ПАНО 31

Подигнута на месту старије синагоге из 1755. године. Припадала је ашкенаским Јеврејима и била у служби јеврејске црквене општине и школе. Изведена је као једнобродна грађевина са апсидом, романтичарске фасадне обраде, са применом поткровног богенфриза и двоетажним лучним отворима.

Уз синагогу је радила и школа, такође подигнута у истом периоду.

Библиографија : Љ. Аћимовић, *Појед преко реке. Фотографије Градској пољаварска Земуну тридесетих година 20. века*, Београд 2010, 48, 157.

Ашкенаaska синагога у Земуну, око 1935 (МГБ)

СЕФАРДСКА СИНАГОГА

Угао улица Дубровачке и Приморске (Земун)

Ј. Маркс

1871 (објект не постоји)

ПАНО 31

Подигнута за верске потребе сефардских Јевреја по плановима Јозефа Маркса, најистакнутијег градитеља Земуна друге половине 19. века. У општем изгледу, сефардски храм је представљао једно подужно здање са складним пропорцијама и фино обликованом, ризалитном фронталном фасадом са декоративно завршеним витким кулицама, постављеним на углове профилисане атике. Зидна платна била су

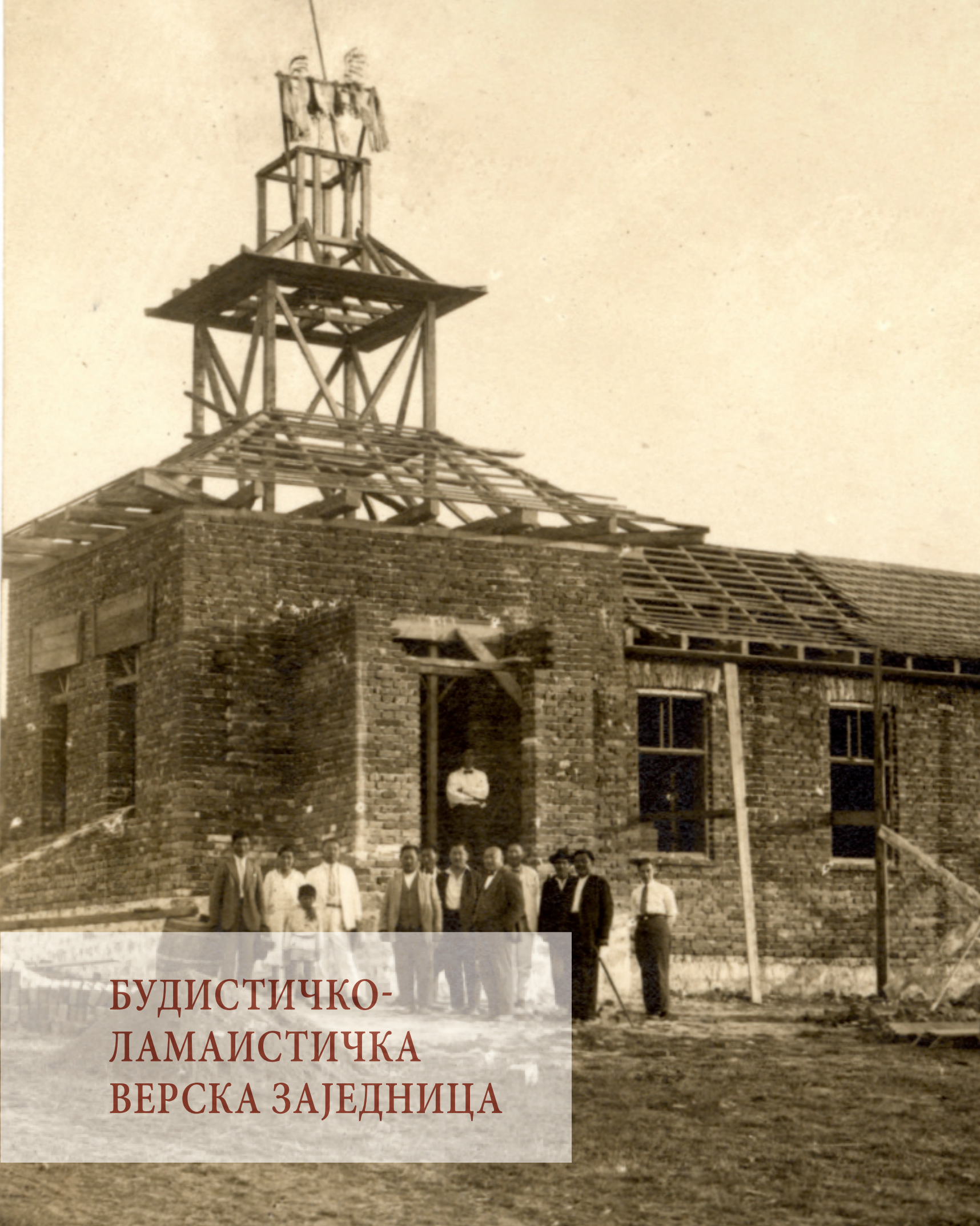
перфорирана једноставним залученим отворима и окулусима, са Давидовом звездом у средишту фронтона. Маркс је објект, по свему судећи, пројектовао по узору на познатије грађевине овог типа (Синагога Т. Ханзена у Бечу), потврђујући и своја знања у пројектовању савременим историјским стиливима.

Храм је оштећен у савезничком бомбардовању 1944. године и, након тога, срушен.

Библиографија: Ж. Шкаламера, Сјаро језиро Земуна, II, 1967, 79; Љ. Аћимовић, Појед иреко реке. Фојографије Градској иојаварства Земуна иридесетих година 20. века, Београд 2010, 48, 143, 146.

Сефардска синагога у Земуну, око 1930 (МГБ)

БУДИСТИЧКО-
ЛАМАИСТИЧКА
ВЕРСКА ЗАЈЕДНИЦА

КАЛМИЧКИ БУДИСТИЧКИ ХРАМ

Будистичка 2 (данас Будванска, Мали Мокри Луг,
Звездара)

[А. Клепинин]

1929, реконструкција 1935, Ј. Новаковић
(објекат не постоји)

ПАНО 32

Као део бројне групације руских емиграната, пребеглих после Октобарске револуције, Калмици су стигли у Србију почетком априла 1920, и већина њих се (300–400 од укупно 500 избеглих) настанила у Београду, где је формирала највећу калмичку колонију у Европи. Калмици су народ монголског порекла будистичко-ламаистичке вероисповести. Брзо су се прилагодили Београду и његовим становницима, који су их често, због њиховог источњачког изгледа, називали „Кинезима“. Убрзо су, са будистичким старешином на челу, својим врховним свештеником бакшом Манчунда Бориновим (1872–1928), покренули иницијативу за изградњу будистичког храма који је 1929. подигнут у Београду.

Питање атрибуције будистичког храма остаје отворено, уз претпоставку да је пројекат израдио руски инжењер Андреј Клепинин. Храм је подигнут као невелико светилиште у виду пагоде, са квадратном основом уписаног крста, по узору

на мање будистичке храмове у Русији из периода пре Првог св. рата. Љупка спољашњост храма пленила је живописном кровном конструкцијом далекоисточне архитектуре Кине и Јапана.

Београдска колонија Калмика престала је да постоји 1944, када су њени чланови избегли у Немачку и касније, у САД, а храм је у борбама за ослобођење делимично порушен, да би му касније, у одсуству верника, и функција била пренамењена. Остало је сећање на историјску чињеницу да је Београд, у периоду између два св. рата, једини у Европи имао будистички храм. Упркос скромном архитектонском склопу, био је одраз толеранције и симбол отворености српског друштва према иностраним утицајима и новинама. Српске власти имале су разумевања за очување националне свести Калмика, као и осталих представника емиграције, и вољу да их припреме и подрже за толико прижељкивани повратак у отаџбину.

Калмички будистички храм, друга половина тридесетих година 20. века (из колекције М. Јуришића)

Калмички будистички храм, друга половина тридесетих година 20. века (из колекције М. Јуришића)

88

ПОПИС ЕКСПОНАТА

1. Саборна црква са зградом старе Митрополије, 1900.
фотографија, 15x10 cm
(МГБ, Ур 4185)
2. Саборна црква, с краја 19. века, цртеж Л. Младеновића, око 1930.
разгледница, 9x13 cm
(ИАБ, Зф А-II-29)
3. Саборна црква, тридесете године 20. века.
фотографија, 12x108 cm
(ИАБ, Зф А-IV-87)
4. Црква Св. апостола Петра и Павла у Топчидеру, И. В. Громан,
1876–1878.
фотографија, 21x15 cm
(МГБ, Ур 3774)
5. Црква Св. апостола Петра и Павла у Топчидеру, око 1907–1908.
разгледница, 14x9 cm
(из колекције М. Јуришића)
6. Црква Св. апостола Петра и Павла у Топчидеру, 1930.
фотографија, 8x11 cm
(из колекције М. Јуришића)
7. Чесма кнеза Милоша у Топчидеру са црквом Св. апостола
Петра и Павла, тридесете године 20. века
фотографија, 6x9 cm
(ИАБ, Зф, А-I-1)
8. Вазнесењска црква, општи изглед, око 1910.
разгледница, 9x14 cm
(из колекције М. Јуришића)
9. Вазнесењска црква, општи изглед, око 1930.
(ИАБ, Зф, А-IV-82)
10. План за звоник при Вазнесењској цркви, основа и изгледи са
ситуацијом, арх. В. Ж. Максимовић, 1938.
жути озалид, 85x47 cm
(ИАБ, ОГБ, ТД, XX-13-1938)
11. Црква Св. Ђорђа, изглед са истока, нацрт, арх. В. Андросов, 1927.
жути озалид, 21x33 cm
(ИАБ, ОГБ, ТД, IX-25-1946)
12. Црква Св. Ђорђа, изглед са југа, нацрт, арх. В. Андросов
(уцртане оправке Ђ. Смиљанић) 1945.
жути озалид, 33x23 cm
(ИАБ, ОГБ, ТД, IX-25-1946)
13. Црква Св. Ђорђа, подужни пресек, детаљ нацрта,
арх. В. Андросов (уцртане оправке Ђ. Смиљанић), 1945.
жути озалид, 32x25 cm
(ИАБ, ОГБ, ТД, IX-25-1946)
14. Црква Св. Ђорђа, општи изглед, 1932.
фотографија, 24x18 cm
(ИАБ, ЛФ МСП)

ИЛУСТРАЦИЈЕ ЗА ПОГЛАВЉА

- стр. 18 Освећење темеља Храма Св. Саве у Београду, 1939.
(из колекције М. Јуришића)
- стр. 46 Руско свештенство на сахрани генерала Врангела на
Ташмајданском гробљу, 1929 (из колекције М. Јуришића)
- стр. 50 Пријем надбискупа Букатка код патријарха српског
Германа, Београд, Патријаршија Српске православне
цркве, 2. априла 1964 (АЈ, 377 144/104-106)
- стр. 64 Сала за конфирмацију и верски обред Цркве Немачке
евангеличке црквене заједнице, 1943 (из албума
фотографија парохијског дома, општине и цркве
сигнираног као „Београд 1943“, који је Евангеличка
заједница послала Оту Бартнингу 1943, поводом његовог
60-тог рођендана), Архив Ота Бартнинга Техничког
универзитета у Дармштату (Otto-Bartning - Archiv der TU
Darmstadt)
- стр. 68 Консакрација бискупа Милана Добровољца,
22. јуна 1958 (АЈ, 377 144/168-172)
- стр. 71 Реис-ул-улема Исламске заједнице х. Сулејман еф.
Кемура, у посети Бајракли џамији, Београд, 24. јануара
1958 (АЈ, 377 144/309)
- стр. 76 Рош Хашана (Јеврејска Нова година), Београд 1961, храм
у Космајској, службу Божију врши Шемаја Аврамовић
(фотодокументација ЈИМ, К11)
- стр. 84 Калмички будистички храм у изградњи, 1935.
(ИАБ, Зф-А-3-78)

15. Стара Црква Св. Марка са звонаром, око 1939.
фотографија, 18x13 cm
(из колекције М. Јуришића)
16. Црква Св. Марка, изглед са запада, нацрт,
арх. П. Крстић, 1930.
жути озалид, 97x74 cm
(ИАБ, Окружни суд за град Београд, инв. бр. 6905)
17. Црква Св. Марка, изглед са југа, нацрт, арх. П. Крстић, 1930.
жути озалид, 88x75 cm
(ИАБ, Окружни суд за град Београд, инв. бр. 6905)
18. Црква Св. Марка, око 1940.
разгледница, 14x9cm
(ИАБ, 3ф, А-II-65)
19. Зграда старе Митрополије, око 1909.
разгледница, 14x9 cm
(из колекције М. Јуришића)
20. Зграда старе Митрополије, крај двадесетих година 20. века
фотографија, 11,5x9 cm
(из колекције М. Јуришића)
21. Патријаршија, изглед pročеља из Богојављенске улице (данас
Кнеза Симе Марковића), нацрт, арх. В. Лукомски, 1932.
розе озалид, 76x40 cm
(ИАБ, ОГБ, ТД, V-35-1933)
22. Патријаршија, општи изглед, око 1936.
разгледница, 14x9 cm
(из колекције М. Јуришића)
23. Патријаршија, друга половина тридесетих година 20. века
разгледница, 14x9 cm
(из колекције М. Јуришића)
24. Стара црква Св. Саве, 1927.
фотографија, фото Бранка Јаковљевић, 6x4 cm
(из колекције М. Јуришића)
25. Стара Црква Св. Саве са дрвеном звонаром, око 1930.
фотографија, 9x6 cm
(из колекције М. Јуришића)
26. Храм Св. Саве, арх. Б. Несторовић, основа, конкурсна скица,
акварелисано, 1927.
14,97x11,97 cm
(власништво породице арх. Б. Несторовића)
27. Храм Св. Саве, арх. Б. Несторовић, изглед западног pročеља,
акварелисани цртеж, 1931, 29,63x21,55 cm
(власништво породице арх. Б. Несторовића)
28. Храм Св. Саве, изглед са запада, нацрт, арх. А. Дероко, 1935.
жути озалид, 120x99 cm
(ИАБ, ОГБ, ТД, XVI-1-1936)
29. Храм Св. Саве, подужни пресек, нацрт, арх. А. Дероко, 1935.
жути озалид, 120x99 cm
(ИАБ, ОГБ, ТД, XVI-1-1936)
30. Храм Св. Саве, перспективни изглед, нацрт, арх. А. Дероко, 1935.
жути озалид, 120x99 cm
(ИАБ, ОГБ, ТД, XVI-1-1936)
31. Црква Св. Лазара, изглед са запада, нацрт, аутор арх. М. Ко-
руновић, (план потписао арх. М. Борисављевић), 1934.
жути озалид, 38x49 cm (ИАБ, ОГБ, ТД, I-33-1935)
32. Црква Св. Лазара, изглед подужне северне фасаде, нацрт,
аутор арх. М. Коруновић (план потписао
арх. М. Борисављевић), 1934.
жути озалид, 58x50 cm
(ИАБ, ОГБ, ТД, I-33-1935)
33. Црква Св. Лазара, 1936.
фото-разгледница, фото Жика Стојковић, 14x9 cm
(из колекције М. Јуришића)
34. Црква Св. Лазара на дан освештења, 1936.
фото-разгледница, фото Жика Стојковић, 14x9 cm
(из колекције М. Јуришића)
35. Црква Св. архангела Гаврила, изглед са запада, нацрт,
нереализовано, аутор арх. М. Коруновић (план потписао
арх. М. Борисављевић), 1935.
енглеско платно, копија, 54x70 cm
(ИАБ, ОГБ, ТД, XXXI-1-1936)
36. Црква Св. архангела Гаврила, општи пројекат (изглед
фасада, пресеци, основе и ситуација),
арх. Г. Самојлов, 1937.
енглеско платно, оригинал, 105x68 cm
(ИАБ, ОГБ, ТД, XXXI-1-1936)
37. Црква Св. архангела Гаврила, изглед са југозапада, 1939.
фото-разгледница, 10,3x14,5 cm
(из колекције М. Јуришића)
38. Црква Св. архангела Гаврила на дан освештења, 1939.
фотографија, 18x24cm
(из колекције М. Јуришића)
39. Патријарх српски Варнава и Милосав Стојадиновић,
потпредседник Општине града Београда, испред старе
Капеле Св. Петке, 1931.
фотографија, 24x18 cm
(ИАБ, ЛФ МСП)
40. Капела Св. Петке, североисточна фасада,
фотографија, 30x40 cm
(ИАБ, 3ф, А-VII-12)
41. Црква Св. Петке, подужни пресек, нацрт, арх. М. Коруновић
(техничку документацију потписао арх. Л. Макшејев)
1935.
енглеско платно, копија, 35 x 37 cm
(ИАБ, ОГБ, ТД, XXIII-44-1935)
42. Црква Ружица и Капела Св. Петке на Калемегдану (из
књиге *Београд – Ойштина града Београда*; издање Државне
штампарије 1939)
штампано, 33 x 24,5 cm
43. Интернат за студенте Православног богословског факултета
у Београду, изглед са запада, нацрт, арх. А. Дероко и П.
Анагности, 1939.
енглеско платно, оригинал, 54x49 cm
(ИАБ, ОГБ, ТД, XIX-5-1939)

44. Интернат за студенте Православног богословског факултета у Београду, основа приземља, нацрт, А. Дероко и П. Анагности, 1939.
енглеско платно, оригинал 54x49 cm
(ИАБ, ОГБ, ТД, XIX-5-1939)
45. Богословија Св. Саве, општи изглед, седамдесете године 20. века
фото-разгледница, 15x11 cm
(из колекције М. Јуришића)
46. Манастир Ваведена Пресевете Богородице, изглед са запада, нацрт, арх. И. А. Рик и А. В. Папков, 1935.
жути озалид, 46x66 cm
(ИАБ, ОГБ, ТД, XIV-11-1935)
47. Манастир Ваведене Пресвете Богородице, подужни пресек цркве и конака манастира, нацрт, арх. И. Рик и А. Папков, у сарадњи са арх. О. Срдановићем и М. Секулићем 1935.
жути озалид, 70x57 cm
(ИАБ, ОГБ, ТД, XIV-11-1935)
48. Панорама Земуна са Црквом Св. оца Николаја, почетак 20. века
рагледница, 9x14 cm
(МГБ, ЗИ₁ -771)
49. Контумацке капеле Св. архангела Михаила и Гаврила, и Св. Рока, тридесете године 20. века
фотографија, 11,9x9 cm
(МГБ, 8722)
50. Црква Св. Тројице, општи изглед, око 1935.
фотографија, 9x11,9 cm
(МГБ, ЗИ₁ -80)
51. Дом Српско-православне црквене општине, нацрт главне фасаде, арх. К. Атанацковић-Станишић, 1908.
цијанотипија, 69x33 cm
(ИАБ, СО Земун, Техничка документација, инв. бр. 597)
52. Дом Српско-православне црквене општине, уздужни пресек, арх. К. Атанацковић-Станишић, 1908.
цијанотипија, 69x33 cm
(ИАБ, СО Земун, Техничка документација, инв. бр. 597)
53. Дом Српско-православне црквене општине, општи изглед, пре 1914.
фотографија, 27x18 cm
(фотодокументација ЗЗСКГБ)
54. Црква Св. Тројице, општи план (изгледи фасада, основе, пресек и ситуација), нацрт, арх. В. Сташевски, 1924.
цијанотипија 52x49 cm
(ИАБ, ОГБ, ТД, XIII-32-1924)
55. Црква Св. Тројице, ентеријер, са венцима након сахране генерала Врангела, 1929.
фотографија, фото Л. Карпов, 11,3x16,8 cm
(из колекције М. Јуришића)
56. Црква Св. Тројице, 1929.
фотографија, фото Л. Карпов, 11,6x17,1 cm
(из колекције М. Јуришића)
57. Београдска надбискупија, главна фасада, почетак 20. века
фотографија, 15x13 cm (фотодокументација ЗЗСКГБ)
58. Пројекат доградње зграде Београдске надбискупије, арх. Ј. Маринковић, 1928.
жути озалид, 48x41 cm
(ИАБ, ОГБ, ТД, VI-40-1928)
59. Црква Христа Краља, изглед са запада (пројекат проширења), Тунер и Штефл (техничку документацију потписала фирма Тунер и Вагнер), 1924.
жути озалид, 72x34 cm
(ИАБ, ОГБ, ТД, VII-21-1924)
60. Црква Христа Краља, основа (пројекат проширења), Тунер и Штефл (техничку документацију потписала фирма Тунер и Вагнер), 1924.
жути озалид, 55x35 cm
(ИАБ, ОГБ, ТД, VII-21-1924)
61. Црква Христа Краља, пресек (пројекат проширења), Тунер и Штефл (техничку документацију потписала фирма Тунер и Вагнер), 1924.
жути озалид, 72x34 cm
(ИАБ, ОГБ, ТД, VII-21-1924)
62. Црква Христа Краља, општи изглед, средина двадесетих година 20. века
фотографија, 8x11 cm
(из колекције М. Јуришића)
63. Црква Успења Блажене Дјевице Марије, општи пројекат (основа, изгледи фасада и пресек), потписали Тунер и Вагнер, 1925.
цијанотипија, 35x48 cm
(ИАБ, ОГБ, ТД, IV-43-1925)
64. Француска Спомен-црква Солунском фонту, изгледи фасаде из Хаџи-Милентијево и Краљевића Томислава (данас Интернационалних бригада), нацрт, Б. Маринковић, 1939.
енглеско платно, оригинал, 69x46 cm
(ИАБ, ОГБ, ТД, IV-43-1925)
65. Француска Црква Узнесења Блажене Дјевице Марије на Котеж Неимару, 1932.
фото-разгледница, сепија 12x9 cm
(из колекције М. Јуришића)
66. Француска Спомен-црква Солунском фронту у Београду, Париз, *Journée Nationale du 15 Mai*
штампано, 13x21 cm
(ИАБ, ОГБ, ТД, IV-43-1925)
67. Француска Спомен-црква Солунском фронту у Београду, перспективни изглед, арх. Б. Маринковић
штампано, 17x21 cm
(ИАБ, ОГБ, ТД, IV-43-1925)
68. Црква Св. Ђирила и Метода на Чукарици са жупним домом, општи изглед, око 1933.
фото-разгледница, 14x9 cm
(из колекције Вицић)
69. Жупни дом на Чукарици, нацрт адаптације објекта, инг. Б. Гоџић, 1930.
жути озалид, 43x33 cm
(ИАБ, ОГБ, ТД, XXX-18-1930)

70. Црква Св. Антуна Падованског, основа, арх. Ј. Плечник (техничку документацију потписао Д. Гранић), 1929.
жути озалид, 56x72 cm
(ИАБ, ОГБ, ТД, X-56-1948)
71. Црква Св. Антуна Падованског, бочни изглед са ситуацијом, арх. Ј. Плечник (техничку документацију потписао Д. Гранић), 1929.
жути озалид, 56x72 cm
(ИАБ, ОГБ, ТД, X-56-1948)
72. Црква Св. Антуна Падованског, главна фасада, нацрт, арх. Ј. Плечник (техничку документацију потписао Д. Гранић), 1929.
жути озалид, 56x72 cm
(ИАБ, ОГБ, ТД, X-56-1948)
73. Црква Св. Антуна Падованског, изглед са северозапада, шездесете године 20. века
фотографија, 9x14 cm
(из колекције М. Јуришића)
74. Црква Св. Антуна Падованског, детаљи ентеријера и општи изглед објекта – разгледница штампана као апел за помоћ ради довршења храма
разгледница, 16x8 cm
(из колекције М. Јуришића)
75. Нацрт адаптације римокатоличког Жупног уреда Св. Петра апостола са приградњом капеле (изглед фасаде и пресек са ситуацијом), арх. Ј. Дензлер, 1932.
енглеско платно, копија са уцртаним напоменама, 84x34 cm
(ИАБ, ОГБ, ТД, XXXIV-63-1930)
76. Нацрт адаптације римокатоличког Жупног уреда Св. Петра апостола са приградњом капеле (пресеци), арх. Ј. Дензлер, 1932.
енглеско платно, копија са уцртаним напоменама, 76x34 cm
(ИАБ, ОГБ, ТД, XXXIV-63-1930)
77. Са освећења Цркве Св. Петра апостола, 1933,
фотографија, 14x24 cm (ИАБ, ЛФ МСП)
78. Римокатоличка катедрала (првонаграђени конкурсни пројекат), ситуација и изглед фасаде из улице Цара Уроша, арх. Ј. Венцлер, 1931.
енглеско платно, оригинал, 112x60 cm
(ИАБ, ОГБ, ТД, XXI-1932)
79. Римокатоличка катедрала (првонаграђени конкурсни пројекат), пресек и фасада из улице Принца Евгенија, арх. Ј. Венцлер, 1931.
енглеско платно, оригинал, 112x60 cm
(ИАБ, ОГБ, ТД, XXI-1932)
80. Римокатоличка катедрала (првонаграђени конкурсни пројекат), изглед фасаде из улице Високог Стефана, арх. Ј. Венцлер, 1931.
енглеско платно, оригинал, 112x60 cm
(ИАБ, ОГБ, ТД, XXI-1932)
81. Римокатоличка катедрала (првонаграђени конкурсни пројекат), основа, арх. Ј. Венцлер, 1931.
енглеско платно, оригинал, 112x60 cm
(ИАБ, ОГБ, ТД, XXI-1932)
82. Црква Узнесења Блажене Дјевице Марије са зградом школе, почетак 20. века
разгледница, 13x9 cm
(МГБ, ЗИ₁ /766)
83. Фрањевачки манастир са Црквом Св. Ивана Крститеља, почетак 20. века
фотографија, 29x22 cm
(МГБ, ЗИ₁ /2779)
84. Контумацке капеле Св. Рока и Св. архангела Михаила и Гаврила, почетак 20. века
фотографија, 16x21 cm
(МГБ, ЗИ₁83)
85. Црква Св. Венделина, пре 1919.
разгледница, 9x14 cm
(МГБ, ЗИ₁ /914)
86. Црква Св. Венделина у Францталу, око 1934.
фотографија, 8x11 cm
(МГБ, ЗИ₁ /163)
87. Евангеличка црква у Земуну, општи изглед, 1929.
фото-разгледница, 13x8 cm
(МГБ, ЗИ₁ /831)
88. Немачка евангеличка црквена општина, изглед из Кнез Милетине улице, арх. О. Бартнинг (развија пројекта В. Сташевски), 1940.
жути озалид, 50x50 cm
(ИАБ, ОГБ, ТД, VII-13-1940)
89. Грkokатоличка црква, основа и изгледи фасада, нацрт, арх. И. Савковић, 1941.
жути озалид, 109x34 cm
(ИАБ, ОГБ, ТД, IV-33-1947)
90. Бајракли џамија, тридесете године 20. века
фотографија, 18 x23 cm
(ИАБ, ЛФ МСП)
91. Поправка Бајракли џамије, скица за минаре, пресек, 1884.
мастило на хартији, 20x33 cm
(ИАБ, УГБ, ФІ, 175/86)
92. Бајракли џамија, М. Јовановић, око 1895.
фотографија, 9x6 cm
(ИАБ 3ф-А-І-48)
93. Дефтердарова џамија, И. В. Громан, 1876.
фотографија, 9x6 cm
(ИАБ 3ф-А-І-47)
94. Батал џамија, Константин А. Јовановић, око 1865.
фотографија по цртежу, 15x10 cm
(ИАБ, 3ф-А-III-9)
95. Кизлар-агина џамија, А. Јовановић, око, 1865.
фотографија, 9x6 cm
(ИАБ, 3ф-А-II -63)
96. Џамија султана Махмуда у Горњем граду, А. Јовановић, 1876.
фотографија, 9x6 cm
(ИАБ, 3ф-Ц-I -3)

97. Хасан-пашина џамија у Доњем граду, око 1865.
фотографија, 13x8 cm
(ИАБ, 3ф-А-IV -78)
98. Синагога Бет Израел, око 1936.
фотографија 9x12 cm,
(ИАБ, 3ф, А-II-27)
99. Српско-јеврејска црквена општина аскенашког обреда,
изглед главне фасаде, нацрт, арх. Ф. Урбан М. Шланг, 1923.
жути озалид, 38x34 cm
(ИАБ, ОГБ, ТД, ХХ-6-1923)
100. Синагога Сукат Шалом
фотографија, 21x20 cm
(фотодокументација ИИМ)
101. Дом црквено-школске јеврејске општине, изглед главне
фасаде, нацрт, С. Сумбул, 1927.
жути озалид, 45x41 cm
(ИАБ, ОГБ, ТД-III-47-1927)
102. Дом Црквено-школске јеврејске општине
фотографија, 13x8 cm
(ИАБ, 3ф, А-IV-17)
103. Савез јеврејских вероисповедних општина, нацрт
преправке објекта, арх. И. Азриел, 1938.
жути озалид, 90x44 cm
(ИАБ, ОГБ, ТД, IV-11-1938)
104. Савез јеврејских вероисповедних општина
фотографија, 29x20 cm
(фотодокументација ИИМ)
105. Ашкенаска синагога у Земуну, око 1935.
фотографија, 11,9x19 cm
(МГБ, ЗИ₁/71)
106. Сефардска синагога у Земуну, око 1930.
фотографија, 9x11,9 cm
(МГБ, ЗИ₁/78)
107. Пројекат реконструкције будистичког Храма Калмичке
колоније, арх. Ј. Новаковић, 1935.
енглеско платно, оригинал, 40x35 cm
(ИАБ, ОГБ, ТД, XIX-49-1935)
108. Калмички будистички храм, друга половина тридесетих
година 20. века
фотографија, 13,5x8,5 cm
(из колекције М. Јуришића)
109. Калмички будистички храм, друга половина тридесетих
година 20. века
савремена контакопија са стакленог негатива, 9,7x14,5 cm
(из колекције М. Јуришића)
110. Протокол крштених Саборне Цркве Св. архангела Михаила
у Београду, 1816–1827 (1816. Протоколъ крещаемыхъ у
Београду Србскома при Интриполитѣ Яџаагелѣ)
23x36 cm (ИАБ, ЗЦМК, инв.бр.1)
111. Протокол венчаних Саборне Цркве Св. архангела Михаила
у Београду, 1837–1848 (Написаніе вѣнчаемыхъ 1837–1848. год
Цркве Св. Архистратигова въ Бѣлградѣ)
26x35 cm (ИАБ, ЗЦМК, инв.бр.35)
112. Протокол умрлих Саборне Цркве Св. архангела Михаила у
Београду, 1856–1859 (Протоколъ оумирающихъ Храма Святыхъ
Архистратигова Бѣлградѣ ода годинѣ 1856. па до 1859)
27x40 cm (ИАБ, ЗЦМК, инв.бр.21)
113. Протокол крштених Цркве св. апостола Петра и Павла у
Топчидеру, 1853–1880 (Написаніе крещаемыхъ церкви стыхъ Япав
Петра и Павла въ Топчидер)
25x38 cm (ИАБ, ЗЦМК, инв.бр.1)
114. Протокол крштених Цркве Вазнесења Господњег, 1863–1871
(Протокол крштенихъ ода 1863–1871 Съ Вознесенія Гдна)
26,5x39 cm (ИАБ, ЗЦМК, инв.бр.1)
115. Регистар умрлих Цркве Вазнесења Господњег, 1863–1873.
24x29,5 cm (ИАБ, ЗЦМК, инв.бр.18)
116. Протокол крштених, умрлих и венчаних Цркве Св. апостола
и евангелисте Марка, 1836 (Протокулъ Црковны Крещаемы
Умираемы и вѣчаемы въ Храма Святаго апостола и Евангелиста
Марка 1836. лѣта от 20 маѣа)
23x35 cm (ИАБ, ЗЦМК, инв.бр.1)
117. Протокол крштених Цркве Св. апостола и евангелисте
Марка, 1858–1864 (Написаніе крещаемыхъ церкви Св. апостола и
Ев. Марка)
25x37 cm (ИАБ, ЗЦМК, инв.бр.5)
118. Протокол венчаних Цркве Св. апостола и евангелисте
Марка, 1902–1906.
31x40,5 cm (ИАБ, ЗЦМК, инв. бр. 29)
119. Протокол умрлих Цркве Св. Александра Невског, 1877–1896.
40x52,5 cm (ИАБ, ЗЦМК, инв.бр. 1)
120. Протокол крштених Цркве Рођења Пресвете Богородице у
Земуну, 1779–1785 (Протокол Крещаемыхъ Церкви храма Рожд
Бцы въ Земунѣ отъ лѣта 1779–1785)
24x36 cm (ИАБ, ЗЦМК, инв.бр.27)
121. Протокол венчаних Цркве Св. оца Николаја и Цркве Рођења
Пресвете Богородице у Земуну, 1793–1808. (Протоколъ
вѣнчаемыхъ храм Рожд Бцы отъ лѣта 1793 до 1808)
22x35 cm (ИАБ, ЗЦМК, инв.бр. 24)
122. Протокол венчаних цркве Св. оца Николаја у Земуну, 1815–
1853 (Протоколъ вѣнчаемыхъ церкви храма сто оца Николаа въ
Земунѣ от лѣта 1815лѣта -1853)
23 x 35 cm (ИАБ, ЗЦМК, инв.бр. 26)
123. Протокол умрлих Цркве Св. Тројице у Земуну, 1818–1823.
(Протоколъ Умирающихъ при Храма Св. Троици въ предградіи
Земунскома 1818–1823)
23 x 35 cm (ИАБ, ЗЦМК, инв.бр.6)
124. Матрикула венчаних Цркве Христа Краља у Београду, 1846–
1886, књ. I (Matriculae copulatorum, Lib. I, 1846–1886)
30x 44 cm (ИАБ, ЗЦМК, инв.бр.5)
125. Матрикула венчаних Цркве Христа Краља у Београду, 1887–
1899, књ. II (Matriculae copulatorum, Lib. II, 1887–1899)
30x 44 cm (ИАБ, ЗЦМК, инв.бр.6)

126. Матрикула умрлих Цркве Христа Краља у Београду, 1887–1899, књ. II (*Matriculae defunctorum*, Lib. II, 1887–1899)
30x 44 cm (ИАБ, ЗЦМК, инв.бр.3)
127. Матична књига крштених, венчаних и умрлих Цркве
Узнесења Блажене Дјевице Марије у небо у Земуну,
1721–1752 (*Catalog Baptizatum, Nuptiarum, Funerum in Missionari[aiu] Semlinensi ab Anno 1721*)
21x 32 cm (ИАБ, ЗЦМК, инв.бр.1)
128. Матрикула контумацке капеле Св. Рока у Земуну за крштене
(1765–1815), венчане (1766–1814) и умрле (1765–1815)
(*Liber seu Matricula in qua accurate descripta reperiuntur Nomina & C Baptizatorum Copulatorum et Sepultorum in hac sacra Casarea et Regio=Apostolica Majestatis Contumacini Semlinensi ab Anno Dñi 1765*)
17x 24 cm (ИАБ, ЗЦМК, инв.бр.1)
129. Матица венчаних Цркве Узнесења Блажене Дјевице Марије
у небо у Земуну, 1783–1799.
25x 39 cm (ИАБ, ЗЦМК, инв.бр. 12)
130. Попис деце из мешовитих бракова Цркве Узнесења Блажене
Дјевице Марије у небо у Земуну, 1844–1912.
21x 34,5 cm (ИАБ, ЗЦМК, инв.бр.17)
131. Матица крштених Жупе Св. Венделина у Францталу
(Земун), 1878–1897.
33x 44 cm (ИАБ, ЗЦМК, инв.бр.1)
132. Протокол посете Јосипа Јураја Штросмајера (1815–1905),
ђаковачко-босанског и сремског бискупа Земуну и Жупи
Узнесења Блажене Дјевице Марије у небо, маја 1865.
(*Extractus Protocolli Confirmatorum occasione Visita Canonica et Confirmationis per Excellentissimum Illustrissimum ac Reverendissimum Dominum Josephum Georgium Strosmaier Episcopum Bosnensen seu Diakovariensem et Syrmiensem Semlini die 13a Maji 1865 peracta*)
27x 44 cm (ИАБ, ЗЦМК, инв.бр. 29)
133. Изводи из Протокола венчаних Српско-јеврејске црквене
општине аскенашког обреда, 1879–1886 (*Altes Trauungs Protokoll vom Jahre 18[80]–1886 angefangen*)
42x26 cm (ИАБ, ЗЦМК, инв.бр.1)
134. Протокол умрлих Јеврејске сефардске црквено-школске
општине, 1865–1909.
38x52 cm (ИАБ, ЗЦМК, инв.бр.1)
135. Рукописна Књига фетви на османском турском језику
– писмена тумачења и одговори представника верског
закона и врховних верских поглавара на питања верника о
њиховом верском животу. Сматра се да је књига припадала
Мустафи Челебији, сину Малог Хусеина.
Недатирано (фетве не садрже датум)
19x25 cm са корицом, кожни повез, ИАБ, ОЗ, К-5/IX, 6

СКРАЋЕНИЦЕ

АЈ	Архив Југославије
ЗЗКГБ	Завод за заштиту споменика културе града Београда
Зф	Збирка фотографија
ЗЦМК	Збирка црквених матичних књига
ИАБ	Историјски архив Београда
ЈИМ	Јеврејски историјски музеј
Лф МСП	Лични фонд Михаила С. Петровића
МГБ	Музеј града Београда
ОГБ	Општина града Београда
ТД	Техничка дирекција
TU Darmstadt	Технички универзитет Дармштат
УГБ	Управа града Београда

SUMMARY

RELIGIOUS BUILDINGS IN BELGRADE

Projects and achievements in documents
of the Historical Archives of Belgrade

Projects and photo documentation from fonds and collections of the Historical Archives of Belgrade about architecture of religious buildings in Belgrade are unavoidable material on the path of perception and preservation of the whole picture of the city; because on the basis of archival sources are easily formulated unique representative examples as presentation of carriers of cultural and historical crossovers through time and space.

Presented archival sources, as primary documentation, are main steps in development of consciousness on significance of protection of architectural construction as cultural and historical heritage of Belgrade.

Projects and architectural buildings in documents of the Historical Archives of Belgrade, aimed to all confessions in the city – Orthodox Christian, Roman Catholic, Islamic, Jewish, Evangelical, Eastern Catholic and Buddhist – “cover” the territory of Belgrade on right bank of the Sava river, and Zemun, old fortress on right bank of the Danube river near Belgrade, are testimonies that Belgrade have always been important religious center. These are spaces despite all dominated by urbanistic (urban morphology) and architectural (architectural typology) correlations established through historical development of Belgrade, which influence on life in the city has exceptional strength.

Presented architectural buildings, religious and administrative-residential, in service of sacral life of believers, comprise period from second half of 16th century (around 1580), when Belgrade was characterized by oriental structure of streets and alleys and when its appearance was dominated by picturesque toll minarets, towards Austrian erection of churches in the first half of 18th century when monastic life started to develop and numerous monasteries were opened, and when panorama of Belgrade under Austrian rule expressed forms of baroque city with golden belfries on completed bulb arcades, until the final liberation from the Turkish rule when the Western principle was accepted for correct regulation and planned erection of buildings within the scope of regulated matrix. It lead towards the golden age of sacral architecture in Belgrade which unfetteredly developed until the beginning of the Second World War. In that period, from the second half of 16th century to the twilight of the war in the Kingdom of Yugoslavia in 1941, sacral architectural development in Belgrade goes with continuity and every epoch is marked with full creative impulsion when numerous magnificent achievements were made, by domestic as well as foreign architects.

Architectural buildings, religious and administrative-residential, in service of sacral life of believers are presented according to confessions within the scope of unique urban entity of Belgrade and Zemun. Presented technical and photo documentation (realized and unrealized projects, photographs, postcards and photo postcards) as source documents in research of these fields witness complexity of topics and related problems. For the continuity in the process, project and photo documentation of the Historical Archives of Belgrade is supplemented with photo documentation from related institutions and private collections.

Some project decisions are presented for the first time to professional and wider public, questions of author's attribution and dual authorization are open and phenomena of fictive signing of the projects as one of the most complex topic in historiography, presented are projects and achievements of domestic as well as foreign authors, open international competitions.

As separate exhibits are presented original manuscripts from Collection of the Church Registries (1721–1913) in possession of the Historical Archives of Belgrade: Protocols of baptized, married and deceased for the Serbian Orthodox Church, Protocols of baptized, married and deceased for the Roman Catholic Church, Protocols of married and deceased for both communities of Belgrade Jews (Sephardic and Ashkenazi) as well as The Book of Fatwa for the Islamic community, all of them witness of multi-confessional life in Belgrade society, confirming once more its openness and readiness to embrace all differences.

From aspect of historiography, presented archival sources on religious buildings in Belgrade from fonds and collections of the Historical Archives of Belgrade, are not forgotten ruins of the past, but certificates about professional and human achievements of one society and its architectural protagonists, in hope that it is possible to apply them again, in pragmatic as well as in theoretical shape.

What is certain and imposed as a conclusion is acknowledgement, that protection of archival sources and competent work on it, then researching of this historical source, serious systematization in work, and finally its publication, contribute to the „finest“ aspect for its protection for the future, but also to improvement of knowledge on own past.

ВЕРСКИ ОБЈЕКТИ БЕОГРАДА

Пројекти и остварења у документима Историјског архива Београда

Каталог изложбе

Издавач

Историјски архив Београда
Палмира Тољатија 1, Београд
www.arhiv-beograda.org

За издавача

Мр Драган Гачић, директор

Дизајн поставке и каталога

Ђурђија Боровњак

Графичка припрема

паноа и каталога
Владимир Мијатовић

Лектура и коректура

Весна Лекић

Тираж

500

Штампа

Штампарија Српске православне цркве

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

726.5/.7(497.11)"15/19"(083.824)

БОРОВЊАК, Ђурђија, 1974-

Верски објекти Београда : пројекти и остварења у документима Историјског архива Београда : каталог изложбе / Боровњак Ђурђија. - Београд : Историјски архив Београда, 2013 (Београд : Штампарија Српске православне цркве). - 94 стр. : илустр. ; 23 x 28 cm

Тираж 500. - Стр. 5-16: Верски објекти Београда / Марта Вукотић Лазар, Ђурђија Боровњак. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Summary.

ISBN 978-86-80481-30-2

а) Црквена архитектура - Београд - 16в-20в
- Изложбени каталози
COBISS.SR-ID 202518284

